

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

DAVİD KAPLAN'DA BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN
ANLAMBİLİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DÜZEN

Danışman:
Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL

2016

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

DAVİD KAPLAN'DA BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN
ANLAMBİLİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DÜZEN

Danışman:
Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İSTANBUL
2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 010213YL02 numaralı Zeynep DÜZEN'in hazırladığı “*David Kaplan'da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 09/09/2016 günü 16.00 – 17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Ömer Behiç ALBAYRAK
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Özgüç GÜVEN
İstanbul Üniversitesi

09/09/ 2016

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zeynep DÜZEN

09.09.2016

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Zeynep Düzen
Üniversite : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X+101
Mezuniyet Tarihi :09/09/2016
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet Ayhan Çitil

DAVID KAPLAN’DA BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN ANLAMBİLİMİ

İnsan ilişkilerinden felsefeye kadar birçok alanda, terimlerin anlamının belirsizliğinden kaynaklanan problemler mevcuttur. Bu problemlerin çözümü için herhangi bir terimin, cümlenin veya ifadenin anlamının neliğini belirlemek gerekmektedir. Söz konusu neliği sorgulamak ise, dildeki her bir terimin anlamını belirlemekle mümkündür. Anlamı belirlenmesi gereken terimlerin çoğu, dış dünyada var olan nesnelere ilgili bilgi vermek için kullanılır. Bu durum söz konusu nesnelere anlamının yanında ayrıca gönderimlerinin nasıl belirleneceği sorusunu da cevaplamayı gerektirir. Frege, Russell gibi birçok düşünür bu amaçla dilde bulunan adların, betimlemelerin, bağlaçların anlambilimini yaparak dildeki muğlaklıkları ortadan kaldırmaya ve nesnel bir dil oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak söz konusu düşünürler dilin büyük bir kısmını kaplayan bağlam duyarlı terimlerin anlamının ne olduğuna dair çalışmalarda bulunmamışlardır. Bağlam bağımlı olan bu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın nesnel bir dilden söz etmek mümkün değildir. Bu doğrultuda çalışmamızda anlambilimin bu eksikliğini gidermek adına David Kaplan’ın ortaya koyduğu *Bağlam Duyarlı Terimler* kuramını ele almakta ve kuramın bu sorunu tamamen çözüp çözemediğinin bir değerlendirmesini sunmaya çalışmaktayız.

Anahtar Sözcükler: Anlambilim, dil felsefesi, Frege, Russell, David Benjamin Kaplan, bağlam duyarlı terimler, saf bağlamsal terimler, belirtici işaretler, “bu”, “şimdi”, “dthat”

ABSTRACT

Name and Surname : Zeynep Düzen
University : İstanbul 29 Mayıs University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number : X+101
Degree Date : 09/09/2016
Supervisor : Doç. Dr. Ahmet Ayhan Çitil

DAVID KAPLAN'S SEMANTICS OF CONTEXT SENSITIVE TERMS

From human relations to philosophy, many problems arise because of the indefiniteness or indeterminacy of terms. In order to solve such problems, we need to determine the whatness or quiddity of the meaning of any term, sentence or statement. Questioning such quiddity requires the determination of how the terms of the language acquire their meaning in the first place. Most of the terms the meanings of which we need to determine the meanings are used to inform us about the objects in the external world. In cases of such terms any inquiry into the determination of the meanings of terms as well involve an answer to the question how we decide the reference of the terms. For this purpose, many philosophers like Frege and Russell in order to eliminate ambiguity in language and make language more objective endeavor to do semantics of names and descriptions. But they didn't work on the semantics of indexical terms which encompass a large portion of language. It's not possible to complete the semantics of natural languages without doing semantics of context sensitive terms like indexicals. In our thesis we present and critically discuss David Kaplan's theory of indexical terms and question whether or not this theory provides a solution to the problems concerning context sensitive terms in semantics.

Keywords: Semantic, Philosophy of Language, Frege, Russell, David Benjamin Kaplan, Indexicals, Pure Indexicals, demonstratives, "this", "now", "dthat"

ÖNSÖZ

Günlük hayatta, somut bir nesneye işaret ederek “Bu çok güzelmiş.” demek oldukça sık yapılan ve üzerinde pek durulmayan bir eylemdir. Bu şekilde dile getirilen bir ifade de kullanılan terimlerin neye, nasıl gönderimde bulunduğuna dair düşünmeye başladığımızda bu eylemin açıklanması için oldukça girift bir anlambilim geliştirmek gerektiğini fark ederiz. Böyle bir anlambilim geliştirme çabasını Frege’nin ortaya koyduğu *betimlemeci anlam kuramı*’nda görmekteyiz. Fakat bu anlam kuramı dilin büyük bir kısmını kapsayan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimine dair bir açıklama içermemektedir. Söz konusu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın, dilin anlambiliminin tamamlandığından söz edilemez. Bu minvalde tezimizin konusu, David Benjamin Kaplan’ın bu eksikliği gidermek adına ortaya koyduğu kuramından hareketle, söz konusu terimlerin anlambilimini sorgulamaktır.

Bu çalışmanın hazırlanış sürecinde pek çok kimseden yardım ve destek gördüm. Ancak her şeyden önce gerek ders döneminde, gerek tez aşamasında her daim ilgisini eksik etmeyen, her konuda kendisine danışma fırsatı veren değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet Ayhan Çitil’e gösterdiği maddi-manevi destekten dolayı minnettarlığımı arz etmek istiyorum. Bu vesileyle çalışmam boyunca gösterdikleri ilgi ve verdikleri destekten dolayı dostlarım Nurcan Yiğit, Kifayet Karabaşoğlu, Sıdika Düzen, Betül Tansel, Merve Birgün Özçelik ve Hanife Kutgi’ye müteşekkirim. Tezimin son aşamasında gerek kontrol gerek basım sürecinde büyük bir sabır ve titizlikle beni yönlendiren İsmail Safa Yurdagür’e teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın çeşitli safhalarında maddî ve ilmî desteklerini esirgemeyen Türkiye Milli Kültür Vakfı'na (TMKV), İstanbul Bilimler Akademisi'ne (İBA), İlim Kültür Eğitim Derneği'ne (İLKE); kaynaklar konusundaki destekleri nedeniyle Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak çalışmalarım süresince fedakârlığını ve desteğini esirgemeyen aileme, maddi-manevi desteğini esirgemeyen eniştem Battal Yılboğa'ya, eğitim hayatıma devam etmeme vesile olan abim İsmail Düzen'e ve özellikle ablam Emine Düzen ve eşi Hasan Düzen'e yüksek lisans dönemim boyunca bana yuvalarını açarak beni maddi-manevi her konuda destekledikleri için şükranlarımı sunar bu çalışmanın konuyla ilgilenenlere faydalı olmasını dilerim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DİLBİLİM VE DİL FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	
FREGE VE RUSSELL'IN ANLAMBİLİMİ	24
1 Frege ve Anlamın Nesnelliği Sorunu.....	24
2 Russell ve Belirli Betimleyicilerin Doğrudan Gönderimde Bulunması Sorunu.....	37
3 Adlar ve Bağlam Duyarlı Terimlerin Frege – Russell Anlambiliminde Ele Alınmasına İlişkin Sorunlar	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAVİD KAPLAN VE BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN ANLAMBİLİMİ58

1 Bağlam Duyarlı Terimlerin Sınıflandırılması.....59

2 Saf Bağlamsal İşaretlerin Anlambilimi.....69

3 Belirtici İşaretlerin Anlambilimi75

4 Bağlam Duyarlı Terimler ve Mantık83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN ANLAMBİLİMİNİN ELEŞTİRİSİ.....87

1 Bağlam Duyarlı Terimlerin Sınıflandırılması Problemi87

2 Bağlam Duyarlı Terimlere Endeks Ekleme Problemi.....88

3 Belirtici İşaretlerin Gönderimini Sabitleme Problemi90

4 Yapılandırılmış Önergelerle İlgili Problem92

5 Bağlam Duyarlı Terimler ve Adlar Arasındaki İlişkiyle ilgili Problem93

SONUÇ95

KAYNAKLAR99

ÖZGEÇMİŞ101

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire

GİRİŞ

Felsefe tarihinin en eski sorularından bir tanesi “Mutlak bir hakikat var mıdır?” sorusu olmuştur. Filozoflar bu soruyla birlikte, zamana ve mekâna bağlı olmayan bir anlam arayışı içerisine girmişlerdir. Bu arayış, Platon’dan Descartes’a kadar felsefe tarihi boyunca hep devam etmiştir. “Bu anlam arayışı, kendini dil üzerinden tanımladığı andan itibaren, bizi önünde sonunda nesnel bir anlamın olanaklılığı sorununa bağlar.”¹ Dolayısıyla nesnel bir hakikat arayışı, yerini nesnel bir anlamın var olup olmadığı sorusuna bırakır. Böyle bir tartışmada asıl tartışılan mesele dilsel bir ifadenin bir değerinin olup olmadığıdır. Dilsel ifadenin onu dile getirenden bağımsız bir değerinin olması durumu, nesnel bir anlamın var olduğu görüşünün temelini oluşturur. Böyle bir durum ise nesnelliğin özneyi aşan, özneye bağlı olmayan bir konumda olduğunu gösterir. Bu nedenle dil üzerinden bir nesnellik arayışında olan düşünürlerin, özneye bağlı olan unsurları ve hatta özneyi dilden elemesi gerekmektedir. Buradaki nesnellik arayışı aynı zamanda dilin dışında kalan metafiziksel herhangi bir içeriğin de dışarıda tutulmasını gerektirir. Bu anlamda Kant’ın sentetik apriori yargıları olanaklı kıldığını düşündüğü saf görülerin de böyle bir kuramda yeri olamaz. Bilindiği üzere Kant bir biçimiyle metafiziğin imkânsızlığını göstermekle beraber, onun yerine aklın sınırları içerisinde yeni bir metafizik yerleştirmeye çalışmıştır. Söz konusu metafizikte matematiksel yargılar “saf görü” olarak adlandırdıkları bir mekanda inşa

¹ Eren Rızvanoğlu, “Dilde Nesnellik Arayışları ve Öznenin Tasfiyesi: Frege ve Wittgenstein” Düşünme Dergisi/Journal of Thinking 2, s. 44.

edilebilen nesnelere itibariyle doğrudur.² Bu görüşler, matematiksel nesnelere inşa ettiğimiz mekanlar olan saf görüşler olmasına rağmen dilsel olanın dışında kalmaktadır. Dolayısıyla dilde bir nesnellikten söz edilecekse özneye bağlı olan ve metafiziksel olan bütün unsurların dilden elenmesi gerekir.

Nesnel bir anlam arayışı, dildeki muğlaklıkları ve dilden kaynaklanan sorunları ortadan kaldıracak bir dil yaratma çabasını da beraberinde getirir. Bu amaçla modern dönemde ideal bir dil yaratmaya dair çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Kantçı metafizik anlayışına bir eleştiri olarak doğmuş olan ve öncülüğünü Gottlob Frege, Bertrand Russell gibi filozofların yaptığı Analitik felsefe geleneğinde, öncülerinin matematikle ilgilenen kimseler olmasının da etkisiyle dildeki tüm terimlerin anlam ve gönderiminin belirlenmeye çalışıldığını görmekteyiz. Dildeki terimlerin anlam ve gönderiminin belirlenmesiyle, dilde bazı terimlerin yarattığı belirsizlikler ortadan kaldırılabilir ve özellikle mantıkta karşılaşılan tüm çıkarım ve tümceler doğrulukları denetlenebilecektir.

Bu amaç doğrultusunda Frege'nin yapmaya çalıştığı şey, dilin özneye bağlı olmayan yani nesnel olan yanını ortaya koymaktır. Frege anlam üzerine yaptığı çalışmaları bir anlambilim teorisi oluşturma kaygısıyla yapmamıştır. O, aritmetiği mantığa indirgeme amacıyla çıktığı yolda dilin yetersiz olduğunu ve mevcut anlam kuramlarıyla hedefine ulaşmanın mümkün olmadığını fark ederek dilin anlambilimini yapmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu anlambilim kuramının temel amacı, anlamın nesnel bir zeminde açıklanmasıdır.

² A. Ayhan Çitil, *Matematik ve Metafizik, Kitap I: Sayı ve Nesne*, (İstanbul: Alfa Yay, 2012), s. 14.

Bu nedenle 1892 yılında yazdığı ve Türkçeye “Anlam ve Gönderim” olarak çevrilen makalesinde öncelikle anlam, gönderim ve tasarım arasında bir ayrım olduğunu belirtmiştir. Burada dile getirdiği anlamın içeriğine bakıldığında, onun bir betimleme olarak anlaşılması mümkündür. Ona göre, biz bu betimleme üzerinden şeylere göndermede bulunuruz. Bu betimlemeler yani anlam olmaksızın insanların her birinin zihninde öznel olarak var olan tasarımlarla anlaşmak ya da bir nesneden bahsetmek veya bir nesnenin ne olduğu konusunda uzlaşmak mümkün değildir. Frege bu düşüncesini, dil felsefesinde yaygın olarak bilinen “Sabah yıldızı akşam yıldızıdır.” örneği üzerinden açıklamaya çalışır. Ona göre, bu ifadede geçen “sabah yıldızı” ve “akşam yıldızı” terimleri birer betimlemedir ve bunlar o nesnenin anlamıdır. Buradan hareketle, betimlemenin nesnelliği üzerinden şeylerin anlamının nesnel olduğunu ve öznel hiçbir müdahale olmaksızın şeylerin bilinebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Frege’den sonra Analitik felsefenin en etkili ismi olarak ele alabileceğimiz Bertrand Russell ise Frege’nin ortaya koyduğu bu anlam-gönderim ayrımını kabul etmeyerek bir şeyin anlamı ve gönderiminin aynı olduğunu savunur. Düşünür, Frege’nin yaptığı ayrıma her ne kadar katılmasa da, şeylere bir betim dolayısıyla gönderimde bulunulduğu konusunda Frege ile aynı fikirdedir. Russell da tıpkı Frege gibi dilde özneye bağlı olan herhangi bir unsur olmaması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre, doğrudan tanışık olunan şeyler duyu verileri ve tümellerdir. Bu yüzden dış dünyadaki şeylerle doğrudan tanışık olmak mümkün değildir. Ancak doğrudan tanışık olunan duyu verileri ve tümeller kullanılarak betimlemeler yoluyla dış dünyanın bilgisine ulaşılabilir. Russell içinde bu

şekilde oluşturulmuş betimlemeler bulunan tümcelerin çözümlenmesiyle herhangi bir muğlaklığa yer vermeyecek tümeller, niceleyiciler ve önerme eklemlerinden oluşan tümcelere dönüştürülebileceğini ve bu sayede herhangi bir özneye bağlı olmayan bir anlama ulaşmanın mümkün olabileceğine inanır. Bu çözümlene yoluyla betimlemelerin ve özellikle betimlemelerin birer kısaltması olarak gördüğü özel adların tümceden elenebileceğini iddia eder. O, bir tümcede geçen herhangi bir adın bir betimle ifade edilebileceğini ve onun doğrudan bilinen şeylere dönüştürülmesinin mümkün olduğunu düşünür. Bu sayede nesnel bir anlam elde edilebilir ve bu şekilde elde edilen bilgiler dış dünyanın tanımlanmasında herhangi bir eksikliğe sebep olmaz.

Frege ve Russell'ın anlam kuramlarında yer alan “şeylere betimler üzerinden gönderimde bulunulur” anlayışından dolayı, daha sonra bu kurama “betimlemeci gönderim kuramı”; bu gönderim biçimine ise “dolaylı gönderim” denilmiştir. Şeylere bir betim dolayımıyla değil de doğrudan gönderimde bulunulabilir diyen görüşler de mevcuttur. Bu görüşü savunan kuramlara ise “doğrudan gönderim kuramı” adı verilmiştir. Bu kurama göre, nesnelere adları ile gönderimde bulunulduğunda bir betimden farklı olarak, o adın mümkün bütün durumları göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla bir ad üzerinden yapılan gönderim dolaylı değil, doğrudan nesnenin kendisinedir. Adın bir betimin kısaltması olduğu görüşü ise doğru değildir. Özellikle Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk* adıyla yayınladığı eserinde, betimlemeci gönderim kuramının özel bir ad, katı bir gösteren değildir ve onun yerini alan bir betimlemeyle eşanlamlıdır, görüşüne karşı çıkmıştır. Bu karşı

çıkışını, bir adı taşıyan kişinin farklı bir yaşam biçimi sürmüş olsaydı da aynı adla anılacağı ve şimdi betimlendiği durumun onun mutlak durumu olmadığı görüşüyle yapmıştır.

Dilin anlambilimini yapmak ve nesnel bir dil kuramı oluşturmak amacıyla yola çıkan Frege ve Russell, adların da elenebileceği bir kuram geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat somut bir nesnenin söz konusu olduğu durumlarda, bunu sadece betimler üzerinden yapmak mümkün değildir. Bahsi geçen somut nesneye işaret etmek için, ya bir ada ya da bir belirtici işarete ihtiyaç duyulmaktadır. Betimlemeci gönderim kuramı, adları da birer betim olarak kabul ettiği için somut nesnelere ancak belirtici işaretlerle gönderimde bulunmak mümkün olmaktadır. Dilde büyük bir alanı kaplayan belirtici işaretlerin anlambilimi yapılmaksızın dildeki tüm terimlerin anlambiliminin yapıldığı söylenemez. Nesnel bir anlam arayışı içinde olan bu kuramların, tamamen öznel ve bağlam bağımlı olan söz konusu terimlerin anlambilimini yapmadığını görmekteyiz. Onlar sadece betim üzerinden gönderimde bulunuruz diyerek konuyu kapatmıştır. Fakat bir nesne hakkındaki herhangi bir betimden söz edildiği her durumda mutlaka bir belirtici işaret de bulunmaktadır. Örnek verecek olursak; “Dünya’nın en büyük dağı” betimlemesi, belli tek bir dağa gönderimde bulunmaktadır. Böyle bir ifadede yer alan “Dünya” adının da bir betime dönüştürülmesi gerekmektedir. Dünya için “uydusu Ay olan gezegen” dediğimizi düşünelim. Bu tümcede geçen adlar da birer betime dönüştürülmelidir. En nihayetinde yapabileceğimiz Dünya’ya, “şimdi içinde yer aldığımız gezegen” betimlemesi üzerinden işaret etmektir. Bu ifadede geçen “şimdi” terimi bir belirtici işarettir. Bu terim tamamen onu dile getiren kişinin içinde bulunduğu bağlama göre anlam kazanır. Dolayısıyla böyle

bir durumda nesnel bir anlam elde etme fikri tehlikeye düşmektedir. Batı düşüncesinin anlambilimi tamamlama ve nesnel bir anlam kuramı oluşturma projesi, dilde oldukça fazla bir alan kaplayan belirtici işaretlerin anlambilimi yapılmaksızın, eksik kalacaktır.

Bu eksikliği gidermek adına, yaşayan önemli felsefecilerden biri olan Amerikalı felsefeci David Benjamin Kaplan (1933) bu konuda çeşitli makaleler yazmıştır. Kaplan, akademik kariyerinin büyük bir kısmını California Üniversitesi'nde (UCLA) şekillendirmiştir. 1956'da felsefe, 1957'de ise matematik yüksek lisansını tamamladıktan sonra, 1964'de yine aynı üniversitede "Foundations of Intentional Logic" adlı teziyle doktorasını bitirmiştir. Daha sonra California Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün bir üyesi olarak akademik hayatına devam ederken, 1994'te Hans Reichenbach Bilim Felsefesi Profesörü unvanını almıştır.³

Kaplan özellikle 1977 yılında yazdığı "Demonstratives" adlı makalesiyle bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmaya çalışmıştır. Bu makalede bağlam duyarlı terimlerin neler olduğu, nasıl ayrımlara tabi tutulabileceği ve anlambiliminin yapılıp yapılamayacağına dair görüşlerini belirtmiştir. Bu sorunlar ışığında bizim de tezimizin temel amacı, Kaplan'ın dikkatimizi üzerine çektiği bağlam duyarlı terimlerin anlambiliminin yapılmasının mümkün olup olmadığını tartışmaktır.

³ Kaplan'ın hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. [https://en.wikipedia.org/wiki/David_Kaplan_\(philosopher\)](https://en.wikipedia.org/wiki/David_Kaplan_(philosopher)) (Erişim Tarihi: 10.05.2016). (Kaplan'ın ortaya koyduğu çalışmalardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: "Quantifying in", "Bob and Carol and Ted and Alice", "How to Russell a Frege-Church", "Opacity", "Demonstratives", "Afterthoughts", "Words", "A Problem in Possible World Semantics").

Bu sorunsal ışığında dört bölümden oluşturduğumuz tezimizin birinci bölümünde, çalışmamızın özünde bir anlambilim çalışması olması nedeniyle, anlambilime yönelik gerekli kavramsal çerçeveyi vermeye çalışacağız. Dil felsefesinin temel alanlarından biri olan anlam konusu oldukça tartışmalı bir konudur. Anlam konusunda yoğun tartışmaların olması, anlambilim yapma imkanının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı anlambilimin ne olduğu, hangi alanın altında yer aldığı, bir anlambilim çalışmasında yer alan kavramların neler olduğu ve anlamlarının neler olduğu gibi konuları, çok fazla detaylara girmeden, genel olarak vermeye çalışacağız. Bu sorulara yanıtlarını verdikten sonra, anlambilim yaparken felsefecilerin yaşadığı güçlüklerle ve anlambilime dair tartışmalara değineceğiz. İkinci bölümde ise, bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmaya kapı açan daha önceki anlambilim çalışmalarına değineceğiz. Böyle bir ön bilgi vermenin konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu sebepten dolayı ikinci bölümün ilk kısmında nesnel bir anlambilim kuramı ortaya koymaya çalışan Frege'nin çalışmasına; ikinci kısımda ise Frege ile aynı kuramı takip eden Russell'ın görüşünü ortaya koyamaya çalışacağız. Üçüncü kısımda bu görüşün eleştirisini yapmak adına Kripke'nin görüşlerine yer vereceğiz. Tezimizin üçüncü bölümünde ise, tezimizin asıl konusu olan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimine dair Kaplan'ın görüşlerine yer vereceğiz. Kaplan'ın tezindeki terimlerin neler olduğu, nasıl sınıflandırılacağı, anlam kuramlarının nasıl yapılacağına dair görüşleri üzerinden bağlam duyarlı terimlerin anlambiliminin yapılabilme imkanını ortaya koymaya çalışacağız. Dördüncü bölümde ise Kaplan'ın ortaya koyduğu kuramının bağlam duyarlı terimlere dair

tam bir kuram olup olmadığını, varsa eksiklerinin neler olduğunu belirterek eleştirisini yapmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİLBİLİM VE DİL FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Tezimizin konusunu bağlam duyarlı terimlerin anlambilimi oluşturuyor. Dolayısıyla tezimiz temelde bir anlambilim çalışmasıdır. Anlambilimi daha genel bir disiplin olan dilbilimin içerisinde anlamak ve anlamlandırmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Dilbilimin dili tüm boyutlarıyla ve sistemleriyle ele alıp incelediğini söyleyebiliriz. 19. Yüzyılın sonlarında Ferdinand de Saussure'ün dil üzerine yapmış olduğu çalışmalar bu alanın bir bilim haline gelmesini sağlamıştır. Saussure, dilbilimin göstergebilimin (*İng. Semiotic*) bir alt dalı olarak alınmasıyla dilbilimin bilim statüsüne yükselebilmesinin mümkün olabileceğini söyler.⁴ Göstergebilim her türlü nesne ve onun temsillerini incelerken, dilbilim sadece insana ait dili incelediği için göstergebilimin alt dalı olarak alınabilir. Modern dilbilimin amacı; konuşma seslerinin neler olduğu, bu seslerin anlamlarının neler olduğu, nasıl cümle kurulduğu, sözcüklerin ve cümlelerin anlamlarının ne olduğu gibi soruların yanıtlarını araştırmaktır. Bu dilsel araştırmalar farklı inceleme alanlarının meydana gelmesini sağlamıştır. Bu inceleme alanları aynı zamanda sesbilim, yapıbilim, sözdizimi ve anlambilim gibi dilbilimin alt alanlarıdır. Dilbilimin alt alanları bunlarla sınırlı olmamakla beraber en temel alt dalları bunlardır. Tezimizin temel konusu olan anlambilime geçmeden önce diğer alanlarla ilgili kısaca bilgi verelim.

⁴ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998), s. 46-47.

Dilbilimin alt alanlarından biri, “diller üzeri bir yaklaşımla, tüm dillerde insanların kullandıkları konuşma seslerinin neler olduğuna, nasıl oluştuğuna, sınıflandığına, değişik bağlamlarda ve durumlarda nasıl değişim gösterdiğine, söylenen herhangi bir sözcenin anlamını aktarmada konuşma seslerinin hangi unsur ve özelliklerinin gerekli olduğuna ilişkin sorulara yanıt arayan”⁵ sesbilim (*İng. Phonology*) dir. Fonoloji olarak da kullanılan sesbilim belli bir dile ait ses sistemini inceler. Fonetik ile fonoloji birbirine karıştırılmamalıdır. Fonetik, seslerin tüm fiziksel tasvirini yaparken, fonoloji fonetiğin tespit ettiği seslerin dil içerisindeki her türlü kullanımını inceler.⁶

Türkçede biçim bilgisi, şekil bilgisi gibi karşılıkları olan yapıbilimi/morfoloji (*İng. Morphology*) dilbilimin diğer bir alt dalıdır. Yapıbilimi, “dildeki unsurların hangi parçacıklardan yapıldığını gösterir. Sesin bir üst seviyesini yani kökler ve ekler konusunu inceler.”⁷ Geleneksel dil bilgisinde en çok üzerinde durulan dallardan biri olan yapıbilim, bir dildeki kökleri, ekleri, nasıl birleştikleri gibi dilin biçimle ilgili konularını ele alması sebebiyle dünya dillerinin sınıflandırılmasında da bir kriter konumundadır.

Bazı kaynaklarda dizim bilim olarak da geçen sözdizimi/sentaks (*İng. Syntax*); “dil en önemli birimlerinden olan cümlenin, yapısını, hangi alt unsurlardan oluştuğunu ve hangi anlamları taşıdığını inceleyen bir bilim dalıdır.”⁸ Sentaks adı bir dilde görülen her türlü diziliş için kullanılacak bir ad olmasına rağmen; genel olarak cümlenin öğeleri

⁵ Osman Toklu, *Dilbilime Giriş*, (Ankara: Akçağ, 2003), s. 35.

⁶ Kerim Demirci, *Türkoloji İçin Dilbilim: konular kavramlar teoriler* (Ankara: Anı, 2013), s. 21-22.

⁷ Demirci, *Türkoloji İçin Dilbilim*, s. 38.

⁸ Demirci, *Türkoloji İçin Dilbilim*, s. 60.

olan özne, yüklem, tümleş gibi kelime gruplarının dizilişini, anlamlarını inceleyen bilim dalıdır.

Görüldüğü üzere, kısaca özetlenen dilbilimin söz konusu alt dalları bir dilin temel malzemesi olan sözcük ve gramer yapılarıyla ilgilenirler. Dil, anlamı aktarır ve asıl varoluş nedeni budur. Bu bağlamda, dilsel çalışmaların ana amacı konuşan ya da yazan kişinin muhatabına aktarmak istediği bilginin anlaşılır kılınmasıdır. Bilginin aktarımı ancak anlamın açıklığıyla mümkündür. Daha önce kısaca açıkladığımız dilbilimin bütün alt dalları bir açıdan bu anlam aktarımı işinin gerçekleşmesi için kullanılırlar. Asıl olan anlamdır. Dil felsefesinin de temel konularından biri olan anlamı, dilbilimin alt dallarından biri olan anlambilim (*İng. Semantics*) ele alır. Anlambilim, “dilsel göstergelerin, gösterge dizilerinin anlamını, diğer bir deyişle anlamın anlamını inceler.”⁹ Saussure’ün göstergebilim ile ilgili çalışmalarını ortaya koymasıyla dilbilimin önemli bir alt dalı haline gelen anlambilim temelde anlam ve gönderim gibi terimleri ele alır.¹⁰ Ele aldığı bu terimlerle dil ve doğa ilişkisini temele alan dil felsefesinin temel konusu haline gelir.

Dil felsefesi İlhan İnan tarafından, dilin yapısını, terim ve tümcelerin anlamlarını, dilin dünya ve insan düşüncesi ile ilişkisini, dilin kullanımını inceleyen ve iletişim üzerine sorular soran bir alan olarak tanımlanır.¹¹ Ona göre “dil felsefesi, içeriği her ne olursa olsun

⁹ Toklu, *Dilbilime Giriş*, s. 88.

¹⁰ Anlambilim farklı görüşlerde farklı bilim dalları altında ele alınmıştır. Kimi görüşlere göre anlambilim dilbilimin bir alt dalı olarak görülürken kimilerince gösterge bilimin alt dalı olarak alınmaktadır. Biz bir iletişim sistemi olan dili merkeze alarak çalışmamızı ortaya koyduğumuz için anlambilimi dilbilimin alt dalı olarak gören görüşe katılmaktayız.

¹¹ İlhan İnan, *Dil Felsefesi*, ed. Demet Taşdelen, (Anadolu Üniversitesi yay.), s. 3.

insanın dili sayesinde oluşturduğu düşünceleri yoluyla dünyayla kurduğu ilişkiyi inceler.”¹² Görüldüğü gibi, dil felsefesi dilbilimden farklı olarak tek bir dile ait yapılardan ziyade tüm dillerde ortak olan yapılar üzerine çalışan bir alandır. Felsefenin anlambilimi konu edinen bu alanının ne olduğunu sadece onun tanımını vererek kavramak mümkün değildir. Alana daha iyi nüfuz edebilmek için dil felsefesinin kullandığı temel kavramların neler olduğunu anlamının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Dil felsefesinin konu edindiği en küçük birimlerden biri olan “terim” kavramıyla başlayalım. Bir dildeki anlamlı en küçük birim sözcüklerdir. Sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları yapıya ise tümce denir. Dil felsefesi için “sözcük” ve sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları “tümce” kavramları önemli bir konumdadır. Dil felsefesi tek başına sözcüklerden ziyade, sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları tümcelerin mantıksal ve felsefi olarak parçalara ayrılmasından ortaya çıkan birimleri araştırır. Örneğin, “Masadaki ney kamıştan yapılmıştır” tümcesine bakalım. Çoğu felsefeciye göre bu tümcedeki “masadaki ney” tümcenin öznesi iken, “kamıştan yapılmıştır” tümcenin yüklemidir. Burada özne konumunda bulunan “masadaki ney” ve yüklem konumunda bulunan “kamıştan yapılmıştır” tümce parçaları birer terimdir. “Kısaca terim, bir ya da birkaç sözcükten oluşan, tam bir tümce ya da bir tümcenin mantıksal bir parçası olan dilsel bir yapıdır.”¹³ Genellikle özne konumunda bulunan terimler tek bir nesneye gönderimde bulunurken, yüklem konumunda bulunan terimler birden çok terimi kapsayan tümellere gönderimde

¹² İnan, *Dil Felsefesi*, s. 4.

¹³ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 5.

bulunur. Bu tür tek bir nesneye gönderimde bulunan terimlere “tekil terim” denirken, tümellere gönderimde bulunan terimlere “genel terim” denir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz “özne” ve “yüklem” terimleri dil felsefesinin kullandığı temel kavramlardandır. Hem dil felsefesinde hem de dilbilimde özellikle sözdizimi alanında önemle üzerinde durulan bir konudur. Dil ve mantık felsefesinde bir tümcenin öznesinden bahsedildiğinde genelde kast edilen o tümcenin özne konumunda yer alan terimidir. Özne (*İng. Subject*) temelde “sav içeren bir tümcede bir özelliğin yüklendiği ya da yadsındığı terim”¹⁴ şeklinde tanımlanır. Özne konumunda en sık kullanılan terimler özel adlardır. Özel adların dışında “bu”, ”o” gibi zamirler ve “masanın üzerindeki ney” gibi betimlemeler de özne konumunda kullanılan terimlerdir. Dil felsefesinde tartışılan konulardan biri özne ve yüklem tümce içerisinde nasıl bir arada yer aldığıdır. Frege’ye göre özne doymuş bir terim iken yüklem doymamış bir terimdir. Tümcede özne yüklem boş olan kısmını doldurarak tümcenin meydana gelmesini sağlar.

Yüklem (*İng. Predicate*) ise en yaygın olarak şöyle tanımlanır: Bir tümcede özne konumundaki terim çıkarıldığında tümcenin geriye kalan kısmı o tümcenin yüklemidir.¹⁵ Tek bir özne ve yüklemden oluşan basit tümcelerde yüklem özneye nitelik ya da özellik yüklerken, iki ya da daha fazla öznesi bulunan tümcelerde yüklem iki nesne arasındaki

¹⁴ Cemal Yıldırım, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004), s. 153.

¹⁵ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 5.

ilişkiyi kurar. Yükleme birçok kurama göre nesneye değil de daha çok kavrama gönderimde bulunur.¹⁶

Diğer bir kavram dil felsefesinin en temel kavramlarından biri olan “anlam” kavramıdır. Bir dildeki bir sözcük ya da tümce kavrandığında kavranan şey anlamdır. Anlam sorunu, dil felsefesinin ilgilendiği başlıca sorundur. Anlam nedir sorusuna cevap arayan dil filozofları arasında, dildeki en küçük anlamlı birimin sözcükler olduğunu öne sürenler “sözcük atomcusu” diye nitelendirilmektedir. En küçük anlamlı birimin cümleler olduğunu iddia edenlere ise “cümle atomcuları” adı verilmektedir. En küçük anlamlı birimin hangisi olduğu tartışmasının dışında anlamın ne olduğu konusu da dil felsefesinde temel bir sorundur. Bu sorun için önerilmiş çözümler dört başlık altında ele alınır. Bunlar; Locke’un ortaya koyduğu “ideci” yaklaşım, Frege, Russell gibi filozofların savunduğu “göndergeci” yaklaşım, Bloomfield, W. Quine’in savunduğu “davranışçı teori” ve J. L. Austin, J. R. Searle, H.P. Grice’in savunduğu “pragmatik” yaklaşımdır.¹⁷ Bunlardan “göndergeci” yaklaşım üzerinde tezimizin ilerleyen kısımlarında durulacaktır. Şimdi dil felsefesinin önemli bir diğer terimi olan “kavram”ı ele alalım.

Gündelik dilde sıklıkla kullandığımız “kavram” terimi bilim ve felsefede de oldukça kullanılan bir terimdir. Günümüzde baskın olan görüşe göre kavram, nesnelere düşünmemizi sağlayan ve genel olan yapılardır. Kavramlar tek tek nesnelere dair değil nesnelere kümesine dair bir terimdir. Biz herhangi bir nesne üzerine düşündüğümüzde

¹⁶ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 5.

¹⁷ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2003), s. 48.

sadece tekil olarak o nesne üzerine değil o nesnenin içinde bulunduğu küme bağlamında onu düşünürüz. Mesela önümde duran şişeyi düşünürken onu şişe kavramının bir örneği olarak düşünüyorum. Bu tek bir şişe üzerine bir düşünceden farklıdır. Bu sayede biz şeyleri kategorilere ayırırız. Kavramın ne olduğuna dair bu görüş elbette tek kabul edilen görüş değildir. Kavramın ne olduğuna dair felsefeciler çeşitli tartışmalara girmişlerdir. Bu filozoflardan biri de bir sonraki bölümde ele alacağımız *Kavram ve Nesne* adlı makalesiyle kavram anlayışını ortaya koyan Frege'dir. O bu makalesinde kendi kavram görüşünü eleştiren Kerry'ye bir cevap verir. Frege'ye göre kavram bir tümcede yüklem gönderimde bulunduğu şeydir. Tek tek nesnelere bir yüklem konumunda olamadığı için onların kavramından söz edilemez. Frege'nin bu konudaki görüşlerine bir sonraki bölümde değinilecektir. Şimdi kavram teriminin anlaşılması için de önemli olan gönderme terimini ele alalım.

İngilizce “*reference*” teriminin karşılığı olarak verdiğimiz *gönderme* terimi dilin dünyayla bağlantısı noktasında üzerinde önemle durulması gereken ve durulan bir terimdir. “Reference” teriminin Türkçeye çevrilmesi noktasında çeşitli öneriler mevcuttur.¹⁸ Vehbi Hacıkadıroğlu “İmlem mi Yönletim mi?” adlı makalesinde bu konuda Harun Rızatepe'nin Frege'nin görüşlerinden hareketle terime “imleme” karşılığını verdiğini, Tuncel Şenel'in ise Kripke ve Putnam'ın görüşlerinden hareketle “yönletim” terimini kullanmayı uygun gördüğünü ve kendisinin ise nedenlerini makalede açıklayarak “yöneltim” terimini

¹⁸ “Reference” teriminin Türkçe'de nasıl karşılanması gerektiğine dair Arda Denkel'in görüşleri için bkz: Arda Denkel, “Yönletim' Terimi Üzerine Notlar”, *Felsefe Tartışmaları* 5. Kitap (İstanbul: Panaroma, 1989), 43-46.

kullanacağını belirtir.¹⁹ Görüldüğü gibi aynı terimin Türkçede farklı çevirileri mevcut. Biz terimin karşılığı olarak günümüzde artık daha çok oturmuş ve günlük hayatta da sıklıkla kullandığımız “gönderme” terimini kullanacağız. Terimin bu farklı karşılıkları tartışmasını bir kenara bırakıp gönderim teriminin neye karşılık geldiğini anlatalım. İnan gönderme terimini “Sokrates konuşmayı çok sever” tümcesi üzerinden açıklar.²⁰ Bu tümcede geçen Sokrates adı, Antikçağda yaşamış ve Platon’un hocalığını yapmış olan kişiyle ilişkilidir. Bu ikisi arasındaki ilişkiye dil felsefesinde “gönderme” denir.²¹ Bu ilişki sayesinde böyle bir ad kullanmak yoluyla farklı kişiler veya nesnelere hakkında konuşabilmemiz mümkün oluyor. Bu ilişkide gönderme yapılan nesneye *gönderge* denir. Tek bir nesneye farklı terimler kullanılarak göndermede bulunulabilir. Bu durumda kullanılan terimlere eşgöndermeli terimler denir. Bir tümce içinde genellikle özel adlar tek bir nesneye göndermede bulunurlar. Fakat özne konumunda kullanılan ve tek bir nesneyi ifade eden betimlemeler, yine belli bir nesneye işaret eden zamirler de tek bir nesneye göndermede bulunmak için kullanılabilirler. Bir tümcede bulunan özne dışındaki yapının yani yüklemine neye göndermede bulunduğu konusu henüz üzerinde uzlaşılan bir konu değildir. Kimine göre yüklem, bir nesnelere kümesine; kimine göre bir kavrama, kimine göre bir niteliğe ve kimine göre ise bir tümele göndermede bulunur. Ayrıca sadece tümce içinde geçen özne, yüklem gibi unsurların değil tümcenin tamamının da bir şeye göndermede bulunup bulunmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda Frege tümcenin biri *doğru* diğeri *yanlış* olmak

¹⁹ Vehbi Hacıkadiroğlu, “İmleme mi Yönetim mi?” Felsefe Tartışmaları 9. Kitap (İstanbul: Panaroma, 1990), s. 126.

²⁰ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 7.

²¹ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 7.

üzere iki doğruluk değerine göndermede bulunabileceğini belirtir. Bu konuyu Frege'nin anlam kuramına değindiğimiz bölümde ele almaktayız. Şimdi diğer kavramlara geçelim.

Diğer kavramlardan ikisi de “içlem” ve “kaplam”dır. İçlem (*İng. İntension*) ile kaplam (*İng. Extension*) arasındaki ayrım şöyledir; kaplam: Bir yükleme bir dünyada karşılık gelen şeylerin kümesidir. İçlem ise, bir yükleme mümkün bütün dünyalarda karşılık gelen şeylerdir. Yani onu sağlayan bütün gelmiş, geçmiş, gelebilecek, asla gelmeyecek ama düşünülmesi çelişki oluşturmayan her şeydir. “Dünyalar farklılaşsa da ben şunlara dişi derim” dediğimizde onun toplamı bizim dışıdan ne anladığımızdır yani onun içlemidir. Yani “bir sözcük veya terimin anlamını oluşturan tanımlayıcı özellikler (terimin adlandırma kapsamındaki nesnelere paylaştığı asal özellikler).”²² Aslında her dünyada aynı şeyin tanımı farklılaşabilir ve bu tanımlanan şeylerden hareketle o dünya için o nesnenin kaplamı belirlenir. Aynı nesne için belirlenen tüm dünyalardaki kaplamaların toplamı o nesnenin içlemini belirler. Söz konusu nesnenin içlemi kaplam üzerinden tanımlanır.

Diğer bir terim ise “bağlam” (*İng. Context*) terimidir. Bir terimin nasıl bir anlam ifade ettiği o terimin içinde kullanıldığı bağlamdan bağımsız tam olarak anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle terimler belli bir bağlam içinde anlam kazanırlar. Bağlam, “bir sözcelemin içinde üretildiği koşulların bütünü” olarak tanımlanabilir.²³ Bağlamın temel unsurlarını zaman ve mekân olarak almak yanlış olmaz. Örneğin “Hava sıcaktır” gibi bir önermenin,

²² Cemal Yıldırım, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü, : Terimler-öğretiler-Filozoflar* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2000). s. 103.

²³ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), s. 11.

söylendiği zamana ve mekâna göre doğruluk değeri değişir. Havanın soğuk olduğu bir yerde bu önerme dile getirilirse önerme yanlış bir anlam ifade ederken, havanın sıcak olduğu bir yerde bu önerme dile getirildiğinde doğru bir anlam ifade eder. Bunun değişmesinin sebebi bu lafzın söylendiği mekânın farklı olmasından dolayı aynı tümcenin farklı bağlamlarda dile getirilmesidir. Özellikle “bu”, “o”, “şu” gibi hem kişi hem de eşya için kullanılan zamirlerin yer aldığı tümcelerde anlamın ve neye göndermede bulunulduğunun belirlenmesi noktasında bu bağlamsal unsurlar önem kazanır. Örneğin “bu çok güzel” gibi bir tümce söz konusu olduğunda bu tümcede yer alan terimlerin anlamlarına bakılarak tümcenin neyi ifade ettiğinin anlaşılması mümkün görünmüyor. Bunlara ek olarak tümcede geçen “bu” teriminin bağlamının, tümcenin kurulduğu mekân, zaman gibi bütün bağlamsal unsurların göz önünde bulundurulması gerekir. Ayrıca yine bağlam terimi üzerinden bağlamsal işaretler de açıklanması gereken terimlerdir.

Bağlamsal işaretleri kısaca, bağlamdan bağlama kayan gönderimlere sahip olan dilsel ifadeler olarak tanımlayabiliriz. Bazı bağlamsal işaret örnekleri “Ben, şimdi, sen, burası, bugün, o” gibi terimlerdir. Bir bağlamsal işaret içeren aynı cümleyi dile getiren iki konuşmacı farklı şeyler düşünüyor olabilir. Örneğin; Temel ve Safinaz “Ben denizciyim” cümlesini dile getirdiğinde, dile getirilen cümledeki bütün sözcükler aynı olmasına rağmen farklı şeyler ifade ederler. Şöyle ki Temel bunu söylediğinde doğru bir şey söylemiş olur, Safinaz ise yanlış. Buradaki farklılığın sebebi bir bağlamsal işaret olan “ben” teriminin kime gönderimde bulunduğu bağlama göre değişiklik göstermesidir. Yani Temel söylediğinde Temel’e, Safinaz söylediğinde Safinaz’a işaret eder. “Ben” terimini kim, ne

zaman, nerde kullanırsa kullansın hep kendisine işaret eder. Bu nedenle iki farklı kişinin söylediği aynı cümlenin anlamı değişir. Bunun sebebi, bu bağlamdan bağlama gönderimi değişen terimlerin kullanımıdır.

Son olarak “doğruluk değeri” kavramına değinecek olursak; doğruluk değeri, iki değerli mantıkta “doğru” ve “yanlış” kavramlarının ortak adıdır. Dil felsefesinde ise klasik görüşte yer alan, dünyaya dair bir düşüncemizi dile getirdiğimiz bir tümce, eğer dünyada bir olguya karşılık geliyorsa doğru, gelmiyorsa yanlıştır fikrine karşılık gelir. Yani dile getirilen bir tümce dünyada bir olguya karşılık geliyorsa o tümce “doğru” gelmiyorsa “yanlış” değerini alır. Klasik mantıkta sadece iki doğruluk değeri varsayılırken, çağdaş modern mantıkta üç veya daha fazla değerli mantık dizgeleri ortaya çıkmıştır.²⁴

Bu terimleri ele alırken terimlerin içinde geçtiği tümceyi tek bir bakımdan ele almak mümkün değildir. Bu tümceler de üç farklı bakımdan ele alınabilir. Birincisi, cümle olarak ele alabiliriz. Cümle, birinin bir tümceyi aktif ya da pasif, Türkçe ya da başka bir dilde dile getirmesidir. Mesela “Bağcıkları bağladı” ve “Bağcıklar bağlandı” iki farklı cümledir. İkincisi, dile getirilen bir tümceyi lafız olarak ele alabiliriz. Lafız, tamamen uzay zamanda ve belli bir fail tarafından söylenir. Örneğin; Ahmet “Bu ayakkabılar bağcıklıdır” dese ve Mehmet de “Bu ayakkabılar bağcıklıdır” dese iki farklı lafız olur. Ama ikisi aynı cümleyi söylemiş olur. Üçüncüsü ise, önerme olarak ele alabiliriz. Önerme artık kimin ne zaman söylediğinden bağımsız daha nesnel bir içeriğe sahiptir. Örneğin; “Bağcıkları bağladı” ve

²⁴ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 9.

“Bağcıklar bağlandı” aslında iki farklı cümle fakat aynı önermeyi dile getiriyor. Yani onu bağlamla ilgili şeylerden soyutluyorsak, söz konusu bu cümlenin asıl bahsettiği olgunun ne olduğuyla ilgileniyorsak önermeden bahsediyoruzdur.

Dil felsefesiyle ilgilenen kimseler bu temel terimlerin yardımıyla anlam konusu üzerinde çalışmalarını sürdürürler. Bu çalışmaların tek bir kulvarda ilerlediğini, herkesin tüm konularda hemfikir olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Dil felsefesinin temel konusu olan anlambilim çok geniş bir araştırma alanıdır, aynı amaç için çalışan yani anlambilimsel bilginin tanımlanması amacıyla olan birçok düşünür çok farklı konularda yazmış ve çok farklı metotlar kullanmışlardır. Bu farklılıklar anlambilimin yapılabileceği ile ilgili temel bir takım sorunlar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların hepsinin aynı anda çözülmesi çok kolay görünmemektedir. Bu sorunları John I. Saeed *Semantics* adlı makalesinde çok açık bir şekilde ortaya koyar. Ona göre anlambilimciler, bir ifadenin anlamını verirken üç problemle karşılaşır. Bu problemler; döngüsellik problemi, dilbilimsel bilginin genel bilgidan farkının olup olmadığı problemi ve bağlam problemidir. Bu problemlerin içeriği üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır.

Döngüsellikte temel problem, bir terimin anlamını nasıl belirlediğimiz sorusudur. Mesela “ney” gibi bir terimin anlamı verilmek istendiğinde, herhangi bir sözlük açılıp bakıldığında muhtemelen şöyle bir tanım verilecektir; "Klasik Türk müziğinde ve özellikle tekke müziğinde yer alan, kaval biçiminde yanık sesli, kamıştan yapılmış, üfleli çalgı.”²⁵

²⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.570304373fbc63.95853362 (Erişim Tarihi: 02.03.2016)

Görüldüğü gibi “ney” gibi bir terimin anlamının belirlenmesi için kullanılan şeyler başka terimlerdir. Bizim bu ifadeyi anlamamız için de bu ifadede geçen “klasik” teriminden başlayarak tekrar bütün tümcede geçen terimlerin anlamına bakmamız ve onlara tanımlar bulmamız gerekir. Anlambilimsel bir kuram söz konusu olduğunda ise bir dilsel terimin anlamını vermesi için o ifadede geçen bütün kelimelerin tanımını vermesi gerekir. Dolayısıyla bu süreç ya sonsuza kadar devam eden bir döngüsellığe sebep olacak ya da dilin dışına çıkılarak bir çözüm bulunacak.

Herhangi bir sözcüğün anlamına dair tanımın doğru olduğundan emin olamama diğer bir problemidir. Biz herhangi bir kelimenin anlamını belirlerken tam olarak hangi bilgiyi temel almalıyız? Ansiklopedik bilgi mi temel alınmalı yoksa dili konuşan yerlilerin kafasındaki bilgi mi? Mesela iki kişinin aynı şeye farklı tanımlar verdiğini varsayalım, bu kişiler o şeyin adını kullanarak ona dair bir bilgi verdiklerinde, bu iki kişinin kurduğu aynı tümcelerin farklı anlamlarının olduğunu söylemek ne kadar doğrudur? Saeed’in verdiği balina örneğiyle açıklarsak, eğer iki kişiden biri balinanın bir memeli olduğuna inanırken diğeri onun bir balık olduğuna inanıyorsa, bu iki kişi “balina” kelimesini kullandığında bu kelime farklı anlamlara mı gelecek?²⁶ Fakat bu iki kişi “balina” kelimesini bir cümle içinde kullanırlarsa ikisi de muhtemelen aynı şeyi anlar.

²⁶ John I. Saeed, *Semantics*, (Blackwell pub, Fourth Edition, 2016), s. 6.

Bu sorunun diğerk bir veçhesine de Saeed şöyle değinir; bir dili konuşanların bir kelimenin ne anlama geldiğine dair anlayışlarının farklı olduğunu bulursak ne yapmalıyız? Kimin bilgisini biz bizim “anlam”ımız olarak almalıyız.²⁷

Üçüncü problemle bir bağlam içinde belli bir lafzın anlamının ne olduğunu araştırırken karşılaşırız. Biz tüm terimleri sadece sözlükteki ya da ansiklopedideki tanımlarını kast ederek kullanmayız. Bazı kelimeler ya da tümceler farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilir. Yine Saeed’in örneğiyle açıklarsak; mesela arkadaşlarıyla bir partide bulunan birinin arkadaşlarına dönüp “geç oldu” demesi, onları saatten haberdar etmekten çok muhtemelen artık çıkmaları gerektiği anlamına gelir.²⁸ Örnekte de görüldüğü gibi, bağlam tümcenin anlamını tamamen değiştirmektedir. Bu anlambilim kuramları için şöyle bir sıkıntıya sebep olur; eğer bu bağlamlar anlamın bir parçası ise bunlar kelimelerin tanımına nasıl eklenecektir? Çünkü sonsuz olmasa da çok fazla bağlam söz konusudur ve onları da tanıma dahil etmek tanımın tamamlanamaması gibi bir sorun meydana getirebilir.

Ele aldığımız bu döngüsellik, dilbilimsel bilginin genel bilgiden farkının olup olmadığı ve bağlamın anlama katkısı problemleri gösterir ki, anlambilimin yapmaya çalıştığı şey düşünüldüğü kadar basit değildir. Bu problemlerin hepsine aynı anda çözüm getirecek şekilde bir anlambilim geliştirmek oldukça zordur. Bu konudaki felsefi problemler özellikle Frege ve Russell’in çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Frege ve Russell’dan önce de bu konularda çalışmalar olmakla beraber onların ortaya koydukları

²⁷ Saeed, *Semantics*, s. 6.

²⁸ Saeed, *Semantics*, s. 7.

anlambilim kuramları oldukça kapsayıcı ve kuşatıcıdır. Onların çalışmaları anlambilimde de büyük bir ilerleme sağlamıştır. Bir sonraki bölümde bu kuramları ve onlara Kripke tarafından yapılan eleştirileri ele alarak bu anlambilim çalışmalarının neleri kapsayıp neleri kapsamadığını, kapsamadığı şeylerin anlambilim kuramları için nasıl sıkıntılara sebep olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

FREGE VE RUSSELL'İN ANLAMBİLİMİ

1 Frege ve Anlamın Nesnelliği Sorunu

Bir önceki bölümde ifade ettiğimiz üzere “Anlam nedir?”, “Sözcükler nasıl anlam kazanır?”, “Bir terimin anlamı ile dünya arasındaki ilişki nedir?” gibi soruların tartışıldığı anlambilim, dil felsefesinin en önemli alanıdır. Yirminci yüzyılda özellikle Gottlob Frege'nin yolunu açtığı ve felsefe tarihine dile dönüş olarak geçen dönemden önce kapsamlı bir anlam kuramına rastlayamayız. Ancak anlam üzerine birçok felsefi görüşün temellerinin Antik Yunan felsefesinde atıldığını görüyoruz. Formların zihinden bağımsız varlıklar olduğunu iddia eden Platon, Frege'nin nesnel (objektif) anlam kuramının zeminini oluşturur. Aristoteles'in Platon'a karşı çıkararak oluşturduğu *Tümeller Kuramı* ve bunun bir uzantısı olan ve özellikle Ortaçağ felsefesinde ağırlığını hissettiren *Adcılık* öğretisi de anlam üzerine bazı düşünceleri içinde barındırır. Günümüz felsefesine büyük etki bırakmış olan Frege'nin *anlam-gönderim kuramı*, varsaydığı metafizik savları açısından temelde birçok eleştiriye maruz kalmış olsa da, hem dilbilimde hem de dil felsefesinde yapılan çalışmalarda ağırlığını korumaktadır. Bir terimin anlamı aracılığıyla, o terimin göndermede bulunduğu nesneyi zihnimizde temsil etmemiz, onu düşünmemiz ve onun hakkında yargılarda bulunmamızın nasıl olanaklı olduğuna dair Frege'nin öne sürdüğü görüş birçok düşünür tarafından kabul görüyor.

Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848-1925) aslında bir matematikçidir. Kendisi matematiğin temellerini araştırırken dil felsefesine dair görüşlerini ortaya koymuştur. O, *Aritmetiğin Temelleri* adlı eserinde, matematikçilerin kendi uğraş alanları olan 1 sayısına dair bile kesin bir şey söyleyememesini şu ifadelerle dile getirir: “Bu durumda bu bilimin kendi nesnelere arasında ilk ve en önde geleni ve görünüşte en yalın olanı hakkında bu kadar karanlık içinde bulunması utanç verici değil midir? Sayının ne olduğunun söylenebileceği konusunda umutlar daha da az.”²⁹ Buradan hareketle Frege matematik ve özelde aritmetiğin nesnelere üzerine çalışmalar yapar. Frege'nin akademik çalışmalarının önemli bir kısmının amacı, aritmetiği mantığa indirgeyerek sağlam bir temele oturtmaktır. Aritmetiği mantığa indirgeme projesi hem tek tek sayıları tanımlamayı hem de sayıların sırasının yakalanmasını içermektedir. Frege'nin ilk amacı, çıkarımların bir muğlaklığa yol açmaksızın temsil edilmesini sağlayan tamamen mantıksal bir dizge oluşturmaktır. Frege bu dizgeye görüsel olan hiçbir unsurun sızmasına izin vermemeyi hedeflemiştir. Frege bu amacını gerçekleştirmek üzere bugün bildiğimiz biçimiyle niceleme mantığını geliştirir. Bu sayede hem “tüm”, “bazı” gibi ifadelerin geçtiği önermelerin klasik mantığı aşacak bir surette daha ayrıntılı ele alınmasını hem de önermelerin ve çıkarımların temsil edilmesini sağlamıştır. Frege'nin geliştirdiği mantık içerisinde en karmaşık matematiksel ifadeler temsil edilebilmiş, ispatlar kendi ifade ettiği anlamda görüsel herhangi bir unsurun sızmasına izin vermeyen bir biçimde mantıksal araçlarla ele alınabilmiştir. Bizim buradaki amacımız Frege'nin mantık ve matematik felsefesini tartışmak değildir. Frege'ye göre

²⁹ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, çev. H. Bülent Gözkân (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), s. 78.

aritmetiğin temeli olan mantık aynı zamanda doğal dillerin de temelinde yer alır. Örneğin; basit bir özne yüklem biçimindeki bir tümcenin çözümlemesi matematik dilinde neyse, doğal dilde de aynıdır. Dolayısıyla doğal dilde ortaya konacak nesnel bir anlambilim kuramı, aritmetikte karşılaşılan problemlere de çözüm olabilir. Frege'nin bunu yapmaktaki amacı dilbilimsel bir çözümlemede bulunmak değil, daha çok nesnelere dilde kendilerini gösterme biçimleri üzerinden onların asli doğasına ilişkin bir incelemedir.³⁰ Bu görüşünden yola çıkarak Frege dil üzerine olan çalışmalarına ağırlık verir. Frege'nin dört temel makalesi bu alandaki görüşlerini ortaya koyduğu çalışmalarıdır. Bu makaleler “Eylemsizlik Yasası Üzerine” (*Alm.*, Über Das Tragheitsgesetz, 1891), “Fonksiyon ve Kavram Üzerine” (*Alm.*, Über Funktion und Begriff, 1891), “Kavram ve Nesne Üzerine” (*Alm.*, Über Begriff und Gegenstand, 1892) ve “Anlam ve Gönderim Üzerine” (*Alm.*, Über Sinn und Bedeutung, 1892) dir.³¹ Frege dil kuramına ilişkin temel görüşlerini 1892 yılında yayınladığı “Anlam ve Gönderim Üzerine” (*Alm.*, Über Sinn und Bedeutung) adlı makalesinde sunar.

Frege “Anlam ve Gönderim Üzerine” makalesine bir soruyla başlar. Özdeşlik ilişkisiyle ilgili olan bu soru şöyledir: “Bu bir bağıntı mıdır? Nesnelere arasında mı yoksa nesnelere adları ya da imleri arasındaki bir bağıntı mı?”³² Matematik ve mantık dilinde “=” imiyle dile getirilen eşitlik kavramı özdeşlik ilişkisinin temelidir.³³ Örneğin; matematikte “ $3+5=8$ ” gibi bir tümce de geçen “=” imi iki şeyin birbirine eşit olduğu ya da özdeş olduğu

³⁰ H. Bülent Gözkân, “Frege ve Aritmetiğin Temelleri,” *Aritmetiğin Temelleri*, Gottlob Frege, çev. H. Bülent Gözkân (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), s. 39.

³¹ Gözkân, “Frege ve Aritmetiğin Temelleri”, s. 43.

³² Gottlob Frege, “Anlam ve Yönetim Üstüne,” çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*, (İstanbul: Panaroma, 1989), s. 7.

³³ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 40.

anlamına gelir. Bu ilişki sadece matematik diline ait bir kavram değildir. Gündelik dilde de bu kavramı “aynı” sözcüğüyle ya da iki terimin aynı şeyi ifade ettiğini söylediğimiz lafızlarda “-dır” kopulasıyla sağlarız. Frege’nin kendi örneğindeki “Akşam Yıldızı Sabah Yıldızıdır.” cümlesindeki “-dır” son eki Akşam Yıldızı’nın Sabah Yıldızı’yla özdeş olduğunu ifade eder.

Frege’nin sorduğu soruya dönecek olursak; bu örnekte özdeşlik ilişkisinin ne ile ne arasında kurulan bir ilişki olduğuna karar vermek durumunda kalırız. Frege bu soruya daha önce yazdığı *Begriffsschrift* adlı eserinde özdeşliğin, dilsel imler yani nesnelere *adları* arasında bir ilişki olduğu cevabını verdiğini dile getirir.³⁴ Ona göre, özdeşlik ilişkisi nesnelere imleri değil de nesnelere kendileri arasında bir ilişki olsaydı, bir özdeşlik yargısının nasıl olup da öğretici olduğu açıklanamazdı. Bu görüşünü çeşitli argümanlar sunarak temellendiren Frege daha sonra bu görüşünü sorgulamaya başlar.

Eğer özdeşlik ilişkisini adlar arası bir ilişki olarak düşünürsek; “Akşam Yıldızı Sabah Yıldızıdır.” önermesi gökyüzüne dair değil, dilimize ve kullandığımız adlara dair bir yargı dile getirmiş olur. Halbuki bu önerme gökyüzüne dair bir yargıyı dile getirir, dile veya adlara dair değildir. Bundan dolayı Frege ilk çözümünün doğru olmadığını kabullenip, özdeşlik ilişkisinin bir nesnenin kendisiyle arasında bir ilişki olduğunu savunur. Bu durumda özdeşlik yargılarının nasıl olup da öğretici olduğunu açıklaması gerekir. Frege’nin temel dil kuramı bu problemin çözümüyle ortaya çıkar. Frege özdeşlik problemini çözmek

³⁴ Frege, “Anlam ve Yönetim Üstüne,” s. 7.

için adların anlamları ile gönderimleri arasında ayırım yapar.³⁵ Ancak özdeşlik önermeleri ele alınarak anlam ve gönderim arasındaki ayırım ortaya konabilir. Mesela “Akşam Yıldızı” ve “Sabah Yıldızı” adlarının gönderimleri aynıdır, ikisi de Venüs gezegenine gönderimde bulunur. Ancak bunu farklı biçimde gerçekleştirirler, Venüs gezegenini farklı biçimde temsil ederler.

Frege'nin *anlam ve gönderim* ayırımını yapmasının sebebi özdeşlik problemini çözmektir. Bunu yaparken Kant felsefesinin “Nesneler kendilerini bize farklı dolayımrlarla sunarlar.” görüşünden hareket eder.³⁶ Frege'ye göre nesnelerin kendini bize *sunuş biçimleri* vardır. Aynı nesne kendini bize çok farklı şekillerde ve pek çok kez sunabilir. Örneğin; Venüs gezegeni kendisini bize günbatımından hemen sonra ortaya çıkan parlak gök cismi olarak sunduğu gibi, gün doğumundan hemen önce en son görünen parlak gök cismi olarak da sunar. Nesnelerin bu farklı sunuş biçimlerine Frege *anlam (Alm. Sinn)* der.³⁷ Ayrıca Frege anlam ve gönderim arasında ayırım yaptığı gibi, gönderimin insan zihnindeki tasarımıyla anlamı arasında da ayırım yapar. Bu ayırımı yapmamak aynı şeyden söz eden iki kişinin öznel tasarımlar kullanması sebebiyle aynı nesneden bahsettiğini asla anlamamasına sebep olurdu.

Frege'ye göre bir nesne kendisini bize sunduğu takdirde biz onun hakkında düşünebiliriz ya da konuşabiliriz. Bu sunuş biçiminden yararlanarak o nesneye bir ad verdiğimizde, o sunuş biçimi o adın anlamı olur. Frege adlar ve belirli betimlemelerin,

³⁵ Frege, “Anlam ve Yönetim Üstüne,” s. 8.

³⁶ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 41.

³⁷ Frege, “Anlam ve Yönetim Üstüne,” s. 8.

anlamları üzerinden gönderimde bulunduğunu ifade eder. Anlamlar aracılığıyla nesnelere bahsetmemiz ve onlara gönderimde bulunmamız mümkün olur. Frege'nin kuramında dil - dünya arasındaki ilişki doğrudan değildir. Sözcükler anlamları aracılığıyla gönderimde bulunur. Anlamlar diğer bir deyişle, özel adlar nesnelere zihnimizde temsil etme işlevi görürler. Bir anlamın dil içindeki ifadesi belirli betimlemelerle verilir.³⁸ Örneğin; Venüs gezegenini düşünmemiz için onu zihnimizde bir anlam aracılığıyla temsil etmemiz gerekir. Bu anlam sayesinde ona gönderimde bulunabiliriz. Örneğin; Babilliler Venüs'ü gün doğumundan hemen önce en son görünen parlak gök cismi olarak anlamlandırmışlar ve bunun sonucunda ona "Sabah Yıldızı" adını vermişlerdir. Aynı nesneye farklı yollarla birçok ad verilebilir. Bu yolla verilen her bir ad o nesnenin bir anlamını karşılar.

Nesnelerin kendilerini bize sunuş biçimlerine *anlam*, diğer bir deyişle *ad* denildiğini ve bu anlam vesilesiyle şeylere gönderimde bulunabildiğimizi söyledik. Peki bu nasıl mümkün oluyor? Anlam zihnimizde yer alan öznel bir varlık mı, yoksa bizim dışımızda nesnel bir varlığa mı sahiptir? Frege'ye göre anlam zihnimizde yer alan öznel bir varlık değildir. Bunu açıklamak için "Anlam ve Gönderim Üzerine" makalesinde şöyle bir benzetme yapar:³⁹ Bir teleskopla Ay'a baktığımızı düşünelim. Biz Ay'a bakarken Ay'ın kendisini değil, teleskopun lensi üzerindeki imgesini görürüz. Ayarlar sabit tutulduğunda Ay'ın lens üzerinde bıraktığı imge hep aynı kalacaktır. Yani Ay nesnel bir gerçeklik ise Ay'ın lens üzerindeki imgesi de nesnel bir gerçekliktir. Oysa teleskopa bakan kişinin göz

³⁸ Arda Denkel, "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler," *Felsefe Tartışmaları* 5. Kitap, (İstanbul: Panaroma, 1989), s. 33.

³⁹ Frege, "Anlam ve Yönetim Üstüne," s. 9.

bebeğinde oluşan imge öznel dir. Bu örnekte üçlü bir ayırım söz konusudur; Ay, Ay'ın lens üzerindeki imgesi ve gözlemcinin göz bebeğinde oluşan Ay imgesi. Bu benzetmeyi Ay'ın yerine sözcük koyarak yapacak olursak şu şekilde benzer bir ayırım yaparız: *sözcüğün göndergesi (Alm. Bedeutung), sözcüğün anlamı (Alm. Sinn)* ve sözcüğün anlamının biri tarafından kavranması yani *temsili/ tasarımı edilmesi*. Bu benzetmeyi açmak gerekirse; burada geçen Ay bizden bağımsız olarak nesnel bir gerçekliğe sahiptir. Biz onu düşünecek de düşünmesek de onun varlığında bir değişiklik olmaz. Tıpkı bunun gibi, bir sözcüğün göndermede bulunduğu nesnenin de var olmak için onu düşünen birine ihtiyacı yoktur. Onu düşünen biri olmasa da o, var olmaya devam eder. Bu nedenle onun kişilerden bağımsız nesnel bir gerçekliği vardır. Ay'ın teleskopun lensi üzerindeki imgesi ve bir sözcüğün anlamı arasındaki benzetmede ise nasıl ki teleskobun lensi üzerindeki Ay'ın imgesi hiç kimse teleskopa bakmasa da orada varlığını sürdürürse, bir sözcüğün anlamı için de bu aynen geçerlidir. O da gerçek dünyanın nesnel bir parçasıdır. Frege'ye göre anlam öznel olsaydı dil yoluyla anlaşmamız mümkün olmazdı. Anlam fiziksel değil ve soyuttur, fakat varlığı bizden bağımsızdır. Son olarak Ay'ın bir gözlemcinin göz bebeği üzerindeki imgesi ile sözcüklerin anlamının biri tarafından kavranması benzetmesine bakacak olursak; teleskopun lensine bakan birinin göz bebeğinde Ay'ın bir imgesi oluşur. Bu imge kişiden kişiye hatta aynı kişinin farklı zamanlarda teleskopa bakmasıyla değişir. Aynı durum bir sözcüğün anlamının biri tarafından kavranması için de geçerlidir. Mesela; "Bardak" sözcüğünün bir dildeki anlamı sabitken, o dili bilen her bir bireyin bardak sözcüğünü duyduğunda zihninde beliren imge farklıdır. Bunlara Frege *tasarım* der. Yani bir sözcüğün

gönderimi ve anlamı bizden bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu için nesnel iken, sözcüğün anlamının biri tarafından kavranması kişiden kişiye değiştiği için öznel. Frege'nin anlamı zihinsel bir kurgu olan tasarımdan ayırmaya çalışması, onun nesnellik arayışındaki temel noktayı vurgular. Ona göre anlam kendisinden tereddüt etmeyeceğimiz bir şeyken, tasarım her durumda açık kılınmaya muhtaçtır. Öyle ki, iki farklı kişi aynı şeyi resmettiğinde bile bunu kendi tasarımlarına göre yapmaktadır.⁴⁰ Frege'ye göre “özel bir adın yönletimi onun aracılığıyla belirttiğimiz nesnedir; bu durumda edindiğimiz nesne ise bütünüyle öznel; her ikisinin arasında artık gerçekten ide⁴¹ gibi öznel olmayan, ama nesnenin kendisi de olmayan anlam yatar.”⁴²

Frege için dilin anlam taşıyan en önemli kısmı sözcükten çok tümcelerdir. Frege tümceyi iki parçaya böler. Ona göre, *tümce* tamamlanmış bir şeyi ifade eden özne ve içinde boşluk bulunan yüklemden oluşur. Bunu Frege sürekli doldurulmaya gereksinim duyan fonksiyona benzetir.⁴³ Doymuş olan özne ve doymamış olan yüklem bir araya gelerek tümceyi oluşturur. Frege oluşan bu tümcenin bir düşünce bildirdiğini söyler.⁴⁴ Frege'nin düşünceden kastı öznel bir düşünmenin yapılması değil, birkaç düşünürün ortak malı olma

⁴⁰ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 9.

⁴¹ Bu cümlede geçen “ide” terimini tezimizde tasarım olarak çevirmekteyiz.

⁴² Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 9.

⁴³ Gottlob Frege, “Fonksiyon ve Kavram,” çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları* 5. Kitap, (İstanbul: Panaroma, 1989), s. 15.

⁴⁴ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 10.

niteliği bulunan, nesnel içeriği olan düşüncedir.⁴⁵ Bu anlamda düşünce kendi başına var olan, bireyler tarafından kavramlarla yakalanan ve tümellerle dile getirilen bir şeydir.

Bu düşünce Frege'nin kuramında anlama mı, yoksa gönderime mi karşılık gelir, şimdi bunu ortaya koymaya çalışalım. Frege'nin kabul ettiği bir ilke olan *Bileşimsellik İlkesi* gereği, düşünce gönderim ise tümcedeki bir terim aynı gönderime fakat farklı anlama sahip bir başka terimle yer değiştirdiğinde düşüncenin değişmemesi gerekir. Bu ilkeye göre bileşik bir terim olan tümcenin gönderimi o tümcenin parçalarının göndermelerinin bir fonksiyonudur ve bir tümcede geçen bir terimin yerine eşgöndermeli başka bir terim konulduğunda o tümcenin gönderimi değişmez. Frege bunu şu örnek üzerinden açıklar; “Sabah Yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir.” tümcesindeki düşünce, “Akşam Yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir.” tümcesindeki düşünceden farklıdır. Akşam Yıldızının Sabah Yıldızı olduğunu bilmeyen biri için bu düşüncelerden biri doğru iken diğeri yanlışmış gibi gelebilir. Bundan dolayı düşünce tümcenin gönderimi olamaz, anlam olarak görülmesi daha uygundur.⁴⁶

Yukarıdaki örnekte gösterildiği gibi “Sabah Yıldızı” teriminin yerine “Akşam Yıldızı” terimi konulduğunda tümcenin anlamı değişmektedir. Bu durumda bir tümcedeki düşünce o tümcenin gönderimi değil, anlamıdır. O zaman, düşünce tümcenin gönderimi değil ise bir tümcenin gönderimi nedir? Frege'ye göre biz nasıl ki tümcenin bir parçası olan sözcüklerin gönderimiyle ilgileniyor ve sadece anlamlarıyla yetinmiyorsak, aynı şekilde

⁴⁵ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 22, 9. Dipnot.

⁴⁶ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 10.

tümcenin de sadece dile getirdiği düşünceyle ilgilenmekle yetinmeyiz. Bunun sebebi, bizim bir tümcenin ortaya koyduğu düşünceden ziyade onun doğruluk değeriyle ilgilenmemizdir.⁴⁷ Bizim anlamdan gönderime yönelmemizi sağlayan doğruluk için çabalamamızdır. Bir tümcede geçen bir terimin yerine aynı nesneye gönderimde bulunan başka herhangi bir terim kullandığımızda o tümcenin anlamı değişse de gönderimde bulunduğu şey ilk tümceyle aynı olacaktır. Frege'ye göre bir tümcenin gönderimi, onun doğruluk değeridir. Yani bir tümce ya “doğru” ya da “yanlış” nesnesine gönderimde bulunur.⁴⁸

Yukarıda dile getirdiğimiz *Bileşimsellik İlkesi* farklı bazı tümcelere uygulandığında tümcenin gönderimi ile ilgili bir problem çıkmaktadır. Bu problemi bir örnek üzerinden göstereyim. Diyelim ki şu tümce Mustafa'nın düşünce dünyasına dair doğru bir önermeyi dile getiriyor: “Mustafa “Üçüncü Şahsın Şiiri”ni yazan şairin yetenekli olduğuna inanıyor.” Bu tümce Mustafa ile bir düşünce arasında bir ilişki kurar. Bu düşünce şu şekilde ifade edilebilir; “Üçüncü Şahsın Şiiri”ni yazan şair yeteneklidir. Bu son tümcede geçen “Üçüncü Şahsın Şiiri”ni yazan şair” teriminin yerine onunla eşgöndermeli olan “Yağmur Kaçağı” şiirini yazan şair” terimini koyalım. Bu durumda tümcemiz; “Yağmur Kaçağı” şiirini yazan şair yeteneklidir olur. Bu durumda “Üçüncü Şahsın Şiiri”ni yazan şair yeteneklidir” tümcesi doğru bir iddiada bulunuyorsa bu son tümce de doğrudur. Eğer ilki yanlış ise sonuncu da yanlıştır. Yani bu iki tümce aynı doğruluk değerine sahiptir. O zaman ilk

⁴⁷ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 11.

⁴⁸ Frege, “Anlam ve Yönletim Üstüne,” s. 11.

yazdığımız tümcede aynı gönderime sahip olduğu için “‘Yağmur Kaçağı’ şiirini yazan şair” terimini koyarsak *Bileşimsellik İlkesi* gereği aynı doğruluk değerine gönderimde bulunması gerekir. Yeni tümcemiz: “Mustafa ‘Yağmur Kaçağı’ şiirini yazan şairin yetenekli olduğunu düşünüyor” olur. Bu tümcenin doğru bir şey ifade etmesi zorunlu mudur? Diyelim ki Mustafa “Yağmur Kaçağı” şiirini yazan şairin “Üçüncü Şahsın Şiiri”ni yazan şairle aynı kişi olduğunu bilmiyor ve aslında “Yağmur Kaçağı” şiirinin yetenezsiz bulduğu bir şaire ait olduğunu düşünüyor. Bu durumda, “Mustafa ‘Yağmur Kaçağı’ şiirini yazan şairin yetenekli olduğuna inanıyor.” tümcesi yanlıştır. Bu iki tümce arasındaki tek fark aynı gönderime sahip iki farklı terimin birbirinin yerine kullanılmasıdır. Bu durumda *Bileşimsellik İlkesi* bu tür tümceler için kullanılamaz mı demeliyiz?

Frege bu sorunu çözmek için *Bileşimsellik İlkesi*’ni reddetmez. Ona göre bu ilke her durumda geçerlidir. Bu nedenle ortaya çıkan bu sorunu kendi kuramında bir çelişki yaratmayacak şekilde çözmeye çalışır. Frege’ye göre normalde bir terim göndermesine gönderimde bulunmak için kullanılırken; içinde inanma, bilme gibi zihinsel süreçlerin geçtiği tümcelerde kullanılan terimler göndermelerine değil, anlamlarına gönderimde bulunur. Bu nedenle bu tür tümcelerin çözümlenmeleri de diğerlerinden farklıdır. Örneğimize dönecek olursak, normalde “‘Üçüncü Şahsın Şiiri’ni yazan şair” terimi Attilâ İlhan hakkında bir şey dile getirmek için kullanılırken, “Mustafa ‘Üçüncü Şahsın Şiiri’ni yazan şairin yetenekli olduğuna inanıyor.” tümcesinde geçen “‘Üçüncü Şahsın Şiiri’ni yazan şair” terimi Mustafa’nın bir inancını dile getirmek için kullanılır. Burada amacımız Attilâ İlhan’dan bahsetmek değildir. Bu nedenle burada geçen “‘Üçüncü Şahsın Şiiri’ni

yazan şair” terimi Attilâ İlhan’a değil, bu terimin anlamına gönderimde bulunur. Bu nedenle yukarıda zikredilen iki tümcenin doğruluk değeri aynı değildir. İki tümcede kullanılan terimler anlamlarına gönderimde bulunmak için kullanılmıştır. Frege böyle bir yöntemle hem *Bileşimsellik İlkesi*’ni reddetmez hem de kuramında bu tür inanma, bilme vs. içeren tümcelere yer açar.

Frege ortaya koyduğu bu kuramıyla dil felsefesinin klasik problemlerinden biri olan varlığına inanılmayan ama kendileri hakkında konuşabildiğimiz *gönderimsiz terimler* problemine de çözüm bulur. Bu probleme Frege’nin getirdiği çözüm hâlâ birçok felsefeci tarafından benimsenmektedir. Frege bir dil içinde yer alan her terimin anlamı olması gerektiğini savunur. Normal koşullarda bir terimin anlamı yanında ayrıca da göndergesi vardır. Ancak bazı durumlarda bir terimin anlamı olmasına karşılık göndergesi bulunmaz.⁴⁹ Frege özellikle roman söyleminden örnekler verir bu duruma. Örneğin; “İnce Memed” bir roman kahramanı adıdır, gerçekte böyle biri yoktur. Ancak biz romanı okuduğumuzda bu adın ne anlama geldiğini kavrarız. Yani “İnce Memed” adının anlamı olsa da göndergesi yoktur. Bundan dolayı bu ad bir tümce içinde geçtiğinde o tümce bir insan hakkında bir iddia içermez. Frege’nin gönderme için *Bileşimsellik İlkesi*’ne göre bu türde tümcelerin göndergeleri yoktur, yani doğru ya da yanlış bir şey söylemezler. “İnce Memed çok cesur biri” dediğinizde anlamlı bir şey söylemeniz de, doğru ya da yanlış bir şey söylemiş olmazsınız. Frege ideal bir dilde tüm terimlerin göndergeleri olması gerektiğini

⁴⁹ Arda Denkel, “Frege’nin Dil Felsefesi: Ana Çizgileri,” *Felsefe Tartışmaları* 5. Kitap, (İstanbul: Panaroma, 1989), s. 35.

savunmuştur.⁵⁰ Göndergeleri, doğruluk değerleri olmayan önermelerden oluşan bir ürün, Frege'ye göre bir sanat yapıtıdır ve o dünyaya ilişkin değildir. Bir bildirimde bulunulmadığı yani bir tümcenin doğru ya da yanlışla gönderimde bulunmadığı durumlarda Frege'ye göre ciddi olarak konuşulmamakta, söylediğimizi uydurmakta, bir kurgu oluşturmakta veya bir oyun oynamaktayız.⁵¹

Görüldüğü gibi Frege aritmetiği mantığa indirgeme amacıyla çıktığı yolda dilin yetersiz olduğunu ve mevcut anlam kuramlarıyla bu amacına ulaşmanın mümkün olmadığını fark ederek dilin anlambilimini yapmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu anlambilim kuramının temel amacı, anlamın nesnel bir zeminde açıklanmasıdır. Bu nedenle önce anlam, gönderim ve tasarım arasında bir ayrım olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Burada dile getirdiği anlamın içeriğine bakıldığında onun bir betimleme olarak anlaşılması mümkündür. Ona göre biz bu betimleme üzerinden şeylere göndermede bulunuruz. Bu betimlemeler yani anlam olmaksızın insanların her birinin zihninde öznel olarak var olan tasarımlarla anlaşmak ya da bir nesneden bahsetmek veya bir nesnenin ne olduğu konusunda uzlaşmak mümkün değildir. Anlam, gönderim ile tasarım arasında bir ara yüz durumundadır. Bu sayede o tasarım gibi öznel olmadığı için nesnel bir konumdadır. Anlamın nesnelliği, Frege'ye herhangi bir görüşe başvurmadan şeylere gönderimde bulunma fırsatı sunmuştur.

⁵⁰ İnan, *Dil Felsefesi*, s. 51.

⁵¹ Arda Denkel, "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgileri", s. 35.

Frege'nin matematikten hareketle özellikle özdeşlik kavramından hareketle anlam ve gönderim ayrımı yaparak, dil felsefesinde karşılaşılan birçok problemi çözecek bir anlambilim kuramı geliştirdiğini gördük. Ondan sonraki düşünürler Frege'nin başlattığı dilin anlambilimini yapma işinin nasıl tamamlanacağı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu süreçte adların anlamı var mı? Adları dilden tamamen elemek mümkün mü? Adların elendiği bir durumda somut nesnelere nasıl söz edeceğiz? gibi konularda düşünürler tartışmışlardır. Bu anlamda Frege'nin kendinden sonraki düşünürlerin felsefe yapış biçimini etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Bu düşünürlerden biri de anlam ve gönderim ayrımı konusunda Frege'ye katılmasa da adlar ve betimlemelerle ilgili görüşlerinde hemfikir olan Russell'dır. Anlam ve gönderim ayrımını kabul etmeyen bir anlam kuramının yukarıda değindiğimiz sorunlara ne gibi çözümler sunduğunu görelim.

2 Russell ve Belirli Betimleyicilerin Doğrudan Gönderimde Bulunması Sorunu

Bir önceki bölümde ele aldığımız Frege'nin anlam kuramı dil felsefesinde karşılaşılan birçok probleme çözüm önerisinde bulunuyordu. Fakat bu çözüm önerileri *anlam* ve *gönderim* arasında bir ayrımı kabul etmeyi şart koşuyordu. Frege'nin ortaya koyduğu bu kuram, dil felsefesinde ve dilbilimde sıkça kullanılıyor. Ancak bu ayrımı kabul etmeyen dil kuramları da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de Bertrand Russell'ın ortaya koyduğu dil kuramıdır. Russell'ın kuramı bir anlambilim kuramı olarak görülmesine rağmen kuramda bilgi konusu sıkça yer alır. Bunun sebebi ise onun dil kuramının *bilgi (epistemoloji)*

kuramına dayanmasıdır. Bu nedenle önce Russell'ın bilgi kuramını ele alacak daha sonra ise onun dil kuramına yer vereceğiz.

Russell, bilgi konusundaki görüşlerini 1911 yılında yazdığı *Felsefe Sorunları* (İng. *The Problems of Philosophy*) olarak Türkçeye çevrilen kitabında açıklar. Russell genel olarak iki tür bilginin olduğunu düşünür ve bunları *şeylerin bilgisi* ve *doğruların bilgisi* olarak ayırır.⁵² Bir kitabı bilmek ya da okulu bilmek *şeylerin bilgisine* örnek olabilirken, “*İntibah* Namık Kemal’in eseridir.”, “1969 yılında ilk defa Ay’a ayak basıldı.” gibi bilgiler ise *doğruların bilgisine* örnek olabilir. Russell’a göre doğruların bilgisine sahip olabilmek için öncelikle şeylerin bilgisine sahip olmak gerekir. Çünkü şeylerin kendisi bilinmeden onların bilgisine sahip olunamaz. Ona göre şeyler iki yolla bilinebilir; bir şeyi bilmenin asıl yolu onunla *doğrudan tanışık* olmaktır. Buradaki *doğrudan* kast edilenin ne olduğunu Russell’ın şu tanımıyla açıklayalım: “Bir şeyin varlığından herhangi bir çıkarım sürecinin ya da doğru bilgisinin aracılığı olmadan dolaysız olarak haberimiz varsa onu *tanıdığımızı*⁵³ söyleyeceğiz”⁵⁴ Başka bir ifadeyle, dilin yardımına başvurmaksızın ve hiçbir kavram kullanmaksızın bir şey bilinebiliyorsa bu *doğrudan tanışıklık* yoluyla elde edilen bir bilgidir. Russell’a göre bir insanın kendi zihni dışındaki bir şey ile *doğrudan tanışık* olması mümkün değildir. İnsanın zihninin dışından kast edilen şey dış dünyadır. Yani bir insanın dış dünyadaki şeyleri doğrudan tanışıklık yoluyla bilmesi mümkün değildir.

⁵² Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Kabalcı, 1994), s. 40.

⁵³ Buradaki tanımda geçen “tanımak”, “Doğrudan Tanışıklık”tır.

⁵⁴ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 41.

Fakat insanlar dış dünyadaki nesnelere bilgisine sahipler. Bu nasıl mümkün oluyor? Russell'a göre doğrudan tanışıklık yoluyla bilinmeyen dış dünyanın nesnelere ancak *dolaylı* olarak bilinebilir. Bunun için dil bir temel oluşturur. Buradan yola çıkarak Russell şeylerin bilgisine ulaşmanın ikinci bir yolu olduğunu savunur. Bu yol Frege'nin de üzerinde durduğu *betimleme*dir. Bu yolla elde edilen bilgi ise *betimleme yolu bilgisi*dir. Russell'a göre betimleme yolu bilginin elde edilmesi için öncelikle bazı şeylerle tanışık olunması gerekir. Doğrudan tanışık olunan bu şeyler sayesinde önce bir dil edinilir daha sonra ise o dil kullanılarak dış dünyanın bilgisine ulaşılır. Russell'a göre bir nesnenin görünüşünü bize veren duyu verileri, bizim doğrudan tanışık olduğumuz şeylerdir.⁵⁵ O; renkler, sesler, kokular, katılıklar, pürüzlülükler gibi, duyumla dolaysız olarak bilinen şeylere *duyu-verileri* (İng. *Sense-data*) adını verir.⁵⁶ Bu duyu verileri kişiye özel ve tikelidir. İki kişinin aynı nesneye baktığında algıladıkları duyu verileri birbirinden farklıdır. Russell'a göre bu tikel duyu verileri dış dünya hakkındaki bilginin temelini oluşturur. Ona göre, bir nesnenin varlığının bilinebilmesi için, zihinde oluşan duyu verilerinin nedeni olan bir nesne olduğuna dair bir çıkarım yapılması gerekir. Yani zihinde oluşan duyu verilerine işaret edilerek "Bu duyu verilerine neden olan şey" gibi bir betimleme yoluyla o nesnenin dolaylı olarak bilinmesi olanaklı hale gelir.⁵⁷ Dış dünyanın tüm nesnelere ancak bu şekilde bilinebilir. Ancak bu tür betimlemeler yapabilmek için sadece duyu verileri yeterli değildir Russell'a göre. Tikellerden tümellere geçilmesi gerekir. Bunun yapılması için, farklı

⁵⁵ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 41.

⁵⁶ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 13.

⁵⁷ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 41.

nesnelerde algılanan ortak duyu verilerinin *soyutlanması* (İng. *Abstraction*) yoluyla tümelin bilgisine ulaşılmalıdır. Russell, tümellerin fark edilmesine *kavramak*, kavranan bir tümele ise *kavram* der. Ona göre, her bir tümce evrensel denecek bir sözcük içermek zorunda, çünkü tüm eylemlerin tümel bir anlamı vardır.⁵⁸ Öğrenilen her tümel için dilde bir yüklem bulunur. Örneğin; algılanan üçgen tikellerden soyutlama yapılması sonucu üçgen tümeliyle tanışık hale geldiğinde “_____ üçgendir.” yüklemi de anlaşılır hale gelir. Üçgen tümeliyle tanışık olunmaması durumunda bu yüklem kavranması mümkün olmaz. Netice olarak Russell’a göre bir dilin anlaşılması için doğrudan tanışıklık yoluyla duyu verileri ve tümeller bilinebilir. Bu ikisi bir araya getirilerek tanışık olunmayan dış dünyanın nesnelere betimleme yoluyla bilinebilir hale getirilir.

Russell, bu şekilde bilgi edinilmesini sağlayan betimlemeler teorisini 1905 yılında yazdığı *On Denoting* adlı yazısında ortaya koymuştur. Burada ve diğer yazılarında betimlemeleri temelde “belirli betimler” (İng. *Definite Description*) ve “belirsiz betimlemeler” (İng. *indefinite description*) olmak üzere ikiye ayırır.⁵⁹ Ve bu betimlemeleri gönderimleri üzerinden de üçe ayırır.⁶⁰ Ona göre yukarıda dile getirdiğimiz betimlemelerin dışında bir de gönderimi bulunmayan betimlemeler vardır. “Fransa’nın şimdiki kralı” betimlemesini buna örnek olarak gösterir. Şimdilik bu tür betimlemeleri bir kenara bırakıp ilk başta saydığımız iki betimlemeye dönelim. Eğer yapılan betimleme genel bir yapıda ise ve tekil bir nesneyi betimlemiyorsa buna *belirsiz betimleme* der. Örneğin; “Bazı duvarlar

⁵⁸ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 45.

⁵⁹ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 45.

⁶⁰ Bertrand Russell, “On Denoting,” çev. Alper Yavuz, *Felsefe Tartışmaları* 49 (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), s. 55.

eskidir.” gibi bir tümcede geçen “Bazı duvarlar” betimlemesinde belli bir duvardan bahsedilmez. Bu tümcenin öznesi belirli bir duvar değil bir *nermesel fonksiyondur*. Bu fonksiyon “x duvardır.” ve “x eskidir.” yüklemlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş “x eski bir duvardır.” yükleminin gndergesidir. Bu tümceyle bu fonksiyonun en az bir değer için doğru olduğu dile getirilmiş olur. Bunun birden fazla değer için doğru olması bu tümceyi yanlışlamaz. Oysa “Dünyanın en uzun duvarı eskidir.” gibi bir tümcede geçen “Dünyanın en uzun duvarı” betimlemesi diğer tümcede geçen betimlemeden biraz farklıdır. Burada geçen betimleme belirli bir betimlemedir. Yani bu tümce doğruysa betimlemeyi oluşturan yüklemleri sağlayan tek bir nesne olmalıdır. Dünyanın en uzun duvarı olma özelliğine sahip olan tek bir nesne vardır o da in Seddi’dir. Yani in Seddi bu betimlemenin gndergesidir. Ancak bu gönderme dolaylı bir biçimde gerçekleşir. Bu tümcenin mantıksal öznesi in Seddi değildir. Bu tümcenin zmlemesi ise şöyledir; “yle bir x vardır ki, x dünyanın en uzun duvarıdır ve herhangi bir y için eğer y dünyanın en uzun duvarı ise y ile x aynıdır ve x eskidir.” Bu betimlemede in Seddi’ne doğrudan bir gönderim yapılmadığı için bu tümcenin mantıksal öznesi in Seddi olamaz. Öyle olsaydı in Seddi ile doğrudan tanışık olunamadığı için bu tümce anlaşılamazdı. Ancak yine de bu tümce dolaylı olarak in Seddi hakkındadır. Çünkü içinde geçen önermesel fonksiyonu sağlayan tek bir nesne vardır o da in Seddi’dir. Bu nedenle “Dünyanın en uzun duvarı eskidir.” tümcesi dolaylı olarak in Seddi hakkındadır. Doğrudan tanışık olunamayan dış dünyadaki nesnelere hakkındaki bilgiler ancak bu yolla elde edilebilir.

Yukarıda ele alınan tümcede geçen ‘‘in Seddi’’, ‘‘Dünya’’ gibi özel adlar da Russell’a göre dış dünyaya ait birer nesnenin adıdır. Bu tümcenin anlaşılır kılınması için bu tümcede geçen özel adların tümceden kaldırılması gerekir. Ona göre adlar olmadan da bir dil tahayyül edilebilir.⁶¹ O tikelleri kaldırarak tümellerle yetinmeyi önerir. *Tümeller* bir nitelikler toplamıdır. Biz nitelikler üzerinden Şeyleri deneyimleriz. Ona göre ‘‘Nitelikleri deneyimleriz, fakat doğal olarak içinde bulunmaları beklenen nesneyi değil. Bir bilinemezden genellikle, belki de her zaman, uygun teknik araçlarla kaçınılabılır ve açıkçası mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.’’⁶² Burada kaçınılması gereken, bilinmez olarak dile getirilen dış dünyanın bir nesnesini temsil eden adlardır. Bunu adların içinde geçtiği tümceleri kullanan kişinin anlatmak istediğinin anlaşılması için özel ad yerine bir betimleme koyarak yapabiliriz.⁶³ Bu betimleme yine tümeller cinsinden olmalıdır.

Russell *zel adlar* arasında bir ayırım yapar. İnsan adları, yer adları ve nesne adları gibi uzay-zamanın sürekli bir bölümünü adlandıranlar yani *olağan özel adlar* ve bunların dışında kalan *mantıksal özel adlar*dır.⁶⁴ Günlük dilde tek bir insana ya da bir nesneye gönderimde bulunmak için kullanılan adlar olağan özel adlardır. Bu tür özel adlara Frege, biri anlam diğeri gönderim olmak üzere iki anlambilimsel değer yükledi. Fakat Russell anlam ve gönderim arasındaki ayırımı kabul etmediği için, adların tek bir anlambilimsel değere sahip olduğunu düşünür. Onun için bir adın anlamı ve gönderimi aynıdır. Bu nedenle bir tümcenin anlaşılabilmesi için o tümcede geçen bütün terimlerin gndergelerinin

⁶¹ Bertrand Russell, *Anlam ve Doğruluk zerine*, ev. Ezgi Ovat (Ankara: İtalik, 2013), s. 108.

⁶² Russell, *Anlam ve Doğruluk zerine*, s. 112.

⁶³ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 47.

⁶⁴ Russell, *Anlam ve Doğruluk zerine*, s. 110.

bilinmesi gerekir. Bu bilme ise tanışık yollu olmalıdır. Russell'ın tanışıklık ile ilgili görüşü hatırlanırsa, orada dış dünyadaki herhangi bir nesnenin doğrudan bilinemeyeceği, ancak onların doğrudan tanışık olunan duyu verileri ve tümeller kullanılarak betimleme yoluyla bilinebileceği söylenmişti. Bir *özel ad*, Russell'a göre özünde bir betimlemenin özetidir. Biz bir adın temsil ettiği şeyden bahsetmek istediğimizde onun uzun uzun betimlemekten kurtulmak için ona kısaca bir ad vererek daha verimli bir iletişim sağlarız. Bu nedenle herhangi bir olağan adın geçtiği bir tümcede bu olağan ad dış dünyadan bir nesneye gönderimde bulunuyorsa o tümcenin anlaşılması mümkün olmaz. O tümcenin anlaşılması için o olağan adın da doğrudan tanışık olduğumuz duyu verileri ve tümeller yardımıyla betimlenmesi gerekir. Örneğin; "Frege mantıkçıdır." tümcesinde geçen Frege isminin 20. yüzyılda yaşamış ünlü bir mantıkçıya gönderimde bulunduğunu varsayalım. O halde bu tümcenin anlaşılması için Frege ile *tanışık* olunmalıdır. Fakat Russell'a göre bu imkansızdır. Bunun sebebi hiç kimsenin kendi dışındaki herhangi bir nesneyle tanışık olmasının mümkün olmamasındandır. Ona göre hiç kimse Frege ile *tanışık* değildir ve onunla ilgili tanışık yollu bilgiye sahip değildir. Fakat tümce yine de anlaşılırdır. Bunun sebebini Russell şu şekilde açıklar; ona göre bir olağan özel ad tümce içinde kullanıldığında gönderimde bulunduğu bir dış nesne yoktur. Yani daha önce dile getirilen tümcede bulunan "Frege" adı doğrudan 20. yüzyılda yaşamış olan ünlü mantıkçıya gönderimde bulunamaz. Ancak dili kullanarak bir betimleme yoluyla "Frege"den bahsetmek mümkündür. Yani Russell, "Frege" gibi bir özel adın bir betimleme olmak zorunda olduğu sonucuna varır. Bu betimlemenin ne olduğu bağlama göre değişir, fakat adın geçtiği her bağlamda bir

betimlemeyi dile getirmesi gerekir; aksi takdirde söylenen anlaşılır olmaz. Yani bir *özel ad*, bir betimlemenin yerine geçen bir kısaltmadır. Bu betimlemenin ne olduğu söyleyenin bilgisine de bağlıdır. Örneğin; “Frege matematikçidir.” diyen bir kişi Frege’yi *Aritmetiğin Temelleri* adlı eseri yazan kişi olarak biliyor olabilir. Bu durumda tümcede geçen “Frege” adı yerine bu betimlemeyi koyabiliriz: *Aritmetiğin Temelleri* adlı kitabın yazarı matematikçidir. Bu tümce Russell’ın betimlemeler kuramına göre bir çözüme tabi tutulmalıdır. Ona göre betimlemeleri içeren tümcelerin çözümlenmesinde temel ilke şudur: “Anlayabileceğimiz her önermenin, tümüyle bizim tanıdığımız öğelerden oluşması gerekir.”⁶⁵ Bu kural ışığında yukarıda geçen tümce şu şekilde çözümlenebilir; “Öyle bir x var ki, x *Aritmetiğin Temelleri* kitabının yazarıdır, ve her y için y *Aritmetiğin Temelleri* kitabının yazarı ise, y ile x aynıdır, ve x matematikçidir.” Bu çözümlemede kullanılan hiçbir terim Frege’ye gönderimde bulunan tekil bir terim içermez ve sadece *önermesel fonksiyonlardan*, diğer bir deyişle *kavramlardan* oluşur. Russell’ın kuramına göre bu çözümlemedeki kavramlar tek tek ele alındığında; “Öyle bir x var ki” varlık kavramına gönderimde bulunur. “X *Aritmetiğin Temelleri* kitabının yazarıdır.” terimi ise *Aritmetiğin Temelleri* kitabının yazarına gönderimde bulunur. “Her y için” terimi *heplik* kavramına, “Y ile x aynıdır.” terimi özdeşlik kavramına, “X matematikçidir.” terimi ise matematikçi kavramına gönderimde bulunur. Bu kavramların hepsiyle tanışık olunduğu zaman bu tümcenin kavranması mümkün olur. Bu yolla doğrudan tanışık olunamayan dış dünyadaki nesnelere hakkında dolaylı yoldan bilgi edinilebilir.

⁶⁵ Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 50.

Görüldüğü gibi Russell'a göre bizim günlük hayatta kullandığımız ve kendisiyle uzun yıllardır tanışık olduğumuz kimselerin adları, onlara dair bilgimizin doğrudan olmasını sağlamamakta, bu adlar o kişilere dair birer betimlemenin yerine durmaktadır. Yani ortak kullanımlar ve gramer bakımından birer ad olan sözcüklerin hemen hemen hiçbiri Russell tarafından halis/özel bir (*İng. proper name*) ad sayılmamaktadır.⁶⁶ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Russell'a göre doğrudan tanışık olduğumuz iki şey vardır; bunlar *kavramlar ve duyu verileridir*. Ona göre sadece bunları doğrudan adlandırabiliriz. Örneğin; üçgen kavramının adı olan “Üçgen” terimi bir kavram adıdır fakat tekil bir nesne olmadığı için bir özel ad değildir. Bir duyu verisi söz konusu olduğunda ise bunlar tekil nesnelere. Bu nedenle bir duyu verisine bir özel adla göndermede bulunmak mümkündür. Örneğin; tahtaya çizilen bir üçgen resmi onu gören bir öğrencinin zihninde bir duyu verisi oluşturur, bu öğrenci o duyu verisine bir ad verebilir. Bu tür adlara Russell *mantıksal özel ad* der. Herkesin anlayabileceği ortak bir özel addan söz etmek mümkün değildir. Çünkü bir kişinin tanışıklık yoluyla bilebildiği tikeller öznel olmak durumundadır. Böyle öznel olan bir duyu verisine verilen ad başkaları tarafından anlaşılabilir. Russell bu tür adlara örnek olarak “ben”, “sen”, “bu”, “şu” sözcüklerini verir.⁶⁷ Herhangi biri zihnindeki duyu verisinden söz etmek isterse ona “bu” ya da “şu” diye işaret ederek gönderimde bulunabilir. Böyle bir durumda bu sözcükler hiçbir betimlemeye başvurmaksızın doğrudan bir şeye gönderimde bulunabilirler. Fakat Russell'a göre “Zihinsel olmayan dünyanın *egosantrik*”⁶⁸ sözcükler

⁶⁶ Teo Grünberg, “Bertrand Russell’in Tasvirler Teorisi,” *Felsefe Arkivi* 14 (1963), s. 144.

⁶⁷ Russell, *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, s. 110.

⁶⁸ Egosantrik terimi Türkçeye mantıksal özel adlar olarak da çevrilmektedir.

olmadan bütünüyle tanımlanabileceğine hiç şüphe yoktur.”⁶⁹ Burada geçen egosantrikten kast edilen *bene görelî tikeller* olan “gelecek, gidecek, ben, şimdi, burada” vs. gibi terimlerdir. Bunlar bağlamsal ve kişîye görelî adlandırmalarda kullanılan terimlerdir. Bunlara Russell zamirleri, belirtici işaretleri ve zamansal kiplikleri dahil eder. Bu kümede bulunan bütün *bene görelî tikeller* Russell’a göre mantıksal özel ad olan *bu* (İng. *this*)’ya indirgenebilir. Başka bir deyişle; bu adlar doğrudan gönderimde bulunmamızı sağlayan yegane şeyler olmasına karşın, biz bu adların hepsini *bu*’ya indirgeyebiliriz.

Russell’ın teorisi, yukarıda zikrettiğimiz dış dünyada herhangi bir karşılığı bulunmayan betimlemeler ve adlar sorununa da bir çözüm önerisi sunmaktadır. Hatırlanırsa, Frege kendi kuramında bu tür adların geçtiği tümcelerin anlamlı olabileceğini ancak herhangi bir doğruluk değerine sahip olamayacağını açıklamaya çalışmıştı. Böyle bir çözüm Frege’nin kuramındaki anlam gönderim ayrımından dolayı herhangi bir çelişkiye sebep olmamaktaydı. Fakat bu ayrımı kabul etmeyen Russell böyle bir açıklamayı da kabul etmez. Ona göre anlam ve gönderim aynı şeydir. Başka bir deyişle; bir nesnenin gönderimi ve anlamı aynıdır. Bu nedenle Frege’nin düşündüğü gibi, bir önermenin anlamlı olup herhangi bir doğruluk değerine sahip olmaması mümkün değildir. Böyle bir şeyin kabul edilmesi göndergesi olmayan terimlerin bulunduğu tümcelerde sıkıntı yaratmaktadır.

Russell dil felsefesinde de önemli bir yere sahip olan, *gönderimsiz terimler* içeren tümcelerin oluşturduğu problemi şöyle bir örnek üzerinden ortaya koyar: “Fransa’nın

⁶⁹ Russell, *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, s. 124.

şimdiki kralı keldir.”⁷⁰ Böyle bir tümcede geçen Fransa, şu anda bir krallık olmadığı için bu tümce doğru bir önerme ifade etmez. Çünkü bu tümcenin öznesi konumundaki “Fransa’nın şimdiki kralı” teriminin gönderimde bulunduğu hiç kimse yoktur. Bu durumda bu tümcenin tersi olan “Fransa’nın şimdiki kralı kel değildir.” tümcesinin mantık yasaları gereği doğru olması gerekir. Fakat bu tümcede de olmayan bir Fransa kralından söz edildiği için bu tümcenin de doğru olduğundan söz edilemez. Her anlamlı tümcenin doğru ya da yanlış bir önerme ifade ettiğini kabul edersek, bu iki tümce de doğru olmadığına göre yanlış olarak kabul edilmelidirler. Bu iki tümce birbirinin mantıksal karşıtı durumundadır. Mantık yasalarına göre bir tümce yanlış ise onun mantıksal karşıtının doğru olması gerekir. Fakat bu durumda her iki tümce de birbirinin karşıtı durumda ve her ikisinin de doğru olduğundan söz edilemiyor.

Russell’a göre biz tümceleri içinde adlar kalmayacak şekilde betimlemeler kullanarak sadece tümelleri içerir hale getirmeliyiz. Bu tümceyi de bunu sağlamak için çözümlenmek gerekir. O, “Fransa’nın şimdiki kralı keldir.” tümcesini şu şekilde çözümler; “Öyle bir x vardır ki, x Fransa’nın şimdiki tek kralıdır ve x keldir.” Bu çözümlenmede öncelikle Fransa’nın şimdi bir kralı olduğu kabul ediliyor. Oysa Fransa’nın bir kralı olmadığı için bu çözümlenmenin ilk kısmı yanlıştır. Dolayısıyla tüm tümce yanlıştır. Bu tümcenin mantıksal karşıtı olan tümcenin çözümlenmesinde Russell bir çift anlamlılık görür. Buradaki çift anlamlılık tümceyi nasıl okuyacağımıza dair bir çift anlamlılıktır. Bu çift anlamlılık şöyle açıklanabilir: öyle bir x vardır ki, x Fransa’nın şimdiki tek kralıdır ve x kel

⁷⁰ Russell, “On Denoting,” s. 61.

değildir. Yani “Fransa’nın şu anda tek bir kralı vardır ve o kel değildir.” Bu çözümlemede önce Fransa’nın şimdi bir kralı olduğu iddia edilip sonra bunun kel olmadığı söylenir. Bu yorumda değilleme sadece kellik yüklemine uygulanır. Oysa değillik operatörü tüm tümceye de uygulanabilir; “değildir ki; Fransa’nın şimdiki kralı keldir.” Bu tümceyi çözümlersek: öyle bir x yok ki, x Fransa’nın şimdiki tek kralıdır ve x keldir. Bu tümcede doğru bir yargı dile getirilir. Ancak değilleme operatörünün sadece kellik yüklemine uygulandığı tümce, yanlış bir yargı dile getirir. Yani değilleme operatörü tüm tümceye uygulanırsa doğru, sadece yükleme uygulanırsa yanlış bir önerme ortaya çıkar. Bu şekilde bir çözümlemeyle Russell, felsefe tarihinde önemli bir problem olan bu soruna kendi kuramıyla çelişkiye düşmeden bir çözüm önerisi sunar.

Russell’ın kuramının çözüm önerisi sunduğu diğer bir konu eşgöndermeli terimlerin yer değiştirmesi problemidir. Frege bu soruna yine kendi kuramında yaptığı anlam ve gönderim ayrımı yardımıyla bir çözüm sunmuştu. Russell bu sorunu şöyle ortaya koyar: “eğer a b ile özdeş ise biri için doğru olan diğeri için doğrudur ve herhangi bir önermede, önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı değiştirilmeden biri diğerinin yerine kullanılabilir. Buna göre 4. George Scott’ın *Waverley*’nin yazarı olup olmadığının öğrenmek istedi ve gerçekten de Scott *Waverley*’nin yazarıydı. Dolayısıyla Scott’ı “*Waverley*”nin yazarı ile değiştirebiliriz ve dolayısıyla 4. George’un Scott’ın Scott olup olmadığını öğrenmek

istediğini kanıtlarız.”⁷¹ Ancak burada 4. George’un merak ettiği bu değildir. Şimdi Russell’in kendi kuramında bu soruna bu örnek üzerinden sunduğu çözümü ele alalım.

“İngiltere kralı 4. George döneminin ünlü yazarı S. Walter Scott, *Waverley* başlığını taşıyan bir roman yazar fakat yazar adı olarak kendi adını koymaz. Kral bu romanı Scott’ın yazıp yazmadığını merak eder.”⁷² Bu durumda şöyle bir ifade kralın merakını doğru ifade eder; “4. George *Waverley*’nin yazarının Scott olup olmadığını merak ediyor”. Bu tümcede geçen “*Waverley*’nin yazarı” terimi Scott’a gönderimde bulunur. Bu durumda dile getirilen tümcede bu iki terim yer değiştirdiğinde şöyle bir tümce elde edilir: “4. George Scott’ın Scott olup olmadığını merak ediyor.” Yani burada kral Scott’ın kendisiyle özdeş olup olmadığını merak ediyor gibi bir anlam çıkmaktadır. Fakat durum böyle değildir. Kral Scott’ın kendisiyle özdeşliği ile ilgili herhangi bir şey merak etmemektedir. Böyle bir durum sadece aynı şeye gönderimde bulunan iki terimin yer değiştirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Russell bu sorunu çözmek için belirli betimlemeler çözümlemesine başvurur. Tümcelerde geçen “*Waverley*’nin yazarı” belirli betimlemesi ve “Scott” olağan özel adı eşgöndermeli kabul edilmektedir. Fakat Russell’a göre bir betimleme özsel olarak bir tümcenin parçasıdır ve tekil sözcüklerin çoğunluğu gibi kendi bir anlam taşımaz.⁷³ Bunu bu terimlerin bir çözümlemesini yaparak ortaya koyar. Ona göre, “Scott bir insandı” gibi bir tümce “x bir insandı” biçiminde bir bildirimdir ve öznesi “Scott”tır. Fakat “*Waverley*’in yazarı bir insandı” biçimindeki bir tümce “x bir insandı” biçiminde bir bildirim değildir ve

⁷¹ Russell, “On Denoting,” s. 62.

⁷² İnan, *Dil Felsefesi*, s. 70.

⁷³ Russell, “On Denoting,” s. 65.

“*Waverley*’nin yazarı” onun öznesi değildir. Dile getirilen son tümce, “bir ve yalnız bir varlık *Waverley*’i yazdı ve o, bir insandı” biçiminde bir bildirimdir. Buradaki çözümlenmeden de görüldüğü gibi bu iki terim aynı yapıda değildir.

Russell’ın kendi kuramında bu iki türde terimin de tümce içinde herhangi bir nesneye doğrudan gönderimde bulunamayacağını ifade etmiştik. Belirli betimlemeler Russell’ın kuramında tek başına bir şeye gönderimde bulunamazlar ve tümce içinde yer aldıklarında önermesel fonksiyonlar biçiminde çözümlenirler. Örneğin; “4. George *Waverley*’nin yazarının Scott olup olmadığını bilmek istedi.” tümcesini Russell iki şekilde ifade edebileceğimizi belirtir. Bunlardan birincisini şöyle ifade eder: “4. George *Waverley*’nin yazarının bir ve yalnızca bir adam olup olmadığını ve Scott’ın o adam olup olmadığını öğrenmek istedi.”⁷⁴ Dile getirilen diğer tümce olan “4. George Scott’un Scott olup olmadığını merak ediyor” tümcesi şu şekilde ifade edilebilir: “öyle bir x var ki, x Scott’ur ve herhangi bir y için, y ile Scott aynı ise, y ile x aynıdır, ve x ile Scott aynıdır.” Bu şekilde dile getirilen tümcelerin ilki kralın merakını doğru ifade ederken, ikincisi ise yanlış bir şey ifade eder. Dolayısıyla eşgöndermeli iki terimin yer değiştirilmesi sonucu doğru olan bir tümce yanlış bir şey ifade ediyormuş gibi görünür. Fakat Russell’a göre bu iki terim eşgöndermeli değildir. “*Waverley*’nin yazarı” belirli betimlemesi bir insana doğrudan gönderimde bulunamaz. Aynı şekilde “Scott” adı da son durumda bir belirli betimleme durumuna gelir ve o da bir insana doğrudan gönderimde bulunamaz. Yani bu iki terim de gönderim yapabilen terimler değildir. Her ne kadar Scott ve *Waverley*’nin yazarı

⁷⁴ Russell, “On Denoting,” s. 67.

aynı kişi olsa da bu terimler gönderme yapan terimler olmadığı için eşgöndermeli terimler olmaları mümkün değildir.

Toparlayacak olursak, Russell anlam ve gönderim ayrımını kabul etmiyor ve bir şeyin gönderimi ve anlamı aynıdır görüşünü savunuyor. Ona göre biz dış dünyadaki şeylerle doğrudan tanışık olamayız sadece duyu verileri ve tümellerle doğrudan tanışık olabiliriz. Doğrudan tanışık olduğumuz bu şeyleri kullanarak biz betimlemeler yoluyla dış dünyanın bilgisine ulaşırız. Russell bu betimlemelerin içinde geçtiği tümcelerin çözümlenerek, içinde herhangi bir muğlaklığa yer vermeyecek şekilde tümeller, niceleyiciler ve önerme eklemlerinden oluşan tümcelere dönüştürülebileceğini ve bu sayede herhangi bir bireye bağı olmayan bir anlama ulaşmanın mümkün olabileceğini düşünür. Bu çözümlenme yoluyla betimlemeler ve özellikle özel adlar elenerek tümcede neye karşılık geldikleri tam olarak açık olmayan terimler tümceden atılabilir ve bu dış dünyanın tanımlanmasında herhangi bir eksikliğe sebep olmaz.

Şimdi ele aldığımız bu kuramlarda ortaya konduğu gibi dış dünyadaki bir nesne hakkında konuşurken kullanılan belirli betimleme içeren bir tümceden tüm adların, betimlemelerin ve tüm mantıksal özel adların elenerek sadece tümeller, niceleyiciler ve önerme eklemlerinden oluşan birer tümceye dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği, bir adın gerçekten bir betimlemenin özeti olup olmadığı gibi sorular üzerinde duralım.

3 Adlar ve Bağlam Duyarlı Terimlerin Frege – Russell Anlambiliminde Ele Alınmasına İlişkin Sorunlar

Önceki iki bölümde kuramlarını ele aldığımız Frege ve Russell kuramlarını anlambilim yapma amacıyla ortaya koymamışlardır. Söz konusu düşünürler birer mantıkçıdır ve matematiği mantığa indirgeme projeleri vardır. Bu amaçla yola çıkmışlardır. Dolayısıyla anlambilim kuramlarını geliştirirken ampirik gerçeklikle yani dış dünyayla ilgili konuşmak onlar için birincil sorun değildir. Matematiksel nesnelere ele alırken doğal dilin anlambiliminin yetersiz olduğunun farkına vararak, kendi projelerini geliştirirken karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak amacıyla doğal dil konusuyla ilgilenmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ve doğal dille ilgilenmeleri de yine birer matematikçi gözüyle olmuştur. Fakat konu somut ampirik gerçeklikte mevcut olan şeyler hakkında konuşmaya gelince bunun nasıl yapılacağı birer sorun olmaya başlamıştır. Bu sorunun kaynağı bugün ortaya çıkan bir şey değildir. Bu daha önceden var olan metafiziği eleme çabalarının bir sonucu olarak bireyin ortadan kaldırılmasıyla ilgili bir sorundur. Metafizik tartışmalarıyla beraber bir birey var biz onu dolaysızca biliyoruz diyemediğimiz için sorun şuna dönüşüyor: biz somut bireyler hakkında nasıl konuşuyoruz?

Frege'nin soruya yanıtı "Sinn" üzerinden konuşuyoruz şeklindedir. Russell bunu daha da ileri götürerek söz konusu "Sinn" in belirli betimleyiciler olduğunu ve bunların içinde de aslında doğru bir şekilde bir çözümlenme yapılırsa tümellerden ve mantıksal bağlaçlardan başka hiçbir şey kalmayacağını söyler. Yukarıda da açıkladığımız gibi, Russell bu betimlemelerin çözümlenerek sadece tümeller, niceleyiciler ve mantıksal

bağlaçlara kadar indirgenebileceğini belirtir. Fakat biz gerçekten somut bireyleri dilde temsil eden adlar ya da mantıksal adlar ya da daha da genelleştirirsek saf bağlamsal terimler olmaksızın hakikaten bireyler hakkında konuşulup konuşulamayacağını şimdi biraz sorgulamak istiyoruz.

Mesela biz gerçekten bir belirli betimleyici kullanarak somut bir bireyi ele aldığımızda Russell'ın söylediği gibi bu somut birey hakkında özel adları, mantıksal adları ya da “şu”, “bu” gibi terimleri eleyerek konuşabilmemizin imkanı var mı? Biz bunun mümkün olmadığını düşünüyoruz. Mesela “Dünyanın en büyük ağacı” dediğimiz ifade, belirli somut bir nesneden bahsediyor. Frege'ye göre biz buna “The President⁷⁵” etiketini yapıştırırız. Dünyanın en büyük ağacı ifadesinde “dünya” bir ad olarak korunuyor. Devam edip acaba bunu buradan kaldırmamız mümkün mü diye düşünüyoruz. Bunu da şöyle bir betimlemeyle ortadan kaldırmayı deneyebiliriz: “Güneş'e üçüncü uzaklıktaki gezegenin en büyük ağacı.” Bu durumda da adlardan tam olarak kurtulduğumuzu söyleyemeyiz. Bu betimlemede de “güneş” bir ad olarak varlığını sürdürmektedir. Biz evrenin oluşumuna dahi göndermede bulunsak, mesela evrenin oluşumundan şu kadar yıl sonra oluşmuş ve şu anda evrenin merkezine şu kadar mesafede olan dediğimizde bile “şimdi”den şu kadar yıl önce diyoruz. Yani “şimdi”den, “bu”dan meseleyi kurtarabilmenin imkanı yoktur. Dolayısıyla aslında bütün bu kuramlar sonucunda Russell'ın meseleyi getirdiği yer bizi özel adlardan ve bağlam duyarlı terimlerden kurtarmamaktadır.

⁷⁵ California'da, yaklaşık 90 metre yüksekliğinde, 3200 yaşında olan sekoya ağacıdır.
(<http://onedio.com/haber/dunyanin-en-buyuk-agaci-126-farkli-fotograf-in-birlesimi-ile-tek-karede-267830>)

Çok başka bir nedenle Kripke de betimleyici gönderim kuramı olarak da kabul edilen Frege-Russell kuramını ele almış ve adlarla ilgili görüşlerine katılmadığını belirtmiştir. Ona göre; olanaklı dünyalar semantiğinde bu kuram işe yaramamakta ve özel adlar Russell ve Frege'nin bahsettiği gibi birer betimleme özeti değil, sabit gönderimi olan katı göstericilerdir.

Kripke, Adlandırma ve Zorunluluk adlı üç seminerinde *Betimlemeci Gönderim Kuramı*'na karşı çeşitli eleştirilerde bulunur. Daha sonra *Naming and Necessity* adıyla kitap olarak da basılan bu seminerlerde ortaya koyduğu görüşleriyle Doğrudan Gönderim Kuramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Betimlemeci kurama göre özel bir ad, katı bir belirleyici değildir ve onun yerini alan bir betimlemeyle eşanlamlıdır.⁷⁶ Varsayalım ki, Mustafa “Attilâ İlhan” adına “*Yağmur Kaçağı* şiirini yazan adam” betimlemesini yüklemiştir. Betimlemeci kurama göre, Atilla İlhan adı *Yağmur Kaçağı* şiirini yazan adam betimlemesiyle eşanlamlıdır. Bu betimlemeyi farklı insanlar farklı şekillerde yapabilir. Muhtemelen Atilla İlhan'ı daha iyi tanıyanlar çok daha kapsamlı bir betimleme yapacaktır. Ne kadar farklı bir betimleme olursa olsun her durumda özel bir ad tekil bir betimlemeyle eşanlamlı olmak durumundadır. Kripke bu çok mantıklı görünen açıklamaya zorunlu ve olumsal olgular ayrımı üzerinden karşı çıkar. Kripke ad terimini Russell'dan farklı olarak tam betimleri içerecek şekilde değil, günlük dilde özel ad denebilecek şeyleri içerecek şekilde kullanır. Eğer adları ve betimleri

⁷⁶ Saul A. Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, çev. Berat Açıl (İstanbul: Lİtera Yayıncılık, 2005), s. 74.

kapsayacak genel bir terim kullanılacaksa ona “belirleyici” denebileceğini ifade eder.⁷⁷ Ona göre aynı insana gönderme yapan “Attilâ İlhan” adı ve “*Yağmur Kaçağı* şiirini yazan adam” betimlemesi eşgöndergelidir. Ancak bu ikisinin gönderimde bulunma şekilleri birbirinden farklıdır. Bu fark nedeniyle bu ikisi eşanlamlı olamaz. Diyelim ki Attilâ İlhan farklı bir ailede doğdu ve hayatı boyunca okula gidemedi. Bu nedenle okuma yazma öğrenemedi ve şair olamadı. Dolayısıyla *Yağmur Kaçağı* şiirini yazamadı. Böyle bir durumda “*Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı” terimi Attilâ İlhan’ı betimleyemez ve ona gönderimde bulunmak için kullanılamaz. Böyle bir şeyi düşünmek mümkündür ve bunu düşünmek bizi çelişkiye düşürmez. Bu nedenle *Yağmur Kaçağı* şiirini yazan kişi betimlemesinin Attilâ İlhan’a gönderimde bulunması bir zorunluluğu gerektirmez. Attilâ İlhan bu şiirin yazarı olmayabilirdi. Attilâ İlhan’ın bu şiirin yazarı olduğu tümcesi olumsal bir doğru olmak durumundadır.

Diyelim ki Mustafa’nın Attilâ İlhan’a dair bildiği tek şey onun *Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı olduğudur. Betimlemeci kurama göre, Attilâ İlhan adını Mustafa bu betim üzerinden kavrar. Bu nedenle “Attilâ İlhan” adı ile bu betim eşanlamlı olmalı. Şimdi dil felsefesinde herkesin kabul ettiği, eşanlamlı iki terimin bir tümcede birbirinin yerine kullanılabileceği ilkesi gereği bu iki terimi ele alalım.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Attilâ İlhan farklı bir biçimde hayatını devam ettirmiş, şair olamamış ve *Yağmur Kaçağı* şiirini yazamamış olabilirdi. Böyle bir durumda

⁷⁷ Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s. 36.

“Attilâ İlhan *Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı olmayabilirdi” tümcesi doğru bir önermeyi dile getirir. Mustafa’ya dönecek olursak, Mustafa’nın Attilâ İlhan’a dair bildiği tek şey, onun *Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı olduğudur. Bu nedenle bu iki terim eşanlamlı olmalıdır. Betimlemeci Gönderim Kuramına göre. Daha önce ifade ettiğimiz ilkeyi kullandığımızda, Attilâ İlhan adı ve “*Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı” betimlemesini birbirlerinin yerine yazdığımızda tümcenin doğruluk değerinin değişmemesi gerekir. Bunu yazdığımızda şöyle bir tümce ortaya çıkar: “Attilâ İlhan Attilâ İlhan olmayabilirdi.” Bu tümce apaçık bir çelişki barındırmaktadır. Mantık yasası gereği her şey kendiyle özdeşdir. Yani Attilâ İlhan Attilâ İlhan’dan başkası olamazdı. Toparlarsak “Attilâ İlhan *Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı olmayabilirdi” tümcesi doğru bir önerme dile getirirken, “Attilâ İlhan Attilâ İlhan olmayabilirdi” tümcesi yanlış bir önerme dile getirmektedir. Dolayısıyla Attilâ İlhan adıyla “*Yağmur Kaçağı* şiirinin yazarı” betimlemesi eşanlamlı değildir. Kripke böyle bir argüman yardımıyla bir özel adın hiçbir zaman bir betimlemeyle eşanlamlı olamayacağını söyler.

Bir ad bir betim yardımıyla herhangi bir nesneye gönderimde bulunmuyorsa bunu nasıl yapıyor? Kripke tam bir kuram ortaya koyamayacağını fakat bir açıklama yapabileceğini belirtir. Ona göre adın nesneye gönderimde bulunması nedensel bir zincire bağlıdır. “Birisini diyelim ki bir bebek doğar; onun ebeveynleri onu belirli bir adla çağırırlar. Arkadaşlarıyla onun hakkında konuşurlar. Diğer insanlar onu görür. Değişik konuşma

türleriyle ad, sanki bir zincirle halkadan halkaya yayılır.”⁷⁸ Bu yolla her seferinde o adı dile getiren kişi doğrudan o adın göndergesine gönderimde bulunur.

Burada da görüldüğü gibi adların Russell ya da Frege'nin ortaya koyduğu anlambilim kuramlarında söylendiği gibi birer betimleme olması mümkün görünmüyor. Dolayısıyla anlambilimden betimlemeler yoluyla özel adların elenemeyeceği gibi bir durumla karşı karşıya kalıyoruz. Bizim konumuz bu anlamda özel adlar değil. Bizim konumuz birisi bu özel adlardan dahi kurtulmak isterse başvuracağı terimler olarak saf bağlamsal terimlerdir. Dolayısıyla doğal dilin anlambilimini yapmak söz konusu olduğunda, mevzu belirli betimleyicilerden adlara geliyor. Adlardan kurtulamıyoruz, adları bile elemek istersek “bu kişi”, “şu şey” gibi şeyler söylesek dahi gerçeklikten bahsetmek üzere kullandığımız ve hiçbir zaman kurtulamayacağımız terimler olarak saf bağlamsal terimlerle karşılaşıyoruz. Bu konunun anlambilimini ise “Demonstratives” adlı makalesiyle David Kaplan yapmıştır. Şimdi onun bu konuyu nasıl ele aldığını görelim.

⁷⁸ Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAVID KAPLAN VE BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN ANLAMBİLİMİ

Daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi, dilin anlambilimi yapılırken dilde bulunan bütün birimlerin anlambilimi yapılmaya çalışılmıştır. Bu birimlerden biri olan betimlemelerin anlambiliminin yapılması için birçok tartışmanın mevcut olduğunu gördük. Aynı şeyin adlar söz konusu olduğunda da ortaya çıktığını gördük. Adların anlambiliminin yapılması noktasında adların doğrudan mı yoksa bir betim dolayımıyla mı gönderimde buldukları ile ilgili tartışmaları ele aldık. Dilin diğer bir birimi olan önerme eklemelerinin de doğruluk fonksiyonları olarak yorumlandıklarını, “her”, “bütün”, “bazı” gibi ifadelerin ise niceleyici olarak ele alındıklarını biliyoruz.

Fakat bağlam duyarlı terimlerin ne ad olduğu, ne genel terim olduğu, ne de doğruluk fonksiyonu olduğu söylenebilir. Dilde gördükleri işlevlerin önemi nedeniyle bu terimlerin anlambiliminin yapılmaması dilin anlambiliminin tamamlanması noktasında önemli bir eksikliğe sebep olmaktadır. Başka bir deyişle, bu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın dilin anlambiliminin tamamlanması mümkün değildir.

Bu eksikliği gidermeye çalışan David Benjamin Kaplan, 1977 yılında “Demonstratives” ve “Afterthoughts” adlı makalelerini kaleme almıştır. Kaplan ilk olarak “Demonstratives” makalesini yazmıştır. Daha sonra bu makalede ortaya koyduğu kimi görüşleri desteklemek, kimilerini ise revize etmek için “Afterthoughts” makalesini kaleme almıştır.

Kaplan, bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yaparken ortaya koyduğu teoriyi “Belirtici İşaretler Teorisi” (*İng. A Theory of Demonstratives*) olarak sunduğunu, fakat bu kullanımın yetersiz bir kullanım olduğunu belirtir.⁷⁹ Bunun sebebi ise, Kaplan’ın soruşturmasına “Birisinin birine işaret ederek ‘o şüphelidir’ demesi ne anlama gelir?” diyerek başlamasıdır. Bu tümcede geçen “o” terimi bir belirtici işarettir ve ona eşlik eden işaret belirtici işaretle zorunlu olarak bağlantılıdır. Fakat daha sonra Kaplan, soruşturmasına bağlam duyarlı terimleri (*İng. Indexicals*), saf bağlamsal işaretleri (*İng. Pure Indexicals*) ve kendisinin ortaya koyduğu bir belirtici işaret olarak sunduğu *Dthat* terimini de dahil etmiştir. Bu terimlerin dahil edilmesine rağmen Kaplan teorisine *Belirtici İşaretler Teorisi* demeye devam etmiştir.

Kaplan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yaptığı teorisinde bu terimleri bir ayrıma tâbi tutmuştur. Bu ayrımı “saf bağlamsal terimler/ifadeler” (*İng. Pure Indexicals*) ile “tam belirtici işaretler” (*İng. True Demonstratives*) arasında yapmıştır. Tezimizin temel konusu olan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimine geçmeden önce, bağlam duyarlı terimlerin neler olduğu ve Kaplan’ın bağlam duyarlı terimler arasında neden böyle bir ayrıma gitmeye gerek duyduğunu ortaya koymaya çalışalım.

1 Bağlam Duyarlı Terimlerin Sınıflandırılması

David Kaplan bağlam duyarlı terimleri “indexical” sözcüğüyle karşılamaktadır. Bu sözcüğün kökeni anlamı işaret olan “index” teriminden gelmektedir. Charles Sanders Peirce

⁷⁹ David Benjamin Kaplan, “Demonstratives,” *Themes From Kaplan*, ed. Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (New York: Oxford University Press, 1989), s. 489.

işaretleri *ikon* (İng. *Icon*), *indis* (İng. *index*) ve *sembol* (İng. *Symbol*) olmak üzere üçe ayırır.⁸⁰ Peirce'nin yaptığı üçlü ayırmadaki *icon*, benzerlik üzerinden gönderimde bulunur. “Eğer bir işaret nesnesine benziyorsa, işaret, nesnesinin ikonudur. Bir şahsın portresi « *sinsigne* » bu şahsın bir ikonudur.”⁸¹ Bir işaret nesnesi tarafından gerçekten etkileniyorsa yani nesnenin herhangi bir şekilde parçası ise nesnesinin indisidir. Mesela, bir yerden görünen duman oradaki ateşin işaretidir. Böyle nedensel bir bağla yapılan işaret indis (index)'tir. “Eğer işaret, nesnesini bir kurala, anlaşmaya göre gösteriyorsa bir semboldür.”⁸² Yani uzlaşım üzerinden bir şeye işaret semboldür. Trafikte kırmızı ışıkta durmak buna örnektir. Kırmızı ışığın kendinden gelen durdurma özelliği yoktur. Onun yanmasıyla araçların durdurulması uzlaşım sonucu olmaktadır.

Kaplan Peirce'ın semiotik açıdan yaptığı ayırmadan farklı olarak söz konusu işaretleri anlambilim bağlamında ele almaya çalışmıştır. O anlambilimini yapmaya çalıştığı bağlam duyarlı terimleri: “ben, benim, sen, o (adam), o (kadın), o (şey)” zamirleri; “bu, şu,” işaret zamirleri; “burası, şimdi, yarın, dün” zarfları; “fiili (İng. *Actual*)”, “halihazırda (İng. *Present*)” ve diğer sıfatlar şeklinde sıralar.⁸³ O, *Demonstratives* adlı makalesinde bağlam duyarlı terimleri, “göndergesi kullanım bağlamına bağlı olan ve terimin anlamı bağlamın belli açıları bakımından göndergenin belirlenmesi için bir kural sağlayan terimler”⁸⁴ şeklinde tanımlar. Bu terimlere Russell'ın “ben'e göreli terimler” (egosantrik),

⁸⁰ Peirce's Theory of Signs, <http://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/> (Erişim Tarihi: 30.08.2016).

⁸¹ Nicole Everaert-Desmedt, “La sémiotique de Peirce”, çev. Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=2313> (Erişim Tarihi: 30.08.2016).

⁸² Nicole, a.g.m.

⁸³ Kaplan, “Demonstratives,” s. 489.

⁸⁴ Kaplan, “Demonstratives,” s. 490.

Reichenbach'ın ise dönüşlü terimler (*İng. token reflexive*) dediğini belirten Kaplan, kendisinin Peirce'ten esinlenerek bu tür terimlere *bağlam duyarlı terim* (*İng. Indexicals*) adını vermeyi uygun bulduğunu belirtir.⁸⁵

Yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere bu terimler, içinde buldukları tümceden hareketle bir anlam kazanırlar. Dolayısıyla bu tür terimlerin tek bir anlamının olduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle Kaplan, birden fazla anlamda kullanılan bu terimlerin tüm kullanımlarının – mesela bu terimlerin eşanlamlıları gibi - anlambilimini yapmaya çalışmadığını özellikle belirtir. Mesela; “Jale bir araba aldı. Bu nedenle o borçlandı.” tümcesinde geçen “o” terimi bir belirtici işaret değil bir anafordur. Dolayısıyla “o” teriminin bu kullanımı, Kaplan'ın anlambilimini yapmaya çalıştığı bir terim değildir. Aynı şey “Her öğrenci kendi ödevini yapar.” gibi bir tümcede geçen “kendi” terimi için de geçerlidir. Genelde “kendi” terimi konuşan kişinin kendisine işaret etmek için kullandığı bir terim iken, bu tümcede geçen “kendi” terimi bir tür olarak “tüm öğrenciler” kümesine gönderimde bulunur. Dolayısıyla böyle bir kullanım Kaplan'ın yapmaya çalıştığı anlambilime dahil edilememektedir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz “o” ve “kendisi” terimlerinin hangi kullanımlarının Kaplan'ın teorisinde ele alındığını örneklerle açıklamaya çalışalım. İlk olarak “o” terimini ele alalım. Birincisinde Temel'e, ikincisinde Safinaz'a işaret ederek söylenen “O dün geldi, fakat o gelmedi.” gibi bir tümcede geçen her iki “o” birer belirtici işarettir ve bu tür bir kullanım Kaplan'ın ele aldığı bağlam duyarlı terimler için uygundur. Aynı şeyi “kendisi”

⁸⁵ Kaplan, “Demonstratives,” s. 490.

terimi için ele alacak olursak “Ayşe Ali’yi işaret ederek ‘kendisi dün okuldan gelir gelmez odasına çekildi’ dedi.” tümcesinde geçen “kendi” terimi bir türe değil, belli bir kişiye gönderimde bulunmak için kullanıldığı için Kaplan’ın anlambilimini yapmaya çalıştığı bir terimdir diyebiliriz.⁸⁶ Dolayısıyla zamirlerin bağlam duyarlı olmayanları göz ardı edilerek, onların bağlam duyarlı olanları dikkate alınır.

Görüldüğü gibi, bu terimler aynı şekilde yazıldığı halde yerini tuttukları kişiler yani içerikleri bağlamdan bağlama değişmektedir. Bu nedenden dolayı bu terimlerin *bağlam duyarlı terimler* olarak kullanılması yaygındır. Bağlam duyarlı terimlerin göndergesi ve içeriği, onların dilsel anlamı ve bir takım bağlamsal faktörler tarafından belirlenir.⁸⁷ Bağlamsal faktörlerden kasıt; lafzın ifade edildiği zaman, yer ve konuşmacının niyetidir. Mesela; Temel “bu kupa” dediğinde, şimdi söylüyorsa, bu yerde söylüyorsa ve bu ifadeyi özellikle birine bununla ilgili örnek vermek niyetiyle dile getiriyorsa, evet bunun gönderimi şu anda masanın üzerinde duran kupadır. Fakat “bu kupa” başka bir zamanda başka bir yerde ya da aynı zamanda aynı yerde başka bir niyetle başka birinin işaret ettiği şey de olabilir. Dolayısıyla böyle bir terimin neye gönderimde bulunduğu tamamen kullanıldığı bağlama bağlıdır.

Kaplan belirtici işaretler teorisi olarak adlandırdığı teorisinin iki temel ilkeye dayandığını belirtir. Bu ilkelerden ilkinin burada ele alarak onun teorisini ortaya koymaya çalışacağız. Diğer ilkeyi ise konunun akışı içerisinde *Bağlam Duyarlı Terimler ve Mantık* başlığı altında inceleyeceğiz. Kaplan teorisini dayandırdığı ilkeleri şu şekilde ortaya koyar:

⁸⁶ Indexicals makalesi, <http://plato.stanford.edu/entries/indexicals/> (Erişim Tarihi: 26.05.2016)

⁸⁷ Indexicals

1. “Bir saf bağlamsal terimin göndergesini sadece bağlama bakarak hiçbir belirtme fiiline ya da işarete ihtiyaç duymaksızın tespit etmek mümkündür, fakat belirtici terimler söz konusu olduğunda ona eşlik eden bir belirtme fiiline ya da gösterime ihtiyaç vardır.”⁸⁸
2. “Benzer şekilde bağlam duyarlı terimler, saf bağlamsal terimler ve belirtici işaretler doğrudan gönderimde bulunurlar.”⁸⁹

Birinci ilkeden de anlaşıldığı üzere, Kaplan bağlam duyarlı terimleri ikiye ayırmaktadır. Bağlam duyarlı terimler arasında Kaplan’ın yaptığı ayırım, bu terimlerin gönderim ve içeriğini belirleme noktasında terimin kendisi dışında başka bir şeye ihtiyaç duyup duymamasına dayanır. Ona göre, bazı bağlam duyarlı terimlerin kullanıldığı tümcedeki gönderiminin belirlenmesi için terimin kendisi yeterlidir. O, bu tür terimlere saf bağlamsal terimler der. Fakat bazı bağlam duyarlı terimlerin gönderiminin belirlenmesi için terimin dışında, konuşmacının niyeti, jestleri gibi ekstradan bir şeye daha ihtiyaç duyulur. Bu tür terimlere ise Kaplan, tam belirtici işaretler adını verir. “O (kadın), o (adam), o (kadının), o (adamın), o” gibi terimleri Kaplan tam belirtici işaretler olarak ele alırken; “ben, bugün, yarın, fiili, şimdi, burada, hâzır” gibi terimleri saf bağlamsal işaretler olarak alır.

Bir saf bağlamsal terim söz konusu olduğunda, terimi kullanan kişinin niyetine ya da hareketlerine ihtiyaç duymaksızın dinleyiciler konuşanın gönderimde bulunduğu şeyin

⁸⁸ Kaplan, “Demonstratives,” s. 492.

⁸⁹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 492.

gönderimini ve içeriğini anlar. Örneğin; Kaplan'ın bir saf bağlamsal işaret olarak aldığı “ben” teriminin kullanıldığı, “Ben beyaz bir kupa aldım.” tümcesinde kullanılan “ben” teriminin kime gönderimde bulunduğu açıktır. Herkes “ben” terimini kendisine gönderimde bulunmak için kullanır. Dolayısıyla “ben”in gönderiminin kim olduğunu açıklamak için konuşanın niyetine başvurmaya gerek yoktur. Fakat bir tam belirtici işaret söz konusu olduğunda, terimin kime işaret ettiği, konuşmacının niyeti ya da işaret etme eylemi göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılabilir. “Bir bağlamdaki bir tam belirtici işaretin içeriği ve gönderimi genellikle konuşmacının ilişkili olduğu belirtici işaretler ya da konuşmacının niyetine dayanır. Örneğin, bir bağlamdaki “şu”nun (*Ing. that*) gönderimi ve içeriği kısmen konuşmacının işaret eden jestleri tarafından ya da belirli bir nesneye işaret eden konuşmacının niyeti tarafından belirlenir.”⁹⁰ Örneğin; biri “Şunu ver.” dediğinde, onu dinleyen kişi konuşmacının isteğini yerine getirmek için konuşmacının niyetini, neyi kast ettiğini ya da neye işaret ettiğini anlamak için ekstra çaba sarf etmek zorundadır. Sadece bu tümcenin kendisine bakarak dinleyicinin verilmesi istenen şeyin ne olduğunu anlaması mümkün değildir. Dolayısıyla bu kullanım farklılığından dolayı bunlar birbirinden ayrılan terimlerdir.

Bu ayırım çok makul bir ayırım gibi gözükmektedir. Fakat içinde bağlam duyarlı terimler bulunan tümceler incelendikçe bu ayırımın öne sürdüğü gibi bu terimlerin hangisinin hangi sınıfa dahil edileceğini belirlemek pek kolay olamamaktadır. Çünkü bir şeyin ne zaman bir tam belirtici işaret olduğu, ne zaman belirtici işaret olmaktan çıkıp saf

⁹⁰ Indexicals

bağlamsal işaret olduğu tam olarak belli değildir. Bu belirsizliğin nasıl bir güçlük içerdiğini, Kaplan'ın saf bağlamsal işaretler olarak sunduğu “şimdi” ve “burası” terimleri üzerinden açıklamaya çalışalım. Örneğin birisi, “Şimdi hava çok güzel” dediğinde, bu kişi tam olarak şu anı mı kast ediyor, bugünü mü kast ediyor, mevsim olarak sonbaharı mı kast ediyor, tam anlamıyla açık değildir. Konuşmacının “şimdi” terimiyle kastettiği zaman diliminin ne olduğu, konuşmacının niyeti göz önünde bulundurulmaksızın belirlenemez. Dolayısıyla Kaplan'ın saf bağlamsal terim kategorisine yerleştirdiği “şimdi” terimi, bu kullanımda saf bağlamsal işaret olmaktan çıkıp belirtici işaret konumuna gelmektedir. Aynı durum “burası” terimi için de söz konusudur. Kaplan “burası” terimini de saf bağlamsal terim kategorisine yerleştirir. Şöyle ki “burası” konuşmacının bulunduğu yere işaret ettiği için onun neyi kastettiğinin sorgulanmasına gerek yoktur gibi düşünülür. Fakat telefonda başka bir şehirde bulunan annesiyle konuşan birinin, “burası çok sıcak” derken kullandığı “burası” terimi bulunduğu şehre gönderimde bulunurken, yine aynı kişinin arka odadan orası sıcak mı diye soran eşine “burası sıcak” derken dile getirdiği “burası” terimi bulunduğu odaya gönderimde bulunmaktadır. Görüldüğü gibi konuşmacının “burası” terimiyle bulunduğu şehri mi, bulunduğu semti mi, bulunduğu mahalleyi mi ya da bulunduğu apartmanı mı kast ettiğini konuşmacının niyetine başvurmaksızın anlamak pek mümkün değildir. Dolayısıyla Kaplan'ın düşündüğü gibi bu terimleri saf bağlamsal terimler olarak almak çok mümkün görünmemektedir.

Kaplan'ın teorisinde bu tür terimlerin sınıflandırılması noktasında var olan sıkıntılar dışında, onun bağlam duyarlı terimler listesine dahil etmedikleri ve o listeye dahil edilmesi

gerektiği düşünölen terimlerin eksik olmasıyla ilgili de bazı tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların hepsini burada vermek tezimizin maksadını aşmaktadır. Fakat temel olarak listeye dahil edilmesi gerektiği düşünölen terimleri ve neden listeye alınması gerektiğini açıklamak faydalı olacaktır.

Kaplan'ın listesine eklemesi gerektiğine inanılan en temel terimleri şöyle sıralayabiliriz: Kaplan'ın bağlam duyarlı terim olarak ele aldığı “ben, sen, o” vs. gibi terimlerin çoğulları olan; “biz, siz, onlar, bizim, sizin, onların” terimleri bu listeye dahil edilmesi gereken terimler listesinin ilk sırasında yer alır. Bu terimlerin geçtiği tümcelerin de anlambilimi yapılırken, bunların belli bir bağlamda olması sebebiyle bunların da diğer terimler gibi anlabiliminin yapılması gerektiği düşünölr.⁹¹

Listeye dahil edilmesi gereken bir diğer terim, zaman kiplerini belirten terimler ya da eklerdir. Zaman kipleri belli bir bağlamda belli bir zaman dilimine, başka bir bağlamda farklı bir zaman dilimine işaret eder. Mesela; “Ben gittim.” cümlesini dile getiren biri, eğer bu ifadeyi 1990'da söylediye, 1990 öncesi zamanı işaret ediyordur. Aynı ifadeyi 2000'deyken dile getirirse, 2000 öncesini işaret ediyordur. Bu ifade, 1990'da söylediğinde 1999'dan öncesine işaret edemez. Dolayısıyla bu tür “gittim” gibi kip içeren yüklem, bağlamsal terimlerdir denebilir.⁹² Böyle bir terimin içinde geçtiği başka bir örnek üzerinden

⁹¹ Çoğul bağlamsal işaretler tartışması için şu makaleye bakınız: Geoffrey Nunberg, “Indexicality and Deixis.” *Linguistics and Philosophy*, 16: 1-43.

⁹² Zaman kiplerinin bağlam duyarlı olup olmadığıyla ilgili daha detaylı bilgi için Hans Reichenbach, 1947. *Elements of Symbolic Logic*. NewYork: Macmillan. Nathan Salmon, “Tense and Singular Propositions.” In Almog, Perry, and Wettstein 1989, pp. 331-392. Ogihara, Toshiyuki. 1996. *Tense, Attitudes, and Scope*. Dordrecht: Kluwer. 2003. Jeffrey King, “Tense, Modality, and Semantic Values.” *Philosophical Perspectives*, 17: 195-245. Murvet Enc, 1987. “Anchoring Conditions for Tense.” *Linguistic Inquiry*, 18: 633-57.

açıklayacak olursak; “Ben yüzüyorum.” gibi bir ifade bu ifadeyi dile getiren kimsenin ifadeyi dile getirdiği andaki durumuna göre bir doğruluk değeri kazanır. Bu tümce, onu dile getiren kişi ifadeyi dile getirdiği sırada yüzmüyorsa yanlış, yüzüyorsa doğru değerini alacaktır. İfadenin doğru olup olmaması hangi bağlamda, kimin söylediğine göre değişmektedir. Dolayısıyla böyle bir ifade fiile “-yor” ekinin eklenmesiyle bağlam bağımlı hale gelmektedir. Bu ifadeyi denizde yüzmekte olan biri söylediğinde ifade doğru değerini alırken, aynı ifadeyi evinin salonunda oturan biri dile getirirse yanlış değerini alır.

Zorunluluk, olanaklılık, olgu karşıtlığı bildiren ifadelerin neyi kast ettiği bağlama göre farklılıklar gösterdiği için onların da bağlam duyarlı olduğu düşünülür. Mesela; “Yağmur yağsaydı herkes mutlu olurdu.” tümcesinin hangi olanaklı dünyaları kast ederek söylendiği bağlama göre değişir. Ya da “zorunludur” teriminin kullanıldığı bir tümcede zorunluluğun epistemik bir zorunluluk mu, metafizik bir zorunluluk mu olduğu bağlama göre değişiklik gösterir. “Bunu yapman olanaksız.” denildiğinde; bunun düşünülmesi olanaksız mı kast ediliyor, bilinebilmesi olanaksız mı kast ediliyor, yapılabilmesi olanaksız mı kast ediliyor bağlama göre değişmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerin de listeye dahil edilmesi gerektiği düşüncesi akla yatkın görünmektedir.⁹³

Aynı şekilde gel, git gibi fiiller, sağ, sol, büyük, küçük gibi sıfatlar, bulutlu, kel gibi anlamları bulanık yüklemeler de anlamları bağlamlara göre değişiklik gösterdiği için bağlam duyarlı terimler listesine dahil edilmesi gereken terimler arasında yer almaktadır. Bu

⁹³ Daha detaylı bilgi için bakınız David Lewis “Scorekeeping in a Language Game.” *Journal of Philosophical Logic*, 8: 339–59, 1979b. Angelika Kratzer, “What ‘Must’ and ‘Can’ Must and Can Mean.” *Linguistics and Philosophy*, 1: 337–355. 1977.

terimlerden “gel” fiili onu dile getirenin olduğu noktaya gelmeyi içerir. Bu aslında “Buraya gel.” demektir. Dolayısıyla bu terimin anlamı onu söyleyenin bağlamına bağlıdır. Aynı durum “sağ, sol” terimleri için de söz konusudur. Büyük, küçük, bulutlu, kel terimleri aslında anlamları gayet açık olduğu düşünülen terimlerdir. Fakat bir şeyin ne zaman büyük, ne zaman küçük olduğu ya da gökyüzünde ne kadar bulut olunca havanın bulutlu olduğu, bir insanın başında ne kadar saç kalınca kel kategorisine dahil olduğu herkesin üzerinde uzlaştığı kesin kurullarla belirlenmemiştir. Bu durum bu terimlerin onları kullanan kişiye göreliliğine neden olmaktadır. Bu nedenle bu terimlerin de anlambiliminin tıpkı diğer bağlam duyarlı terimlerin anlambilimi gibi yapılarak, anlamlarının belirlenmesi gerekir.⁹⁴

Sadece yukarıda sayılan terimler değil, karşılaştırma sıfatları için de aynı durum söz konusudur. Bu terimlerden biri de üzerine birçok tartışmanın gerçekleştirildiği “zengin” terimidir. Bu terimin anlamını ya da nasıl bir mal varlığına sahip kişi için kullanılabileceğini belirlemek oldukça güç görünmektedir. Bu durum aktarılan cümlelerin anlaşılması için oldukça önemlidir. Mesela; Ahmet’in “Mehmet zengindir.” dediğini varsayalım. Ahmet’in ne dediğini bir arkadaşına aktarmak isteyen Yusuf, bunu şöyle dile getirecektir: “Ahmet dedi ki Mehmet zengindir.” Bu tümcede geçen zengin terimi eğer bağlam duyarlı ise Ahmet’in dile getirdiği zengin teriminin içeriği farklıyken, Yusuf’un dile getirdiği zengin teriminin içeriği farklı olacaktır. Mesela Ahmet bir memura göre zengin olduğunu düşünürken, Yusuf bir şirket sahibine göre daha zengin olduğunu

⁹⁴ Gel, git konusuna dair daha detaylı bilgi için bakınız Charles Fillmore, “How to Know Whether You Are Coming or Going.” In Karl Hyldgaard-Jensen (Ed.), *Linguistik 1971*. Königstein, 1972, Germany: Athenaum-Verlag, 369-378, “kel” terimi ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız Scott Soames, *Understanding Truth*. Oxford: Oxford University Press. 1999

düşünüyor olabilir. Bu belirsizliği gidermek adına zengin terimi için bir tanım yapmayı önersek ve desek ki temel ihtiyacından fazlasına sahip olan kişi zengindir. Fakat böyle bir tanım dahi belirsizlik içerecektir. Çünkü insanların temel ihtiyaçları tamamen birbirinden farklıdır. Bir Amerikalının ihtiyaçları ile bir Ganalının ihtiyaçları tamamen farklıdır.

Görüldüğü üzere, bağlam duyarlı terimlerin sınıflandırılması noktasında kesin bir düzen oturmuş değildir. Kaplan'ın ortaya koyduğu liste ise oldukça sınırlıdır. Şimdi tezimizin temel konusu olan Kaplan'ın bağlam duyarlı terimlerin anlambilimine dair görüşlerini ortaya koyacağız.

2 Saf Bağlamsal İşaretlerin Anlambilimi

Saf bağlamsal işaretler daha önce de ifade ettiğimiz gibi neye gönderimde bulunduğu anlaşılması için fazladan herhangi bir gösterme fiiline ya da onu dile getirenin niyetinin sorgulanmasına ihtiyaç duyulmayan terimler olarak ele alınmaktadır. Kaplan bu terimlerin anlambilimini yaparken onların iki tür anlama sahip olduğunu ifade eder. O bu anlamların ilkinde “içerik” (İng. *Content*)⁹⁵ diğerine ise “karakter” (İng. *Character*)⁹⁶ diğer bir deyişle *dilsel anlam* (İng. *Linguistic Meaning*) adını verir. Şimdi aşağıdaki iki cümle üzerinden bu anlam türlerini açıklamaya çalışalım:

Temel: “Ben denizciyim.”

Safnaz: “Ben denizciyim.”

⁹⁵ Kaplan, “Demonstratives,” s. 500.

⁹⁶ Kaplan, “Demonstratives,” s. 505.

Yukarıda Temel ve Safınaz aynı cümleyi dile getirdikleri için onların lafızlarının paylaştıkları ortak bir anlam olduğu açıktır. Biz onların kurduğu bu cümlelerden hareketle diyebiliriz ki bu lafızlar aynı dilsel anlama sahiptir. “Ben” terimi her kim onu dile getiriyorsa ona işaret eder. Yani bağlamın failine gönderimde bulunur. Bu anlam kuralları, doğrudan gönderimsel olan bağlam duyarlı terimleri açıkça belirtmediği ve her bir bağlamda içerik tamamen belirlenemediği için eksiktir. Kaplan’ın *karakter* adını verdiği anlam türü budur. Ona göre, bir ifadenin karakteri dilsel uzlaşımlarla kurulur ve tüm bağlamlarda ifadenin içeriğini belirler.⁹⁷

Kaplan bir sözün dilsel anlamını ya da karakterini, bağlamdan içeriğe her bağlamda sözün içeriğini bildiren bir fonksiyon olarak alır. Bu nedenle, örneğin, “ben”in karakteri bağlamın faili olan her bağlamda sahip olduğu değerin üstünde bir fonksiyondur; Temel’in fail olduğu bir bağlamda onun değeri sadece Temel’in kendisidir. Oysa failin Safınaz olduğu bir bağlamda onun değeri (*Ing. Value*) Safınaz’dır. “Burada”nın karakteri failin bulunduğu yer olan her bağlamında değere sahip olan bir fonksiyondur. “Kadındır” gibi basit bir yüklem karakteri bütün bağlamlarda uygun nitelik ya da ilişki bildiren içeriklerin üstünde bir fonksiyondur. Bu durumda, karakter her bağlamda aynı niteliği bildirir, yani dişi olmayı. Bir cümlenin karakteri bağlamlardan bu cümlelerin yapılandırılmış önermelerine her bir bağlamda bir fonksiyondur. Örneğin; “Ben dişiyim.” cümlesinin karakteri bunu dile getiren kişi ve dişi olma durumudur. Bu anlamda bu önerme onu dile getiren faile göre doğruluk değerine sahip olan bir fonksiyondur. Eğer bu önermenin faili

⁹⁷ Kaplan, “Demonstratives,” s. 505.

Temel olsaydı, o zaman bu fonksiyonun değeri “Temel dışidir” gibi bir şey olurdu ve bu önerme bu bağlamda yanlış değerini alırdı.⁹⁸

Dile getirilen cümleler üzerine biraz daha dikkatlice eğildiğimiz zaman, aslında bu iki cümlenin anlamının tam olarak aynı olmadığını da iddia edebiliriz. Bu cümleler bazı durumlarda farklı anlamlar ifade ediyor gibi görünür. Bu cümlelerde Temel kendisinin bir denizci olduğunu dile getirirken, Safnaz kendisinin denizci olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Temel doğru bir şey söylerken, Safnaz yanlış bir şey söylemektedir. Bu doğruluk değerindeki farklılık Temel ve Safnaz’ın farklı önermeler ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu düşünceler ışığında söyleyebiliriz ki “Ben denizciyim.” cümlesi Temel’in konuşmacı olduğu bir bağlam içinde farklı, Safnaz’ın konuşmacı olduğu bir bağlam içinde farklı bir içeriğe sahiptir. Kaplan’a göre, bu cümlelerin doğruluk değerlerinde bir farklılık yoksa, konuşmacıların konuştukları dünyalar farklı olmak durumundadır.⁹⁹ Bu tümce bu dünyada Temel tarafından söylendiğinde doğru, Safnaz tarafından söylendiğinde yanlıştır. Fakat Safnaz’ın denizci olduğu mümkün bir dünyada, Safnaz’ın aynı cümleyi dile getirdiği bir durumda bu cümle doğru değerini alacaktır. Anlamın bu çeşidine Kaplan *içerik* adını verir. Ve verilen bir bağlamda verilen bir cümlenin içeriği bir önerme olarak adlandırılır.

Saf bağlamsal terimlerin geçtiği tümcelerin anlamı ele alınırken dört bağlam dikkate alınır. Kaplan, bunları sırasıyla; bağlamın faili, bağlamın zamanı, bağlamın dünyası ve

⁹⁸ Kaplan, “Demonstratives,” s. 505-506.

⁹⁹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 500.

bağlamın yeri şeklinde sıralar.¹⁰⁰ Ona göre her bir bağlam en azından bir fail, bir zaman, bir yer ve onunla bağlantılı mümkün bir dünyaya sahiptir.¹⁰¹ Bir c bağlamına dair “ben”in içeriği c’nin failidir, “burada”nın içeriği c’nin bulunduğu yerdir, “şimdi”nin içeriği c’nin zamanıdır, fiilin içeriği c’nin dünyasıdır. Dolayısıyla bir bağlama dair bir yüklem içeriği bir nitelik ya da ilişkidir. Bir bağlama dair bir cümlenin içeriği yapısal bir önermedir; yani bir önerme bireylere, niteliklere ve bileşen olarak ilişkilere sahip olabilir.

Bunu bir cümle üzerinden açıklamaya çalışalım. Örneğin; Temel’in “Ben burada şimdi denizciyim.” gibi bir cümle dile getirdiğini varsayalım. Bu cümlenin geçtiği bağlama c diyelim. Bu c bağlamına dair “ben”in içeriği Temel, yani cümleyi dile getiren faildir. “Şimdi”nin içeriği Temel’in cümleyi dile getirdiği zaman olan bugündür. “Burada” teriminin içeriği Temel’in bulunduğu yerdir, c bağlamının dünyası Temel’in denizci olduğu bu dünyadır.

Daha önce ortaya koyduğumuz gibi, Temel’in dile getirdiği “Ben denizciyim.” cümlesinin faili Temel’dir. Bu cümlede “denizciyim”in içeriği denizci olma niteliğidir. Temel’in dile getirdiği bu cümlenin içeriği, sadece bu iki öge bileşeninden oluşan bir önermedir. Kaplan bu tür önermeleri “yapılandırılmış önerme” (*Ing. Structured Proposition*) olarak ele almaktadır. Yapılandırılmış önerme demek; söz konusu cümlelerde özellikler, yüklemeler vs.nin yanında ayrıca fail, zaman vs. gibi bileşenlerin de olmasıdır. Dolayısıyla biz, yapılandırılmış bir önermeyi, mesela “Ben insanım.” gibi bir önermeyi insan olma özelliği ile “ben” özelliğini bir araya getirdiği için “ben”in işaret ettiği faille,

¹⁰⁰ Kaplan, “Demonstratives,” s. 508.

¹⁰¹ Indexicals

insan arasında bir sıralı ikili olarak yorumluyoruz. Önermenin bir parçası bir fail, bir parçası yüklem ve bu bir sıralı ikili oluşturmaktadır. “Ben denizciyim.” cümlesinde ilk dile getirildiği durumda sıralı ikili <Temel ile denizci olma> arasında bir bağıntı vardır. Denizci olma yüklemi Temel’e atfedilmiştir. İkincisinde ise <Safnaz ile denizci olma> arasında bir bağıntı kurulmuştur. Bu durumda aynı karaktere sahip olan bu tümcelerde iki farklı yapılandırılmış önerme mevcuttur. Yani o cümlenin ifade ettiği önermelere “ben” teriminin belli bir bağlamda işaret ettiği faili eşliyor. Yapılandırılmış önerme sadece bu iki öğeden oluşmuyor. Cümlede yer, zaman vs. gibi öğeler geçtiğinde bunlar da yapılandırılmış önermeye dahil edilerek bir sıralı dördlüye dönüşür. Mesela dile getirilen cümle şöyle bir formda olursa; “Ben şimdi Ankara’da denizciyim dedi.”, bu cümleyi belli bir dünyada şimdi yorumluyoruz. Bu yapısal önermeyi <Temel, şimdi, Ankara, denizciyim> için yorumladığımız zaman doğru olur deriz. Fakat bu önermeyi <Safnaz, şimdi, Ankara, denizciyim> için yorumladığımız zaman yanlış olur deriz.¹⁰²

Yukarıdaki açıklamalar ışığında anlaşılıyor ki her önerme yer, zaman, fail açısından bir bağlam içermektedir. Dolayısıyla bağlam ve dünyaya göre bir endeksleme yapılıyor. Kaplan’ın teorisinde bağlam duyarlı bir terim içeren herhangi bir cümlenin doğruluk değeri, bağlam ve dünya parametrelerine dayanır.¹⁰³ Yani bir cümlenin doğruluk değerini anlamaya çalışırken, cümlenin bağlamı ve cümlenin dile getirildiği dünyanın dikkate alınması gerekmektedir. Bazı cümleler bazı bağlamlarda doğru olabiliyorken bazı bağlamlarda yanlış olabiliyor. Ya da aynı cümle bir dünyada doğruyken sadece dünyanın

¹⁰² Indexicals

¹⁰³ Indexicals

farklılaşmasıyla yanlış olabiliyor. Mesela; Temel'in konuşmacı olduğu bir durumda "Ben denizciyim." cümlesi, bu dünyada ve bu bağlamda doğru bir önermedir. Aynı bağlamı yani Temeli, yeri, zamanı ve denizci olmayı alıp, olanaklı bir başka dünyada yine aynı cümleyi kurduğunuzda yanlış bir önerme elde edebilirsiniz. Bu duruma Kaplan "çifte endeksleme" (*İng. Double Indexing*) adını verir.¹⁰⁴ Yani bir önermenin belli bir bağlamda ve belli bir dünyada doğru olmasından bahsettiğimiz için dünya değiştiğinde doğruluk değeri değişebileceği gibi, bağlam değiştiğinde de doğruluk değeri değişebilir.

Daha önce dile getirilen cümlede geçen "ben" terimi Temel'i içerebildiği gibi Safinaz'ı da içerebiliyor ve bu farklı içermelerden dolayı bu dünyada o cümlenin doğruluk değeri değişiyor. Aynı şekilde Temel için farklı dünyalarda aynı cümle farklı doğruluk değerine sahip olabiliyor. Bu duruma *çifte endeksleme* deniyor. Varsayalım ki Attilâ İlhan "Ben şairim." cümlesini dile getirdi. Böyle bir cümleye yer ve zaman da ekleyerek bir sıralı dörtlüye dönüştürmek, yani yapılandırılmış bir önermeye dönüştürmek mümkündür. Bu önerme bir bağlamda bir faile –buna f_1 diyelim-, bir dünyaya - d_1 - ve bir zamana – z_1 - sahiptir. Bunlar söz konusu önermenin bağlamını ortaya koyan öğelerdir. "Ben şairim." diyen kişi bir bağlamda f_1 iken, bir başka bağlamda f_2 olsun. F_1 'in Attilâ İlhan olduğunu, f_2 'nin ise Arda Turan olduğunu varsayalım. Bu durumda Attilâ İlhan şair olduğu için f_1 doğru, Arda Turan şair olmadığı için f_2 yanlıştır. Dolayısıyla bir bağlamda "Ben şairim." önermesi doğrudurken, diğerinde yanlıştır. Bağlam söz konusu olduğunda değişen şey faildir. Varsayalım ki aynı kişiyi ele alıyoruz. Bu dünyada Attilâ İlhan için bu önerme doğrudur.

¹⁰⁴ Kaplan, "Demonstratives," s. 509-510.

Fakat olanaklı bir dünyada Attilâ İlhan farklı bir kültürde yetişmiş ve okuma fırsatı bulamamış olabilir. Dolayısıyla şair de olamamış olabilir. Böyle düşünülebilen bir dünyada dile getirilen bu cümle Attilâ İlhan için yanlış olacaktır. Yani aynı cümle d_1 dünyası için doğruyken, d_2 dünyası için yanlıştır. Dolayısıyla sadece bağlamlara göreli değil, dünyalara göreli olarak da endeksleme yapıyoruz.

Görüldüğü gibi Kaplan'ın saf bağlamsal terimler olarak ele aldığı terimlerin kime gönderimde bulunduğu açıktır. Fakat onların içinde geçtiği cümlelerin anlamının, doğruluk değerlerinin ele alındığı ve anlambiliminin yapılmaya çalışıldığı durumlarda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu anlama işinin üstesinden gelebilmek adına, Kaplan bu tür cümlelerin iki tür anlamı olduğunu belirtmiştir. Onları ele alırken söz konusu cümlelerin yapılandırılmış önermeler olduğunu ve çifte endeksleme yoluyla onların anlamının ve doğruluk değerlerinin, kendilerinin bağlamı ve dünyaları düzeyinde değerlendirilebileceğini düşünmüştür.

3 Belirtici İşaretlerin Anlambilimi

Bir önceki bölümde ele aldığımız gibi, Kaplan saf bağlamsal terimlerin kime gönderimde bulunduğunu tespit etmek için fazladan herhangi bir şeye ihtiyaç olmadığını düşünür. Fakat belirtici işaretler söz konusu olduğunda durum böyle değildir. Bir bağlamdaki konuşmacı, zaman ve yer, otomatik olarak söz konusu o belirtici terimin lafzının sahip olduğu gönderimi ve içeriği sabitleyemez. Böyle bir terimin geçtiği bir önermede gönderimi

sabitlemek için bu faktörlerin dışında fazladan bir şeye daha ihtiyaç vardır.¹⁰⁵ Ne sayesinde biz bu gönderimi sabitliyoruz? Mesela; birisi “Şunu ver.” dediği zaman, karşısındaki kişi bir şekilde onun kast ettiği şeyi anlayıp sabitliyor. Bunu sağlayan tam olarak nedir? Onun ne olduğu önemli bir tartışma konusudur. Fakat aleni iki aday var gibi görünüyor. Kaplan bu gönderimin nasıl sabitlendiği konusunda bu iki adayı da dile getirmiştir. Bunların ilki, işaret etme jestleridir: Birinin bir şeyden söz ederken onu göstermek amacıyla parmağını o şeye uzatması ya da gözleriyle ona işaret etmesi gibi. Diğer aday ise birçok kişinin üzerine çalıştığı ve çok tartışmalı bir konu olan “niyet”tir (*İng. Intention*).

Kaplan, iki adaydan ilki olan işaret etme jestlerine dair görüşlerini *Demonstratives* adlı makalesinde ortaya koyar. “*Demonstratives* makalesindeki tam belirtici terimler teorisine göre bir gösterge her bir belirtici işaretle birlikte gelir ve göndergeyi belirler.”¹⁰⁶ Ona göre, bir belirtici işaretin neye işaret ettiğini ancak ona eşlik eden bir gösterme yoluyla anlamak mümkündür.¹⁰⁷ Mesela; “Şu çok güzelmiş.” gibi bir cümlede geçen “şu” terimiyle konuşmacının neyi kast ettiğini ancak onun bu sözü dile getirdiği zaman gerçekleştirdiği gösterme eylemleri ya da yüzündeki jestlerden anlamak mümkündür. Biz bu yolla konuşmacının bahsettiği şeyle “şu” terimini eşler ve onun gönderimini sabitleriz. Fakat böyle bir açıklama anlambilimsel açıdan çeşitli sıkıntılar barındırmaktadır. Bu sıkıntılardan bir tanesi, dilsel olmayan özelliklerin -işaret etme eylemi gibi- dile dahil edilmeye çalışılmasıdır. Bunun gibi sıkıntılardan dolayı Kaplan bu görüşünü *Demonstratives*

¹⁰⁵ Kaplan, “*Demonstratives*,” s. 490.

¹⁰⁶ Kaplan, “*Afterthoughts*,” s. 585.

¹⁰⁷ Kaplan, “*Demonstratives*,” s. 490.

makalesinden sonra yazdığı “Afterthoughts” adlı makalesinde terk eder. Bu görüşünü terk etmesini şu şekilde açıklar:

Demonstratives’te ‘bir işaret tarafından ayrılmış yerel objenin normal olarak (görsel) sunumu’ olan göstergelyi bir belirtici işaretin göndergesini belirleyen işaret şeklinde ele aldım. En çok işaret eden teolojik karakteri, ki bu tipik olarak konuşmacının niyetiyle odaklanılan algılanmış bireye işaret etmek için yönlendirilir, fark ederken, gönderge tarafından belirlenmiş doğrudan niyetinden (*İng. Directing Intention*) çok gösterge olduğunu savundum.

Artık doğrudan niyeti (yönlendirme niyetini), en azından algısal gösterge söz konusu olduğunda, ölçütsel olarak görmeye ve göstergelyi bu içsel niyetin sadece bir dışa aktarılması olarak algılamaya yatkınım. Dışa aktarma daha yavaş ve sesli konuşmak gibi iletişimin bir yardımcısıdır, ancak semantik olarak bir önem taşımaz.¹⁰⁸

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere Kaplan, daha önce savunduğu gösterme edimleriyle gönderimi sabitleriz görüşünü anlambilime bir katkı sağlamadığı gerekçesiyle terk eder. Onun yerine koyduğu görüşünü şu şekilde dile getirir: “Şu anki görüşüme göre tam belirtici terimin göndergesi söyleyenin niyetine göre belirlenir.”¹⁰⁹

Ona göre, somut/algılanan (*İng. Perceptual Demonstrative*) bir belirtici işaret söz konusu olduğunda, doğrudan niyet algılanan nesneyi hedef alır (işaret eder). Bu nesne konuşmacının aklındaki bir nesne olabilir veya olmayabilir. Bu nesneye işaret etme eylemi ya da diğer bir deyişle gösterme ise sadece göndergeyi belirleyen algısal niyetin bir dışa aktarımıdır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 582.

¹⁰⁹ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 585.

¹¹⁰ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 583.

Kaplan, belirtici işaretler üzerine ortaya koyduğu anlambilim kuramını bağlamlara yeni özellikler ekleyerek genişletir. Ona göre tam belirtici işaret için bağlam kavramını daha fazla arındırmalıyız.

Aynı belirtici işaret, tüm belirtici tekrarları için kesin bir yönlendirme niyetiyle tekrarlanabilir. Bu ‘Sen, sen, sen ve sen gidebilirsin ama sen kalıyorsun’ şeklinde tek bir cümlede ya da ‘Siz gidebilirsiniz. Sen kalmalısın’ şeklinde tek bir söylemde gerçekleşebilir. Bu tür durumlar bana belki de belirtici işarete özel tuhaf belirsizlikler içeriyormuş gibi görünüyor. Farklı niyetlerin tam belirtici terimlerin farklı sözdizimsel oluşumlarıyla ilişkilendirildiği noktada, belirsizliği önlemek için formal dilde farklı semboller kullanmak isteyebiliriz.¹¹¹

Kaplan’ın kullanmayı önerdiği sembollerden ilki belirtici işaret belirten terimlere endeks eklemektir. Örneğin; bir bağlamdaki “sen” terimi normal koşullarda “söz konusu bağlamda kendisine seslenilen kişiye” eşlenir. Fakat birden fazla kişinin bulunduğu bir ortamda, aynı “sen” teriminin birden fazla kişiyi kast edecek şekilde birkaç kere kullanılması “sen” teriminin kime gönderimde bulunduğunu belirlemek açısından sıkıntı yaratmaktadır. Böyle bir durumda Kaplan, bu “sen” terimlerine endeks eklemenin bu karışıklığı gidereceği görüşündedir. Endeksten kast ettiği şey; işaret edilen kişilere sırasıyla “sen₁”, “sen₂” şeklinde seslenmektir. Bunu bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım. Ali’nin, Ayşe’nin, Aysel’in de bulunduğu bir sınıfta ders yaptığımızı varsayalım. Benim sırasıyla sınıfta bulunan kişilere işaret ederek “Sen birinci soruyu, sen ikinci soruyu, sen üçüncü soruyu çöz.” dediğim bir durum tahayyül edelim. Bu cümlede geçen belirtici

¹¹¹ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 586.

işaretlerin yani “sen” terimlerinin kime gönderimde bulunduğu benim o sırada parmağımı uzatarak ya da kime bakarak söylediğime bakılarak anlaşılabilir. Kaplan böyle bir cümlede geçen bir belirtici işaretin kime gönderimde bulunduğu herhangi bir gösterime başvurmaksızın anlaşılması için bu cümlelerde geçen “sen” terimlerine sırasıyla 1,2,3 gibi rakamlar eklenerek o terimlerin endekslenmesi önerisinde bulunur. Benim ilk işaret ettiğim kişiye “sen₁” yani “Ali=sen₁” diyerek onun kime gönderimde bulunduğumu sabitlemiş olurum. Aynı işlemi ikinci işaret ettiğim kişi betimlemesi yerine sen₂ yazarak Ayşe’ye, sen₃ yazarak Aysel’e gönderimde bulunurum. Dolayısıyla Kaplan böyle bir yöntemle, herhangi bir betimlemeye başvurmaksızın “sen” teriminin kime gönderimde bulunduğunu ortaya koyabileceğimizi düşünür.

Kaplan “Şu şununla aynıdır.” cümlesinde ortaya çıkan sorun için de böyle bir endekslemenin kullanılabileceğini düşünür. “Şu” belirtici işareti herhangi bir c bağlamında konuşmacının işaret ettiği nesneyi belirtmek için kullanılan bir işarettir. Ve bu terimin bir dilsel anlamı yani karakteri vardır. Bu terimin geçtiği “Şu şununla aynı değildir.” gibi bir tümcede geçen her iki “şu” terimi aynı dilsel anlama sahiptir. Fakat bu terimlerin gönderimde bulunduğu nesnelere farklıdır. Sadece bu cümleye bakarak bu iki “şu” teriminin birbirinden farklı olduğunu anlamamız mümkün değildir. Bu c bağlamında ilk “şu” teriminin bir deftere, diğer “şu” teriminin başka bir deftere işaret etmek için kullanıldığını düşünelim. Böyle bir durumda “dile getirdiğim ilk şu terimi” betimlemesi yerine “şu₁”, “dile getirdiğim ikinci şu terimi” betimlemesi yerine “şu₂” terimleri konularak bu farkı ortaya koymak mümkündür. Son durumda daha önce dile getirilen cümle şu şekilde dile

getirilebilir: “şu₁ şu₂ ile aynı değildir.” Böyle bir kullanımla “şu” teriminin dilsel anlamı farklı bir karaktere sahip olmuş olur.¹¹²

Kaplan’ın belirtici işaretlerin gönderiminin sabitlemesi için diğer bir önerisi “dthat”¹¹³ terimleri adını verdiği ifadelerdir.¹¹⁴ Biz bu terimi “işte şu” şeklinde Türkçeye çevirebiliriz. Bu ifadeleri Kaplan, betimlemelerle ifade edilen tekil terimlerin gönderimlerini sabitlemek için kullanmayı önerir. Bu terimlerin kullanımıyla tekil terimlerin gönderimi, betimleme yoluyla yapılan dolaylı gönderimin yerine doğrudan gönderimle elde edilebilecektir. Kaplan, işaret edilen nesneyi sunan belirtici işaretlerin olduğu durumu temsil etmek için belirli betimlemeyi kullanır ve belirtmenin bir türü olarak “that”le birlikte belircileri temsil etmek için “dthat” terimlerini kullanır.¹¹⁵

Kaplan “dthat” teriminin iki farklı yorumu olduğunu belirtir. Bir yoruma göre “dthat” doğrudan gönderimsel olan tekil bir terimdir ve ilgili betimlemenin içeriği “dthat” terimin içeriğinin bir parçası değildir. Bir diğer yoruma göre ise “dthat”, sentaktik olarak tekil terim oluşturmak için bir tasvirle sentaktik açıdan betimlemeyi gerektiren bir işlemcidir(operatördür).¹¹⁶

Ona göre, “dthat” bir operatörse ve içeriğinde karmaşık bir öge içeren tekil bir terimi sentaktik olarak tamamlıyorsa, o halde “dthat”i sabitleyici olarak tasvir etmek doğru bir yöntemdir. Böyle bir durumda tüm “dthat” terimleri sabit olurdu. Böyle bir durumda

¹¹² Indexicals

¹¹³ Dthat terimi “Demonstrative that” teriminin bir kısaltmasıdır.

¹¹⁴ Kaplan, “Demonstratives,” s. 521.

¹¹⁵ Indexicals

¹¹⁶ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 579.

önerme bireyi kendi başına olası dünyaya taşımayacaktır ve belirli özellikleri olan bireye sahip olacaktır. Bu durumda tamamlanmış “dthat” terimi, gönderenin karmaşık “sunumunu/tasvirini” (*İng. Representation*) içeriğe dönüştüren katı bir tasvir olacaktır, doğrudan göndergesel olmayacaktır.

Kaplan Dthat terimini, temelde bir operatör olarak kullanmak amacıyla ortaya koymadığını belirtir.¹¹⁷ “Dthat” sözcüğünün bir tam belirtici terimin yerini tutmasını amaçlamıştır. Ve tamamlayıcı göstermenin yerini tutan tamamlayıcı betimlemenin yerini tutar. Bu yoruma göre “dthat” bir operatör tarafından sentaktik olarak tamamlanmasına gerek duyulmayan, sentaktik olarak tam bir tekil terimdir. “Dthat” teriminin yerini tuttuğu betimleme “dthat” teriminin karakterini tamamlar, ancak içeriğe hiçbir katkısı bulunmaz. Söylenen şeyi belirler ve dikkatleri onun üzerine çeker. Bunun dışında iddia edilen şeye herhangi bir katkısı söz konusu değildir. Kaplan’a göre “dthat” terimi “ben” saf bağlamsal terimi ile aynı biçimde bir operatör değildir. Fakat her ikisinin de sentaktik olarak bağlam tarafından ve diğer durumda gösterge tarafından “tamamlanmadığı” sürece göndergesi yoktur. “Dthat” doğrudan gönderimseldir.¹¹⁸

Kaplan’ın “dthat” anlayışını bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım. Bir “dthat” terimi “dthat(t)” formunun bir terimidir. Burada geçen t herhangi bir betimleme veya bir tekil terimdir.¹¹⁹ Böyle bir yapıda onun her c bağlamındaki anlamsal içeriği t teriminin c’deki başvurusu için bir nesnedir. Örneğin; “dthat (şimdi ona baktığım kız)”ın anlamsal

¹¹⁷ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 581.

¹¹⁸ Kaplan, “Afterthoughts,” s. 581.

¹¹⁹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 521.

içeriği bir c bağlamında Ayşe'dir. Bu bağlamda c'nin zamanında c'nin failinin baktığı kızdır Ayşe.¹²⁰ Kaplan'ın verdiği örnek üzerinden açıklamak gerekirse;

“ben”, “dthat[bu “ben” terimini telaffuz eden kişi]”¹²¹

Bu örnekte geçen “ben” terimi ve “dthat(bu “ben” terimini dile getiren kişi)” ifadesi Kaplan'a göre aynıdır. İkisi de söz konusu kişiye doğrudan gönderimde bulunmaktadır. Parantez içinde verilen terim sabit bir gönderime sahiptir. Sabit gönderime sahip olmasının nedeni ise içinde belirtici işaretler bulunmasıdır. Fakat sabit gönderime sahip olan bu ifade doğrudan gönderime sahip değildir. Bir betimleme üzerinden gönderimde bulunmaktadır. Bu betimlemenin önüne konulan bir “dthat” terimiyle, Kaplan bu ifadenin doğrudan gönderime sahip hale getirilebileceğini ifade eder.

Görüldüğü gibi, Kaplan tam belirtici işaretlerin anlambilimini yaparken, bu terimlerin gönderimini nasıl sabitleyeceğimiz konusunda iki öneride bulunmuştur. İlk önerisi olan işaret etme jestlerini anlambilim açısından bir faydası olmadığı gerekçesiyle daha sonra terk etmiştir. İşaret etme eylemleri ya da jestleri yerine konuşmacının niyetini yerleştirmiştir. Bu terimlerin gönderimini sabitlemek adına anlambilim anlayışına yeni eklemeler yapmıştır. Bunlardan bir tanesi tam belirtici terimlere endeks eklemek, diğeri ise “dthat” terimidir. Bu eklemelerle Kaplan, belirtici işaretlerin anlambilimi için bir teori önerisinde bulunmuştur. Fakat bu teorinin de tam olduğunu ve bu terimlerin anlambiliminin yapılarak anlambilim teorisinin tamamlandığını söylemek mümkün değildir. Bir sonraki bölümde Kaplan'ın bu teorisinin genel olarak değerlendirmesini yapacağız.

¹²⁰ Indexicals

¹²¹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 522.

4 Bağlam Duyarlı Terimler ve Mantık

Kaplan'ın teorisi girift bir mantık içerir. Mantık konusundaki görüşlerini *Demonstratives* adlı makalesinde ele almaktadır.¹²² Biz burada Kaplan'ın mantık anlayışını derinlemesine ele almak yerine onun bu konudaki görüşlerini genel olarak anlambilim bağlamında ele almaya çalışacağız. Kaplan'ın mantık anlayışına geçmeden önce bağlam duyarlı terimlerin katı gösterici (*İng. Rigid Designator*) olduğuna dair görüşlerini ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bağlam duyarlı terimlerin sınıflandırılması başlığı altında dile getirdiğimiz ikinci ilkedden de anlaşıldığı üzere, Kaplan bağlam duyarlı terimlerin doğrudan gönderime (*İng. Direct Reference*) sahip olduğunu düşünür.¹²³ Bunun anlamı; bir c bağlamındaki bir bağlam duyarlı terimin içeriği sadece c'de işaret ettiği nesnedir; onun içeriği bir bağlama ve dünyaya ilişkin gönderimi belirleyen bir özellik değildir. Örneğin; bir c bağlamındaki “ben” teriminin içeriği sadece c'nin failidir.¹²⁴ Bu c bağlamında geçen “ben” teriminin anlamını, bir betim dolayımıyla anlamadığımızdan dolayı bunun doğrudan gönderime sahip olduğunu söyleyebiliyoruz. Dolayısıyla Kaplan, “ben, bu, şimdi, burada vb.” gibi terimlerin doğrudan gönderimde bulunduğunu belirtir.

Kaplan bağlam duyarlı terimlerin ayrıca katı gösterici olduklarını düşünmektedir. Katı gösterici fikri Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk* adlı eserinde, adların bir özelliği olarak dile getirdiği bir kavramdır. Kripke bu terimi bütün mümkün dünyalarda gönderimi

¹²² Kaplan'ın Mantık konusundaki fikirlerinin detayları için bakınız, Kaplan, “*Demonstratives*,” s. 541-553.

¹²³ Kaplan, “*Demonstratives*,” s. 492.

¹²⁴ Indexicals

aynı olan zorunlu bir adlandırma ifadesi olarak tanımlar. Kaplan'ın görüşüne göre ise, herhangi bir terimin katı gösterici olması demek; o terimin gönderimde bulunduğu nesnenin var olduğu mümkün dünyaların hepsinde o terimin o nesneye gönderimde bulunacağı anlamına gelir.¹²⁵ Bu o nesnenin bütün mümkün dünyalarda var olduğu ve bu terimin o nesneye gönderimde bulunduğu anlamına gelmez. Bazı dünyalarda o nesne bulunamayabilir ve o terim, o nesneye gönderimde bulunamaz. Kripke'nin örneği üzerinden açıklayacak olursak; eğer Nixon seçimleri kazanmasa başkan olmazdı vs. gibi örneklerde, Nixon ismi Nixon'ın kendisine gönderimde bulunur. Buna katı gösterici denir. Nixon'ın var olmadığı dünyalar da düşünülebilir. Ama Nixon terimi onun var olduğu her dünyada ona gönderimde bulunacaktır. Kaplan, Kripke'nin adlar için düşündüğü bu görüşün, bağlam duyarlı terimlere de uygun olduğu kanaatindedir.

Kaplan'a göre bağlam duyarlı terimler birer katı göstericidir. Bunu "ben" bağlam duyarlı terimi üzerinden açıklamaya çalışalım. Kaplan'a göre, belli bir bağlamda "ben" in belli bir bağlam ve belli bir dünyadaki göndergesi, tüm dünyalar için aynıdır. Yani dünya değişse de "ben" in tuttuğu nesne aynı kalıyor. Bağlamı değiştirmedığınız sürece, yani konuşan kişi temel olduğu sürece onun konuşmasının dünyası ne olursa olsun "ben" teriminin tuttuğu kişi temel olmaya devam edecektir.¹²⁶ Dolayısıyla "ben" in tuttuğu nesnenin bulunduğu bütün dünyalarda "ben" ona gönderimde bulunacaktır.

Bu terimlerin gönderimlerinin katı olduğu düşüncesi, Kaplan'ın mantık anlayışını da belirlemiştir. Kaplan, bağlam duyarlı terimler içeren bir önermenin geçerlilik, mantıksal

¹²⁵ Kaplan, "Demonstratives," s. 492.

¹²⁶ Indexicals

doğruluk vb. tanımlarını yapmak için LD (*Ing. Logic of Demonstratives*) yapılarına başvurmaktadır. Bir LD yapısı bir olanaklı dünyalar kümesini (W), bir bağlamlar kümesini (C), zamandaki anları belirten bir tamsayılar kümesini (T) ve bir bireyler kümesini içermektedir.¹²⁷ Dolayısıyla, bir önerme biçimi ancak ve ancak her LD yapısındaki her bir bağlamda doğru ise geçerli olmaktadır. Ayrıca her bir LD yapısı bütün yüklem ve biçimsel dilin sabit bireyleri için bir içerim atayan bir işlev yorumu içerir. Bu içerimler, yapıdaki bu ifadelerin anlamsal içeriklerini yansıtır.¹²⁸

Kaplan, bağlam duyarlı terim içeren önermelerin *a priori* ve olumsal olduğunu düşünür.¹²⁹ “Ben” terimi üzerinden bunu açıklamaya çalışalım. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kaplan, bir saf bağlamsal terim olan “ben” teriminin bir katı gösterici olduğunu ve onun hep aynı şeyi tuttuğunu varsaymaktadır. Bu terim gönderime sahip olduğu her durumda işleminde “var olma”yı barındırır. Dolayısıyla bu onun *a priori* olmasını sağlamaktadır. “Ben”in ne olduğunu bilen biri, var olduğunu da bilir. Hangi bağlamda, kim tarafından söylenirse söylensin “ben varım” önermesi doğru olmaktadır. Fakat “Ben varım.” önermesini burada dile getiren bir kimse herhangi başka bir olanaklı dünyada var olmayabilir. Mesela; Temel’in bu dünyada “Ben varım.” cümlesini kurduğunu varsayalım. Fakat Temel’in olmadığı bir dünya düşünmek bir çelişki yaratmamaktadır. Böyle bir şeyin olması mümkündür. Bu durum “Ben varım.” önermesini zorunlu

¹²⁷ Kaplan, “Demonstratives,” s. 541.

¹²⁸ Indexicals

¹²⁹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 538.

olmadığını göstererek onu olumsal kılmaktadır.¹³⁰ Bu önermeyi dile getiren kişi nerde dile getirirse getirsin *a priori* olarak bu önermenin doğru olduğunu bilir. Dolayısıyla bu tür bir önerme *a priori* ve olumsaldır. Mantıksal olarak doğru olan böyle bir önerme zorunlu olmak durumunda değildir.

Klasik mantıkta herhangi bir kanıtlamanın geçerliliği, öncüller doğruysa sonuç yanlış olamazsa geçerlidir şeklinde tanımlanır. Bağlam duyarlı bir terim içeren bir kanıtlama söz konusu olduğunda bu tanım biraz farklıdır. Kaplan'a göre bağlam duyarlı bir terim içeren bir kanıtlamanın geçerli olması şöyle tanımlanır: Bir LD yapısında eğer öncüller tüm bağlamlarda doğruysa sonuç da o LD yapısında doğru oluyorsa geçerlidir.¹³¹ Bu tanımdan hareketle felsefe tarihinde sıklıkla karşılaştığımız “(ben) düşünüyorum, Öyleyse, (ben) varım” çıkarımının geçerliliğini denetleyebiliriz. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi “Ben varım.” önermesi dile getirildiği her durumda doğrudur. Bu anlamda bu ifadenin dile getirildiği bütün bağlamlarda doğru olacaktır. Dolayısıyla bu da kanıtlamanın geçerli olduğunu göstermektedir.

¹³⁰ Kaplan, “Demonstratives,” s. 538.

¹³¹ Kaplan, “Demonstratives,” s. 549.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞLAM DUYARLI TERİMLERİN ANLAMBİLİMİNİN ELEŞTİRİSİ

Bir önceki bölümde ortaya koymaya çalıştığımız Kaplan'ın teorisi, dilin büyük bir kısmını kaplayan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmak adına yapılmış bir çalışmadır. Kaplan bu teorisiyle bu kavramların neler olduğuna, nasıl anlamlar ifade ettiğine, nasıl gönderimde bulduklarına, bunların gönderiminin nasıl sabitlenebileceğine ve içinde bu terimlerin yer aldığı çıkarımların geçerliliğinin nasıl denetlenebileceğine dair kendi teorisi içinde olabildiğince tutarlı bir kuram geliştirmeye çalışmıştır. Fakat Kaplan'ın teorisine, bağlam duyarlı terimlerle ilgili tam bir anlambilim teorisi olarak bakmak ve onun kusursuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Kaplan'ın teorisi birçok açıdan eleştirilebilir durumdadır. Şimdi bu eleştirileri ele almaya çalışacağız.

1 Bağlam Duyarlı Terimlerin Sınıflandırılması Problemi

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kaplan bağlam duyarlı terimleri saf bağlamsal terimler ve belirtici işaretler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu ayrımı bağlam duyarlı terimlerin herhangi bir şeye gönderimde bulunurken neye gönderimde bulunduğu anlaşılması için bu terimlere eşlik eden fazladan herhangi bir şey olup olmamasına göre yapmıştır. Yaptığı bu ayırmda, başka bir şeye ihtiyaç duyulmaksızın neye gönderimde bulunduğu anlaşılabilir terimleri saf bağlamsal terimler olarak adlandırırken; kendisine işaret etme eylemi ya da işaret etme jestleri eşlik eden terimleri belirtici işaret olarak adlandırmıştır.

Fakat Kaplan'ın saf bağlamsal terimlere dahil ettiği bazı terimlerin neye gönderimde bulunduğu sadece o terimlerin geçtiği cümleye bakmakla anlaşılmadığı görülmektedir. Mesela, Kaplan'ın saf bağlamsal terim olarak ele aldığı “burada, şimdi” gibi terimlerin neye gönderimde bulunduğu net değildir. Kaplan bunları konuşan kişinin olduğu an veya konuşan kişinin bulunduğu yer olarak ele aldığı için bunlara saf bağlamsal terim demiştir. Fakat bu terimlerin geçtiği bazı cümlelerde durum bu kadar net değildir. Örneğin, arkadaşıyla uzun süre sonra karşılaşan Ayşe Teyze'nin “şimdi hayat çok güzel” dediği bir durumda kullandığı “şimdi” teriminin hangi zaman dilimine gönderimde bulunduğu belirsizdir. Kastettiği bugün, bu yıl, bu dönem, bu çağ hatta kendi içinde bulunduğu dönemin siyasi havası bile olabilir. Bu anlamda, burada kullanılan “şimdi” terimine bakarak evet bu zaman anını kast etmektedir demek doğru bir tespit olmamaktadır. Dolayısıyla bu terimleri bu şekilde saf bağlamsal terimler olarak net bir şekilde ayırmak mümkün görünmemektedir. Söz konusu terimlerin neye gönderimde bulunduğunu ancak o terimleri kullanan kişinin niyetini de işin içine katarak anlamak mümkün olur. Böyle bir durum, Kaplan'ın yaptığı ayrımın aslında bu tür terimleri sınıflandırma noktasında yetersiz olduğunu göstermektedir.

2 Bağlam Duyarlı Terimlere Endeks Ekleme Problemi

Kaplan'ın belirtici işaretlerin anlambilimini yaparken bağlamlara yeni bazı özellikler eklediğini dile getirmiştik. Bu özelliklerden bir tanesi “sen” gibi bir terime endeks ekleme. Kaplan, sen gibi bir terimin birden fazla kişiye hitap etmek için kullanıldığı bir

durumda, ilk işaret edilen kişiye sen_1 , sonrakine sen_2 vs. şeklinde endeks eklenerek bu terimlerin kimlere gönderimde bulunduğunu ortaya koyabileceğimizi düşünmektedir. Ona göre sen_1 terimi “benim ilk hitap ettiğim kişi” şeklinde bir betimlemenin kısaltmasıdır ve dilde bu betimleme kısaltılarak sen gibi bir terim haline gelmektedir. Bu betimin bu şekilde kısaltılması “ sen ” teriminin doğrudan gönderimde bulunmasını sağlamaktadır. Dildeki bu kısaltmadan hareketle Kaplan katı gösterime sahip olan diğer betimlemelerin de operatörler yardımıyla bu şekilde temsil edilebileceğini düşünür. Ve bu operatörlerin, Türkçeye “işte (şu)” diyerek çevirebileceğimiz “ $dthat$ ” olmasını önerir. Bu terimler betimleyicilerle ifade edilen tekil terimlerin gönderimlerini sabitlemek için kullanılmaktadır. Bu suretle söz konusu tekil terimler doğrudan bir gönderime sahip olmaktadır. Kaplan “şu çiçek şu çiçekten daha güzeldir” gibi bir ifadenin “işte - şu[sağımda duran çiçek] işte - şundan [solumda duran çiçekten] daha güzeldir” biçiminde ele almaktadır. Bu ifadede parantez içinde geçen terimler ise Kaplan tarafından tekil terim olarak adlandırılmaktadır.

Kaplan’ın bir belirtici işaret olarak ele aldığı “ $dthat$ ” terimleri “ $syncategorematic$ ” ifadelerdir; yani kendi başlarına bir anlamları olmadığı için (tıpkı “her”, “bazı” terimleri gibi) tek başlarına özne ya da yüklem olamamaktadırlar. Fakat belirtici işaretler, bağlamlara göre değişmeyen anlamlara ve bağlama göre değişen göndergelere sahiptir yani “ $categorematic$ ” ifadelerdir. Dolayısıyla Kaplan’ın ortaya koyduğu bu terimler belirtici işaretlerin en temel özelliklerini iptal etmektedir.

Çünkü bir belirtici işaret olan “sen” gibi terimler hem yüklem hem de özne olabilmektedir. “Sen” terimini “sen şusun” diyerek hem özne olarak kullanmak mümkün hem de “şu sensin” diyerek yüklem konumuna yerleştirmek mümkündür. “Sen” terimi “dthat” terimleri kullanılarak anlamlandırıldığında, o terimin sentaktik açıdan sahip olduğu bütün özellikleri ortadan kaldırılmış olur. “Dthat” terimi kendi başına alındığında “işte” gibi bir anlama sahiptir. Bir operatör ya da bir niceleyici gibidir. Yani kendisi tek başına bir terim kategorisinde yer almamaktadır. Dilde yer alan “her, de vs.” türünden bir ifadedir.

Dolayısıyla kaplan anlambilimsel bir problem olan betimlemeler problemini sentaktik bir probleme sebep olmak pahasına dilin içine dthat terimlerini yerleştirerek çözmeye çalışmıştır.

3 Belirtici İşaretlerin Gönderimini Sabitleme Problemi

Herhangi bir nesneye dair konuşulmak istendiğinde, genelde önce betimleyici kullanılarak o nesne sabitlenir ve daha sonra konuşmaya devam edilir. Mesela “masanın üzerindeki ney” gibi bir betimleyici ile konuşmacı o nesneyi tutar. Bunu yaparken kullandığı terimler de sadece tümeller değildir. “Bu masa” gibi bir terim kullanıldığı zaman, bu betimlemede geçen “bu” terimi bir belirtici işarettir. Böyle bir durumda “hangi masa” gibi sorular yanıtlanırken yine bu terimler kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir şeyin gönderimini sabitleme işi pek kolay görünmemektedir. Bu ifadenin gönderimini sabitlemek için “işaret etme jestlerini” kullanmak bile sıkıntılıdır. Gönderimde bulunma eylemi dil dışı bir

eylemken, bunun dile nasıl dahil edileceği önemli bir sorun gibi görünmektedir. Kaplan önce böyle bir çözüm önerisinde bulunmuştur. Fakat daha sonra bu görüşünü terk etmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kaplan, işaret etme jestleri yerine konuşan kişinin niyetine gönderimde bulunmanın sorunun çözümü için daha makul olduğunu düşünür. Çünkü, işaret etmeden konuşulan bağlamlar var. Ayrıca hiçbir şekilde işaret edilemeyecek ve hakkında konuşulan şeyler var. Dolayısıyla anlambilimi sağlam bir zemine oturtmak, ayakları üzerinde durur hale getirmek için Kaplan mecburen konuşanın niyetini işin içine dahil etmiştir. Fakat böyle bir durumda Frege'den beri yapılmaya çalışılan nesnel bir anlambilim kurma çabasının dışına çıkmaktadır.

Hatırlanacağı üzere, Frege ve onun ardıllarının dile dair temel amacı dili muğlaklıklardan, öznel olan yani özneye bağlı olan her şeyden arındırmaktır. Hedeflenen nesnel dil projesinde “niyet” gibi tamamen özneye bağlı olan bir terim öne sürmek tüm bu sürecin başa sarmasına sebep olacaktır. “Niyet” terimi, söz konusu ifadeyi dile getiren kişiye dair onun kendisine özgü olan bir durumu dile getirir. Konuşmacı kendisinin neden bahsettiğini dile getirmek istese yine bir betimleme yapması gerekir. Bu Frege'nin ortaya koyduğu görüşe geri götürür bizi. Konuşan kişinin niyetini, onu dinleyenin anlaması için konuşanın niyetini öngörmesi gerekir. Böyle bir durumda dinleyicinin kendi sezgilerine yönelmesi gerekir. Bu durumda işin içine yeniden sezgi gibi yine metafizik özellik taşıyan kavramlar girecektir. Dolayısıyla, bu tür kavramların yeniden anlabilime dahil edilmesi nesnel anlambilim projesinin tamamlanması noktasında sıkıntılar yaratacaktır.

4 Yapılandırılmış Önermelerle İlgili Problem

Ad gibi ya da “ben” gibi terimler doğrudan gönderimde bulunur ve gönderimleri sabittir. Yani bunlar herhangi bir betim vs. dolayımında bulunmaksızın yerini tuttuğu nesneye doğrudan gönderimde bulunmaktadır. Bu terimler dile getirildiği bu dünyada olduğu gibi aynı bağlamın geçerli olduğu bütün dünyalarda aynı nesneyi tuttukları için de katı göstericidir. Yani o nesnenin bulunduğu bütün dünyalarda aynı nesneyi tutmaktadır. Fakat, doğrudan gönderime sahip tüm terimler katı gösterici değildirler. Örneğin “Nurcan’ın en iyi arkadaşı” gibi bir betimleme katı bir göstericiyken, bu ifadenin gönderimi doğrudan değil, bir betimleyicinin anlamı dolayımıyla belirlenmektedir. “Ben” veya “Ayşe” gibi terimler ise hem katı hem de doğrudan gönderime sahiptir. Kaplan’ın yapısal önerme (*İng. Structure Proposition*) olarak önerdiği kuramda sabit betimleyiciler de, “ben” gibi saf bağlamsal işaretler de göndergelere doğrudan eşlenerek yorumlanmaktadır. Mesela, “Nurcan’ın en iyi arkadaşı tez yazmakta” gibi bir tümceyle, “Ben tez yazıyorum” tümcesinin yapısal önermesi şöyle bir yapıda olur; <Zeynep, tez yazmak>. Böyle bir durumda iki tümce arasındaki gönderimle ilgili farklılık hiçbir şekilde hesaba katılmamış olmaktadır.

Yukarıda geçen “Nurcan’ın en iyi arkadaşı” betimlemesi içinde bir ad geçtiği için, “ben tez yazıyorum” betimlemesi içinde “ben” terimi geçtiği için sabit gönderime sahip olmaktadır. Doğrudan gönderime sahip olan bu terimler sayesinde sabit gönderime sahip olmaktadır. Fakat sadece bu tümcelere bakılarak kime gönderimde bulunduğu doğrudan bilinemez. Tümcenin anlamının anlaşılması için tümcede geçen “en iyi arkadaş, en büyük

abla vs.” gibi terimlerin anlamlarının da bilinmesi gerekir. Görüldüğü gibi bu iki tümce farklı yapıda terimler içerdiği için söz konusu tümcelerin anlambilimi farklı yapılmalıdır.

5 Bağlam Duyarlı Terimler ve Adlar Arasındaki İlişkiyle ilgili Problem

Kaplan bağlam duyarlı terimlerin Kripke'nin adları gibi olduğunu söyler. Ona göre bağlam duyarlı terimler doğrudan gönderimseldir ve sabit gönderime sahiptir. Kripke'nin adlar konusundaki görüşleri hatırlanırsa; ona göre Aristoteles farklı bir yaşam biçimine sahip olsaydı ve filozof olmasaydı da biz onu hala Aristoteles olarak bilirdik. Dolayısıyla Aristoteles adı sabit gönderime sahiptir. Benzer şekilde Kaplan da “bu, şu, şimdi vb.” gibi terimlerin tıpkı adlar gibi sabit gönderime sahip olduğunu belirtir. Onlar da tıpkı adlar gibi tekil nesnelere işaret etmektedir. Fakat böyle bir durumda şöyle bir soru sorulabilir: bağlam duyarlı terimler ve belirtici işaretler tıpkı adlar gibi bir kavramın kaplamının bütününe işaret edebilir mi?

Adlar bir nesnenin bütün kapsamını kaplayan ve onu bütünlüklü bir şekilde kavramamızı sağlayan terimlerdir. Bir nesnenin adı, onun geçmiş, gelecek, olmuş, olabilecek, asla olmayacak hallerinin hepsini düşünmemizi sağlayan bir terimdir. Fakat durum bağlam duyarlı terimler için böyle değildir. Onlar daha çok tuttuğu nesnenin belli bir andaki veya belli bir durumdaki halini temsil eder gibi görünmektedir. Örneğin, “bu şişe” gibi bir terim, konuşan kişinin o anda karşısında duran şişenin o halini kast eder niteliktedir. Onun geçmişte nasıl olduğu, gelecekte ne olacağına dair değildir, mevcut haliyle, o anda karşısında duran nesneye gönderimde bulunmaktadır. Bundan dolayı

belirtici işaretlerin ve bağlamsal işaretlerin adlardan ziyade betimlemelere yakın olduğu bile söylenebilir. Çünkü onlar da betimledikleri nesnenin belli bir cihetinden onu tutup, betimlerler. Aslında betimlemeleri incelediğimizde, içinde bağlam duyarlı terim geçmeyen bir betimleme ortaya koymak da mümkün görünmemektedir. Ne zaman somut bir nesneden söz etmek istersek mutlaka ya bağlam duyarlı bir terim kullanmaktayız ya da içinde bağlam duyarlı terim bulunan bir betimleme kullanmaktayız. Dolayısıyla bağlam duyarlı terimlerin adlar gibi olduğu iddiasının doğru olduğunu dile getirmek bu durumda mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

Bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmanın mümkün olup olmadığını sorgulamaya çalıştığımız tezimizde, konunun aslında nesnel bir anlam kurma çabasıyla ortaya çıktığını gördük. Özellikle Kant'ın metafizik eleştirisi yaparken her şeyi özneye indirgemesi nesnel bir anlamın önünde en büyük sorunu teşkil etmekteydi. Kant'ın ortaya koyduğu psikolojizme tepki olarak ortaya çıkan Analitik felsefecilerin bu öznel anlamdan kurtulmak için yaptığı çalışmalar anlamı dil felsefesinin merkezine yerleştirmiştir. Bilhassa Frege ortaya koyduğu betimlemeci anlam kuramında, anlam ve gönderim arasında yaptığı ayırımla, dilde bulunan öznel yapıların betimler yardımıyla nesnel hale getirilebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Frege'nin betimlemeler için yaptığı anlambilimi daha ileri bir boyuta taşıyan Russell kendi çalışmalarında adların betimlemelerin kısaltması olduğunu dile getirmiştir. Ona göre dilde bulunan tüm terimler aslında tümeller, niceleyiciler ve önerme eklemlerinden oluşan tümcelere dönüştürülebilir. Bu sayede herhangi bir özneye bağlı olmayan yani "ben"e göreli olmayan nesnel bir anlama ulaşılabileceğini belirtmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümünde de dile getirdiğimiz gibi biz bir betimlemede geçen tüm terimlerin çözümlenmesini yapsak, tüm bireysel terimlerden kurtulmaya çalışsak dahi adlardan ve belirtici işaretlerden dili arındıramıyoruz. Frege ve Russell matematikçi olmaları hasebiyle somut şeylerle pek ilgilenmemiş ve soyut olan sayı gibi kavramlar üzerinden nesnel bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Fakat, ne zaman somut bir nesne hakkında konuşmak istesek mutlaka önünde sonunda adları veya bağlam duyarlı terimleri

kullanmak mecburiyetinde kalıyoruz. Bir betimlemede geçen adlardan kurtulsak dahi, bağlam duyarlı terimlerden kurtulamıyoruz. Dolayısıyla nesnel bir anlam oluşturma ya da nesnel bir anlambilim yapma çabası bu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın eksik kalmaktadır.

David Kaplan'ın ortaya koyduğu belirtici işaretler kuramı bu eksikliği gidermek adına sunulmuş bir anlambilim kuramıdır. Kaplan'ın, teorisinde bağlam duyarlı terimleri saf bağlamsal terimler ve belirtici işaretler olmak üzere ikiye ayırdığını gördük. Saf bağlamsal terimlerin gönderimde bulunduğu şeyleri belirlemek için fazladan herhangi bir şeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Kaplan'a göre onlar yer aldığı tümcede herhangi bir belirsizliğe sebep olmazlar ve sadece tümcenin kendisine bakılarak onların neye gönderimde bulunduğu anlaşılır. Belirtici işaretlerin neye gönderimde bulunduğunu ise ancak ona eşlik eden bir gösterme fiili veya konuşmacının niyetiyle anlamak mümkündür.

Kaplan söz konusu belirtici işaretlerin gönderimini sabitlemek adına yani neye gönderimde bulunulduğunun herhangi bir göstermeye gerek kalmadan anlaşılması için terimlere indis eklemektedir. Bu terimlere "1,2,3..." gibi rakamların eklenmesiyle onların gönderimde bulunduğu terimleri belirlemenin mümkün olduğunu düşünür. Ayrıca dilde "bu, şu" gibi terimlerin aslında bir betimlemenin yerini tuttuğunu düşünür ve böyle terimlerin hepsini kapsayacak ve hepsini içine alacak bir terim olarak dthat'i kullanmayı önerir. Bu sayede söz konusu betimlemeler tıpkı adlar ve "ben, bu şu" vs. terimler gibi doğrudan gönderimde bulunabilecektir.

Kaplan “dthat” terimlerini bağlam duyarlı terimler olan “ben, bu, şu” gibi terimlerin yerine kullanmayı önermektedir. Bu terim sadece bunlardan bir tanesinin değil hepsinin yerine kullanılabilir. Fakat söz konusu terim dilde bağlam duyarlı terimlerin tuttuğu gibi bir yer tutmamaktadır. Bağlam duyarlı terimler dil içerisinde özne, nesne, yüklem gibi birçok konumda bulunabilmektedir. Oysa Türkçe’ye “işte (şu)” olarak çevirebileceğimiz dthat terimi ise tek başına kullanıldığında hiçbir anlam ifade etmemekte dahası cümlenin herhangi bir unsuru olamamaktadır. Örneğin biz “bu” bağlam duyarlı terimini, “bu bundan güzeldir” gibi bir cümlede hem özne hem de nesne olarak kullanabilmekteyiz. Fakat “dthat” terimini “işte işteden güzeldir (dthat dthat’ten güzeldir)” şeklinde kullansak dahi bu bir anlam ifade etmemektedir. Söz konusu bu terim hiçbir şekilde bağlam duyarlı terimlerin dildeki sentaktik konumunu karşılamamaktadır. Dolayısıyla Kaplan’ın bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yaparken sunduğu bu çözüm aslında bize tam bir anlambilim teorisi sunmamaktadır.

Kaplan’ın kuramında, özellikle belirtici işaretlerin neye gönderimde bulunduğunu belirlemek için önerdiği “belirtici işaretlerin işaret ettiği şey, onu kullanan kişinin niyetinden hareketle anlaşılır” görüşü nesnel anlambilim açısından oldukça problemlidir. Nesnel bir anlambilim yapma çabasının en temelinde yer alan düşünce; bir şeye işaret ederken özneye bağlı olan her şeyin dilden elenmesidir. Çünkü öznel olan şeyler hakkında konuşmak ve onun nesnel değerlendirmesini yapmak mümkün değildir. Böyle bir öznellikten kurtulmak için tek tek dildeki terimlerin anlambilimi yapılmaya çalışılmış ve dilin büyük bir kısmında bu başarılı olmuştur. Fakat Kaplan’ın, kuramında belirtici işaretler

için sunduğu bu öneri tüm bu nesnel anlambilim yapma çabasının başa sarmasına sebep olmaktadır. Nesnel bir anlam kurarak dilden uzaklaştırılan öznellik Kaplan'ın teorisinde önerdiği "niyet" anlayışıyla yeniden dile dahil olmaktadır.

Realist bir anlambilim yapma niyetiyle çıkılan yolda tekrar idealizm sorunuyla karşılaşmaktayız. "Niyet", "bu", "şu" gibi kavramların dahil edilmesiyle tekrar "ben" devreye girmektedir. "Ben" in işaret ettiği, "ben" in niyet ettiği, "ben" in farkına vardığı şey olarak "bu" demek durumunda kalmaktayız. Sonuç olarak, nesnel bir anlambilim yapma projesi, somut nesnelere hakkında konuşma söz konusu olduğunda yani adlar ve bağlam duyarlı terimlerin tuttuğu şeyler üzerine konuşulduğunda "ben" in etkisinden ve "ben" in eşlik ettiği temsillerin etkisinden kurtulmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu nesnel anlambilim projesinin tamamlanması için öncelikle "ben" in anlambiliminin yapılması gerekmektedir. "Ben" in anlambilimini yapmak oldukça güç ve hatta yapılabileceği dahi belirsizdir. Fakat nesnel anlambilim çabasının bizi getirdiği nokta olması hasebiyle üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

KAYNAKLAR

- Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesine Giriş* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2003).
- Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesi Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000).
- Çitil, Ahmet Ayhan. *Matematik ve Nesne, Kitap I: Sayı ve Nesne*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012).
- Denkel, Arda. “Frege’nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler” *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap* (İstanbul: Panaroma, 1989).
- Demirci, Kerim. *Türkoloji İçin Dilbilim: Konular-Kavramlar-Teoriler* (Ankara: Anı, 2013).
- Everaert-Desmedt, Nicole. “La sémiotique de Peirce”, çev. Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=2313> (Erişim Tarihi: 30.08.2016).
- Frege, Gottlob. *Aritmetiğin Temelleri*, çev. H. Bülent Gözkân (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).
- Frege, Gottlob. “Anlam ve Yönletim Üstüne” çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap* (İstanbul: Panaroma, 1989).
- Frege, Gottlob. “Fonksiyon ve Kavram,” çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap* (İstanbul: Panaroma, 1989).
- Gözkân, H. Bülent. “Frege ve Aritmetiğin Temelleri,” *Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavrmı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).
- Grünberg, Teo. “Bertrand Russell’ın Tasvirler Teorisi,” *Felsefe Arkivi 14* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1963).
- Hacıkadıroğlu, Vehbi. “İmleme mi Yönletim mi?,” *Felsefe Tartışmaları 9. Kitap* (İstanbul: Panaroma, 1990).

- İnan, İlhan. *Dil Felsefesi*, ed. Demet Taşdelen (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013).
- Kaplan, David Benjamin. “Demonstratives”, *Themes From Kaplan*, ed. Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (New York: Oxford University Press, 1989).
- Kaplan, David Benjamin. “Afterthoughts”, *Themes From Kaplan*, ed. Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (New York: Oxford University Press, 1989).
- Kripke, Saul A. *Adlandırma ve Zorunluluk*, çev. Berat Açıl (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005).
- Russell, Bertrand. *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu (İstanbul: Kabalcı, 1994).
- Russell, Bertrand. “On Denoting”, çev. Alper Yavuz, *Felsefe Tartışmaları* 49 (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014).
- Russell, Bertrand. *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, çev. Ezgi Ovat (Ankara: İtalik, 2013).
- Rızvanoğlu, Eren. “Dilde Nesnellik Arayışları ve Öznenin Tasfıyesi: Frege ve Wittgenstein,” *Düşünme Dergisi/Journal of Thinking* 2.
- Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998).
- Saeed, John I. *Semantics*, Blackwell pub, Fourth Edition, 2016.
- Toklu, Osman. *Dilbilime Giriş*, (Ankara: Akçağ, 2003).
- Yıldırım, Cemal. *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004).
- Yıldırım, Cemal. *Çağdaş Felsefe Sözlüğü: Terimler-öğreteler-Filozoflar* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2000).

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Zeynep DÜZEN		
Doğum Yeri ve Yılı	Gerger 10.05.1988		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2005	Gerger Lisesi
Lisans	2008	2012	İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü
Yüksek Lisans	2013	2016	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih	09.09.2016	
	İmza		
	Adı Soyadı	Zeynep DÜZEN	

